

BEDÎ' SANATLARININ ARAPÇA ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

Murat Aktepe

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL, 2017

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 1 yıl (12 ay) sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Murat
Soyadı : AKTEPE
Bölümü : Arap Dili Eğitimi
İmza :
Teslim Tarihi : 25.09.2017

TEZİN

Türkçe Adı : “Bedî’ Sanatlarının Arapça Öğretimindeki Yeri”
İngilizce Adı : “The Place of Bedi's Art In The Teaching of Arabic”

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim. 25.09.2017

Yazar Adı Soyadı: Murat AKTEPE

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Murat AKTEPE tarafından hazırlanan “Bedî Sanatlarının Arapça Öğretimindeki Yeri” başlıklı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Diller Öğretimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Yard. Doç. Dr. Celal Turgut KOÇ

Arap Dili Eğitimi, Gazi Üniversitesi.

Başkan: Doç. Dr. Muammer SARIKAYA

Arap Dili Edebiyatı, Gazi Üniversitesi.

Üye: Yard. Doç. Dr. Ömer ACAR

Arap Dili Belâgatı, Ankara Üniversitesi.

Üye: Yard. Doç. Dr. Celal Turgut KOÇ

Arap Dili Eğitimi, Gazi Üniversitesi.

Tez Savunma Tarihi: 25/09/2017

Bu tezin Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Selma YEL

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

2012 yılında, ders dönemine başladığım Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, Arap Dili Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans programında, üzerimde emeği olan tüm hocalarıma, değerli aileme ve özellikle sabırla beni yönlendiren, büyük emek sarfederek, “Bedî’ Sanatlarının Arapça Öğretimindeki Yeri” isimli çalışmamı nihayete erdiren, Danışman hocam Sayın Yard. Doç. Dr. Celal Turgut KOÇ’a teşekkürlerimi arz ederim.

Murat AKTEPE

BEDÎ' SANATLARININ ARAPÇA ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Murat Aktepe

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eylül 2017

ÖZ

Çalışmanın giriş bölümünde, problem ve amaç belirtilmiş, çalışmanın önemi, sınırlılıkları, sayılıları, tanımları ve terimleri açıklanmıştır. Tezin yöntem bölümünde araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama tekniği, verilerin analizi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, Belâgat ilmi ve tarihçesi aktarılarak, Arap Belâgatı alanında yer alan ve üç ana bölüm olan; Beyân, Meâni, ve Bedî' konuları açıklanmıştır. İkinci bölümde, Bedî' sanatlarına yer verilmiştir. Klasik dönem arap belâgatı alanındaki sanatlardan ve bir ilim olarak tekâmülünden bahsedilmiştir. Klasik belâgat kaynaklarda geçen örneklerden hareketle, lafız, mâna ve uslûp alanında, Arapça öğretimine ışık tutabilecek örneklerle karşılaştırabilmek için, günümüz belâgat kitapları arasından seçilen; *'Belâgat Meâni-Beyân-Bedî'- Belâgat-ı Müyessere'* Ali Bulut; *'Belâgat Meâni-Beyân-Bedî'* Nusrettin Bolelli; *'Yabancılar için Arap Dili Belâgatı'* Tayseer Az-Ziyadat-Yaşar Acat; *'Dil ve Belâgat'* Ali Ünal; *'Kur'an ışığında Belâgat Dersleri'* Fatma Serap Karamollaoğlu; *'Tehzibü'l Belâgat'ıl-Vadiha'* Hüseyin Elmalı; *'Hulâsatu'l Belâga-Arapça Belâgat'* Cüneyt Eren, Vecih Uzunoğlu; *'el-Cahiz ve Belâgat'* Semira Karuko; *'Belâgat İncileri'* Metin Karabaşoğlu; *'Belâgat ve Edebi Sanatlar Lugatı'* R.Selçuk Uysal; *'Safâhat fi'l-Belâgat'* Davut Süleyman; *'Unsuru'l Belâgata ilişkin notlar'* Sadık Yalsızuçanlar; *'Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat'*, *'Edebiyat Terimleri, İstılâhat-ı Edebiyye'* Yekta Saraç; *'Anlatımlı Belâgat'* Tacettin Uzun; *'Belâgat'* Hikmet Akdemir; *'Bedî'İlmi'* Ali Bulut; *'Belâgat-ı Osmaniyye'* Ahmet Cevdet Paşa; *'Arapça Belâgat Kaynakları'* Recep Dikici; isimli eserlerden ve Hasan Uçar'ın. *'Kur'ân-ı Kerim'deki Anlamsal Bedî Sanatları'* doktora tezi, ile Yard.Doç.Dr. Celal Turgut Koç'un Ahmet Yesevi Üniversitesi için hazırladığı *'Arap Retoriği Ders Notları'*ndan bilgi aktarılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise;

Bedî' sanatlarının Arapça öğretimine katkıları aktarılmaya çalışılmıştır. Bu bölüm öncelikle, Bedî' sanatlarının Arapça öğretiminde etkin kullanımı başlığıyla ele alınmış, daha sonra Bedî' sanatlarının Arapça öğretimine katkıları ifade edilmeye çalışılmıştır. Bedî' sanatlarının, Arapça öğretiminde aktif kullanılması için önerilere yer verdiğimiz çalışmamızda, Bedî' sanatlarının günümüz arapçasıyla ilişkilendirilerek, güncel ve mubassat bir belâgat öğretiminin, arapça öğretimine katkı sağlayabileceği hususu değerlendirilmiş ve örnekler ışığında önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Belâgat İlmi, Arap Retoriği, Bedî' Sanatı, Arapça Öğretimi.

Sayfa Adedi : 112

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Celal Turgut KOÇ

THE PLACE OF BEDİ'S ART IN THE TEACHING OF ARABIC

(M.S. Thesis)

Murat Aktepe

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

September 2017

ABSTRACT

First in the introduction section of the study, problem and specified the purpose of the study significance, limitations, propositions, definitions, and terminology are explained. In the method section of the thesis, research design, sampling, data collection techniques, data analysis are given information about. In the first section, transferred to his knowledge of its history and eloquence, the Arabic Eloquence, and is located in the area of three main sections; Beyân, Meâni, and Bedi' topics are described. In the second section, Bedi' have been given to the Arts. Classical Arabic eloquence in the field of art, and as blessed because of evolution. So from the last example in the sources of classical rhetoric, the word, meaning and style in the field, with examples that shed light on the teaching of Arabic in order to compare the rhetoric of today's books selected from among; '*Belâgat Meâni-Beyân-Bedi'*'. *Belâgat-ı Müyessere*' Ali Bulut; '*Belâgat Meâni-Beyân-Bedi'*' Nusrettin Bolelli; '*Yabancılar için Arap Dili Belâgatı*' Tayseer Az-Ziyadat-Yaşar Acat; '*Dil ve Belâgat*' Ali Ünal; '*Kur'an ışığında Belâgat Dersleri*' Fatma Serap Karamollaoğlu; '*Tehzibü'l Belâgat'ıl-Vadiha*' Hüseyin Elmali; '*Hulâsatu'l Belâga-Arapça Belâgat*' Cüneyt Eren, Vecih Uzunoğlu; '*el-Cahiz ve Belâgat*' Semira Karuko; '*Belâgat İncileri*' Metin Karabaşoğlu; '*Belâgat ve Edebi Sanatlar Lugatı*' R.Selçuk Uysal; '*Safâhat fil Belâgat*' Davut Süleyman; '*Unsuru'l Belâgata ilişkin notlar*' Sadık Yalsizuçanlar; '*Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*', '*Edebiyat Terimleri, Istilâhat-ı Edebiyye*' Yekta Saraç; '*Anlatımlı Belâgat*' Tacettin Uzun; '*Belâgat*' Hikmet Akdemir; '*Bedi'İlmi*' Ali Bulut; '*Belâgat-ı Osmanîyye*' Ahmet Cevdet Paşa; '*Arapça Belâgat Kaynakları*' Recep Dikici; and Hasan Uçar. '*The Meaning Bedi Arts in the Qur'an*' doctorate thesis, Yard.Doç.Dr. Celal Turgut Koç's Ahmed Yesevi University's '*Arab Retoriği Ders Notları*' chosen

from current Arabic information of word and sentence books have been quoted. The third and last section; Bedi' art contributions to the teaching of Arabic was tried to be explained. This section primarily Bedi' taken up by the title of the effective use of Arabic in the teaching of art, then Bedi' contributions to art were intended to express the teaching of Arabic. Bedi' art, we give proposals for active use in the teaching of Arabic to include in our study the art of Arabic bedi' by linking with today's current summary of rhetoric and of the teaching of Arabic in light of the issues that could contribute to the teaching of the examples evaluated and recommendations are given.

Key Words : Eloquence, Belâgat Science, Arabic Rhetoric, Bedî Art, Teaching Arabic.
Page Number : 112
Supervisor : Assist. Prof. Celal Turgut KOÇ

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	ii
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	iii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZ	vi
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1
Problem Durumu	1
Amaç	5
Önem	5
Sayıtlar	5
Sınırlılıklar	6
Tanımlar	6
YÖNTEM	7
Araştırmanın Modeli	7
Evren ve Örneklem	7
Verilerin Toplanması	8

Verilerin Analizi	9
Zaman Planı.....	9
Maliyet ve Destek.....	9
BÖLÜM I	10
BELAGÂT İLMİNE BAKIŞ	10
Belâgat ve Fesâhat	10
Belâgat İlminin Tedvini ve Önemi.....	12
Meânî (المعاني)	17
Beyân (البيان)	20
BÖLÜM II	23
BEDÎ' İLMİ (البديع)	23
Bedî' İlmi ve Tarihçesi	23
Bedîyyât (البديعیات)	28
Muhsenât-ı Lafziyye (Lafzi Güzelleştiriciler)	30
Muhsenât-ı Maneviyye (Manevi Güzelleştiriciler)	45
BÖLÜM III	73
BEDÎ' SANATLARININ ARAPÇA ÖĞRETİMİNE KATKILARI	73
Bedî' Sanatlarının, Günümüz Arapça Öğretiminde Etkin Kullanımı	73
Bedî' Sanatlarının Arapça Öğretimindeki Yeri	85
SONUÇ	91
KAYNAKLAR	94
EKLER	102
Ek 1. Örnek Ders Materyalleri.....	103
Ek 2. Örnek Ders İşleniş Resimleri.....	104

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. <i>Zaman Çizelgesi</i>	9
Tablo 2. <i>Bedî' İlmi'nin Kısımları</i>	31
Tablo 3. <i>Tibâk Misâlleri</i>	50
Tablo 4. <i>Mukâbele Misâlleri</i>	53
Tablo 5. <i>Müşâkele Misâlleri</i>	57
Tablo 6. <i>Tevriye Misâlleri</i>	62
Tablo 7. <i>Te'kidü'l-Medh Bimâ Yüşbihü'z-Zem Misâlleri</i>	66
Tablo 8. <i>Te'kidü'z-Zem Bimâ Yüşbihü'l-Medh Misâlleri</i>	68
Tablo 9. <i>Tecâhül-i Ârif Misâlleri</i>	73
Tablo 10. <i>Program Öğrenme Çıktıları</i>	92

ŞEKİLLER LİSTESİ

<i>Şekil 1.</i> Belâgat İlmi'nin ana bölümleri.....	18
<i>Şekil 2.</i> Meâni İlmi'nin ana unsurları.....	21
<i>Şekil 3.</i> Beyân İlmi'nin ana unsurları.....	24
<i>Şekil 4.</i> Belâgat İlmi'nin gerekliliği.....	30

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

M.E.B. Milli Eğitim Bakanlığı.

Y.Ö.K. Yüksek Öğretim Kurumu.

DİA. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

G.Ü. Gazi Üniversitesi.

M.Ü. Marmara Üniversitesi.

K.K. Kur'ân-ı Kerîm.

ENS. Enstitü.

ö. Ölüm Tarihi.

m. Miladî.

h. Hicri.

Bkz. Bakınız.

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde öncelikle araştırmanın problem durumu ortaya konulmuş; amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları belirtilmiş ve araştırmada temel kabul edilen bazı kavramların tanımları verilmiştir.

Problem Durumu

Eğitim ve öğretim, insanlığın doğuşuyla birlikte var olmuştur. İnsanların refah içerisinde yaşaması ancak bilinçli, birikimli ve donanımlı bir eğitim-öğretimle mümkün kılınabilir. İlkçağlardan günümüze kadar ilimle uğraşan insanlık âlemi, kendisini ve evreni keşfetmeye çalışmış ve buluşlarına her geçen gün yenilerini eklemiştir. Halâ da yeniliklere imza atmaya devam etmektedir.

Bir ferдин toplum içinde tecrübe ettiği ilk deneyim dildir. Diğer bütün gelişmeler bu deneyimin düzenli kalıpları üzerine bina edilir. Bir dili planlamak bir cemiyeti planlamak demektir. Ahmed İbşihî'nin dediği gibi: "Söz söylemeyi öğrenmek, kılıç kullanmayı öğrenmekten zordur." Dil bir takım ibtidaî "sayha"lardan, "feryat"lardan meydana gelip ileriye doğru tekamül etmemiştir. Dolayısıyla insan konuşma yeteneği ve beyân kabiliyeti ile yaratılmıştır (İbşihî'den aktaran Erkal, 2009, s.76). Burada insanların topluma intibakını sağlamada köprü görevini gören iletişim ve söz söyleme sanatının da kendine ait bir disiplini ve anlayışı vardır.

Söz söyleme sanatı olan belâgat; edebiyatta sözün açık, düzgün ve sanatlı olması ile düşüncelerin doğru, güzel ve yerinde anlatılmasını konu edinen bilim dalıdır (Eren ve Uzunoğlu, 2012, s.75). Belâgat yerinde olmak kaydıyla sözün en doğru ve güzel şekilde ifade edilmesidir (Saraç, 2015, s.24). Belâgat sözün muktezâ-yı hâle uygun olması demektir. (el-Cahiz, h.1234, s.14-15). Belâgat kavramı, retorik karşılığı olarak da kullanılmıştır. Belâgatla retorik arasında benzerlikler olmakla birlikte, sınıflandırma ve ayrıntılarda farklılıklar vardır (Yetiş, 2006, s.31). Belâgat, önceleri yalnızca beyân ile meâniyi kapsayan bir terim iken sonradan Bedî'yi de içine alarak ilmi belâgat (belâgat ilmi) adı altında, edebiyat yerine kullanılmıştır. Edebiyat sözcüğünün yaygınlık kazanmasından sonra da edebiyatın bir kolu olarak kalmıştır. Eskiden, Belâgat “Sözün açık olmakla birlikte, yer ve duruma da uygun olması.” biçiminde tanımlanırdı. Bu da belâgat için fesahatin şart olduğunu gösterir. Fesahat sözcüğe, Belâgat ise cümleye yöneliktir. Cümleyi oluşturan sözcükler açık (fasîh) olmazsa cümle de düzgün (belîğ) olmaz. Oysa düzgün cümle, kısa, kolay, sanatlı ve anlamca zengin olan cümledir (Bolelli, 2015, s.19). Bu nedenle eski Arap belâgatçıları, Kuran'ı Kerim'i salt belâgat örneği olarak görmüşlerdir.

İnsanda doğuştan bir meleke olan ve bir fikrin sözlü ve yazılı olarak yerinde ve zamanında ifade edilmesi anlamına gelen belâgat, Hicri VII. asırdan önce sadece Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin edebi güzelliklerine değinilen bir ilim olarak ortaya çıkmış ve birçok ilim dalının içinde dağınık hâlde iken; Abdülkâhir el-Cürcânî (ö.471/1078)'nin Delâilu'l-İ'caz ve Esrâru'l-Belâga adlı eserleri ve Zemahşeri (ö.538/1144)'nin Esâs'ül Belâga adlı eserinde derlenerek, klasik belâgat müstakil bir ilim dalı olmuştur.

Günümüz dil teorisyenlerinin insanın nasıl konuştuğunu anlamadıkça dil hakkında bir şey bilinemeyeceğini, dil edinimi ile dildeki üretkenlik özelliklerinin ancak bütün diller için geçerli bir teori ile açıklanabileceğini itiraf ettikleri göz önünde bulundurulursa, belâgat ilminin değeri daha iyi anlaşılacaktır.

Belâgat ilmi genellikle üç bölümde ele alınır: Beyân, Meâni ve Bedî'. Bunlardan Bedî', belîğ bir sözü lafız ve mana yönünden güzelleştiren usul ve maharetlerden bahseden ilim dalıdır (Bulut, 2014, s.84). Bedî' ilminin lügât anlamı “eşi ve benzeri olmayan, öncesinde herhangi bir örneği bulunmayan, yenilik, orjinallik, aslîlik ve icat.” demektir (el-Kayrevani, 1965, s.48). Bedî' kelimesinin terim manası ise; duruma uygun açık ve düzgün söylenen sözün lafız ve mana bakımından güzelleştirilmesi ile ilgili bilgileri ve kaideleri inceleyen ilimdir (el-Kazvini, h.1306,

s.14). “Bedî’ ilmi edebi sanatlarla dolu ifadenin lafız açısından kusursuz, mana açısından ise; uygun ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usûl ve kurallarını incelemektedir” (Hacımüftüoğlu, DİA, c.5 s.320-322) “Bedî’ ilminin konuları, lafızla ilgili süsleme sanatları ve anlam ile ilgili süsleme sanatlarıdır. Lafızla ilgili süsleme sanatları cinâs, muvâzene ve seci’dir. Mâna ile ilgili süsleme sanatları ise tıbâk, mukâbele ve tevriye’dir” (Az-Ziyadat & Acat, 2013, s.142).

Bedî’ konusunda Arapça yazılmış, en meşhur eserler sırasıyla şöyledir: Câhiz (h.255). *el-Beyân ve't-Tebyîn*; Ibnü'l-Mu'tez (h.296). *el-Bedî'*; Kudame b. Câfer (h.337). *Nakdu's-Şi'r*;er-Rummâni (h.384). *el-Nuket fi İcâzi'l-Kur'an*; el-Askerî (h.395). *Kitabu's-Sına'ateyn*; Bakillâni (h.403). *İcâz'ul Kur'an*; el-Kayrevânî (h.463). *el-Umde fi Sinâ'ati's-Şi'r ve Nakdihî*; el-Hafâcî (h.466). *Sirrü'l Fesaha*; el-Cürcânî (h.471). *Esraru'l- Belâğa*; ez-Zemahşeri (h.538). *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*; er-Razi (h.606). *Nihayet'ul-İcaz fi Dirayet'ül-İcaz*; es-Sekkâki (h.626). *Miftâhu'l-'Ulûm*; İbnu'l Esîr (h.637). *el-Meselu's-sâ'ir fi edebi'l-katib ve's-şâ'ir*; ez-Zencânî (h.654). *el-Mi'yâr fi Ulûmi'l Belâğa*; el-Kazvinî (h.739). *el-İzâh fi ulum'ul Belâğa*; Taftâzânî (h.748). *el-Mutavvel*; el-İcî (h.756). *el-Fevâid'ul-gıyasiyye*; el- Cürcânî (h.816). *Havâşi's-Seyyid ala'l-Mutavvel*; es-Suyûtî (h.911). *Nazm'ul Bedî' fi nazmi hayri şefi*; el-Mevlevî (h.1042). *Miftâh'ul-belâğa ve Misbâh'ul fesaha*; Ahmet Cevdet Paşa (h.1299). *Belâgat-ı Osmaniye* gibi klasik eserlerin yanında Yekta Saraç (2000). *Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*; Sadık Yalsızuçanlar (2004). *Unsuru'l Belâgata İlişkin Notlar*; R. Selçuk Uysal (2010). *Belagât ve Edebi Sanatlar Lugatı*; Cüneyt Eren ve Vecih Uzunoğlu (2012). *Arapça Belâgat*; Tayseer Az-Ziyadat ve Yaşar Acat (2013). *Yabancılar İçin Arap Dili Belâgatı*; Tacettin Uzun (2013). *Anlatımlı Belâgat*; Cüneyt Eren ve Vecih Uzunoğlu (2014). *Belâgat Terimleri Sözlüğü*; Ali Ünal (2014). *Dil ve Belâgat*; Fatma Serap Karamollaoğlu (2014). *Kur'ân Işığında Belâgat Dersleri Bedî' İlmi*; Ali Bulut (2014). *Belâgat Meâni-Beyân-Bedî'*; Semira Karuko (2014). *el-Câhiz ve Belâgat*; Metin Karabaşoğlu (2015). *Belâgat İncileri*; Nusrettin Bolelli (2015). *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı*; Davut Süleyman (2015). *Safahât fil Belâgat*; Hüseyin Elmali (2015). *Tehzibu'l Belâgat'ül Vadihâ* gibi Türkiye’de yazılmış bu kitaplar da belâgat alanında önemli bir yere sahiptir. Hasan Uçar (2013). *Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamsal Bedî Sanatları* doktora tezi, Bedî’ ilim sanatlarında müstakil olarak yazılmış önemli bir çalışmadır.

Bedî’ ilminin Arapça öğretiminde kullanılması konusunda tez boyutunda bir araştırma bulunmadığından, bu çalışma basitleştirilmiş hâliyle belîğ örnekler kullanılarak Arapça öğretimine

büyük katkı sağlayacaktır. Arapça öğretimindeki temel becerilerin kazanımı için, Bedî' konusundaki bu çalışmayla geniş bir şekilde araştırma yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Arap dili öğretimi yedinci yüzyılda Orta Doğu'da Arapça konuşmayan toplumlarda İslam'ın yayılmasıyla başlamıştır. Bu klasik dönemi müteakip, 11. yüzyılda Osmanlı Medreselerinde Arapça öğretimi fonksiyonel olarak devam etmiş; Arap dili, İmparatorluk sınırları içinde, okuyup yazılabilen ancak konuşulamayan bir dil hâline gelmiştir. Dilbilim açısından Arapça hakkındaki bilgiler, Arapçayı resmi olarak konuşmayanlar vasıtasıyla yazılı olarak aktarılmıştır. 20. yüzyılda bağımsızlığını ilan eden Arap ülkelerinin artan siyasi ve ekonomik önemi nedeniyle Klasik Arapça öğretiminden, Modern Standart Arapça öğretimine geçilmiştir (Versteegh, 2007, s.331). Günümüz Türkiye'sinde Arapça öğretimi, ilköğretim kurumlarının 4.sınıflarında; Ortaöğretim kurumlarındaki İmam hatip Ortaokulları ve Liselerinde; lisans düzeyinde, Arap Dili ve Edebiyatı, Arapça Öğretmenliği, Arapça Mütercim Tercümanlık ile İlâhiyat fakültelerinde yapılmaktadır. Dil öğrenme konusunda öğrencilere öncelikle metot takviyesi yapılması gerekmektedir. Öğrenciye bilgi yığınları ezberletmek yerine, dille ilgili doğuştan gelen kabiliyetlerini geliştirmesi için yollar göstermek önem arz etmektedir. Dil öğretiminde dört temel beceri olan okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerileri bu öğretimin temelini teşkil etmektedir. Bu becerilerin kazanılması için, dil bilgisi öğretiminde dilin ruhu iyi anlaşılmalı ve edebi bir dil olan Arapçanın belîğ özelliği öne çıkartılarak öğretime katkı sunulmalıdır.

Edebi bir sanat olan Bedî' ilminde mevcut bulunan belli başlı sanatlarının inceleneceği bu çalışmada, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde Arapça öğretimi yapılan belâgat ilmi, ortaöğretim öğrencilerinin Arapça öğretimine katkı sağlayacak düzeyde, basitleştirilmiş ve güncel hâliyle açıklanarak, Arap dili öğretimine dikkat çekici katkı sağlanacaktır. Bu çalışmamızda, Belâgat ilmini üç ana bölümünden olan Bedî' ilmi konusunda, klasik belâgat türü eserlerden bu güne kadar, tarama yöntemi kullanılarak araştırma yapılmış ve Bedî' sanatlarının Arapça öğretiminde aktif olarak kullanılması mevzusunun açıklanması hedeflenmiştir. Belâgat konuları, müstakil bir ders olarak yüksek lisans ve doktora programlarında, seçmeli ve zorunlu ders olarak da lisans düzeyinde yer almaktadır. Ortaöğretim ve diğer alt seviyelerdeki Arapça öğretiminde ise belâgat öğretimi yapılmamaktadır. Bunun temel sebebi öncelikle öğretim programlarında belâgat konusuna yer verilmemesidir. Lisans ve lisansüstü programlarda bağımsız bir ders olarak öğretimi yapılan belâgat ilminin, ortaöğretim kurumlarının Arapça öğretimine katkı sağlayacak düzeyde basitleştirilmiş ve güncel hâlini ortaya koymak gerekmektedir. Arap belâgatı ilimlerinden Bedî'

sanatlarının ortaöğretime yönelik Arapça öğretimindeki yeri, güncel örneklerle karşılaştırılarak ortaya konmalıdır.

Amaç

Bu çalışmada öncelikle Arap belâgatı ana unsurlarından başlamak üzere, Arap retoriğinin ortaöğretime yönelik Arapça öğretimindeki önemine vurgu yapmak adına Bedî' ilminde yer alan, manaya ve lafza dayalı sanatların icrasında mevcut örneklerin incelenmesi ve günlük hayata dair örneklerle zenginleştirilerek öğretim programında nasıl yer alacağına ortaya konması, güncel kullanıma açılması amaçlanmaktadır.

Belirtilen amaca yönelik daha ayrıntılı bulgulara ulaşmak için aşağıdaki alt problemlerden yararlanılacaktır:

1. Belâgat müfredatının ortaöğretim düzeyinde bulunmayışının nedenleri nelerdir?
2. Müfredat hazırlayıcıların Arap retoriği algıları nasıldır?
3. Ortaöğretim düzeyinde basitleştirilmiş bir belâgat müfredatı, Arapça öğretime katkı sağlar mı?
4. Bedî' ilmi sanatları ortaöğretim Arapça öğretim programında nasıl yer almalıdır?

Önem

Arap belâgatı alanında neşredilen değerli eserlerin öğretime kazandırılması yabancı dil öğretiminde önemli bir gerekliliktir. Arap dilini öğrenen ve öğretenler için gizemini koruyan belâgat unsurlarının Arapça öğretime katkı sağlayacak şekilde düzenlenmesi bu dili öğrenen ve öğrenenler için önemli bir açığı kapatacaktır. Ortaya çıkacak bulgular hem program yapımcılar hem de ders materyali hazırlayıcılar tarafından kullanılabilir.

Sayıtlar

Günümüz Arapça belâgat kitaplarında yer alan konu ve yöntemlerin yeterli ve tutarlı olduğu, verilen örneklerin güncel örneklere ışık tutacağı kabul edilmiştir.

Öğretim programı konusunda görüşlerine başvurulmuş uzmanların ve kaynakların doğru ve yeterli bilgi aktaracağı varsayılmaktadır.

Sınırlılıklar

Çalışma, tüm Arap retoriği konuları yerine Bedî' sanatlarının Arapça öğretimine katkısı ile sınırlıdır.

Tanımlar

Belâgat: Zorlama ve yapmacıktan uzak olup yoruma gerek bırakmadan kolay ve anlaşılır bir tarzda, insan üzerinde etki bırakacak şekilde hâlin muktezâsına göre söz söylemektir (el-Askeri, 1952, s.339).

Retorik: Şiir varlığının dayanağı olan unsurların dayandığı prensiplerdir (Yetiş, 2006, s.22).

Beyân: Mânâyı ifadede lafzı açıklığa kavuşturmak için gereken melekeyi kazandıran, duygu ve düşünceleri değişik yollarla ifade etme usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir. (Hacımuftuoğlu, DİA, c.6, s.22)

Meânî: Sözün yerinde kullanılmasını, muhatap ve konuşanın durumuna uygun olarak ifade edilmesini sağlayan ve cümlenin dil kuralları çerçevesinde uğradığı değişikliklerden bahseden bir ilimdir (Saraç, 2000, s. 55).

Bedî': Edebî sanatlarla örülü ifadenin lafız bakımından kusursuz, mâna bakımından mâkul ve aynı zamanda bir âhenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir. (Saraç, 2000, s. 154).

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, veri toplama ve veri analiz teknikleri açıklanmaktadır.

Araştırmanın Modeli

Çalışma nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Bedi ilminin Arapça öğretimindeki yerinin doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik bir süreç incelenecektir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.45).

Araştırmanın birinci bölümünde, belâgat ilminin tarihçesi tarama modeliyle ele alınmış ve belâgat ilminin üç ana unsuruna yer verilerek, anlatım tekniğiyle belâgat ilminin hedefleri ele alınmıştır. İkinci bölümde bedî' sanatlarının tarifi yapılarak; "Bedî' nedir? Bedî' ne ile ilgilidir? Nelerden oluşur?" sorularına cevap aranmıştır. İlişkisel tarama yöntemi doğrultusunda lafzi ve manevi güzelleştiriciler konuları mukayeseli olarak aktarılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise, bedî' sanatının günümüz arapçasında etkin kullanımı ele alınmıştır. Bedî' sanatıyla ilgili müstakil olarak yazılmış eserlerden ve akademik araştırmalardan örneklerin sunulduğu bu bölümde, Bedî' sanatındaki örneklerin sadece ayet ve hadislerle değil, günlük kullanımda da kullanılabileceği konusu, klasik arapça öğretimiyle ilişkisel olarak açıklanmaya çalışılmış ve Bedî' sanatlarının Arapça öğretimine katkıları aktarılmaya çalışılmıştır. Bu bölüm öncelikle Bedî' sanatlarının Arapça öğretiminde etkin kullanımı başlığıyla ele alınmış, daha sonra Bedî' sanatlarının Arapça öğretimine katkıları ifade edilmeye çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Arap belâgati unsurlarından, Bedî' sanatlarına yönelik kitaplar oluşturmaktadır. Bu eserler Hüseyin Elmalı tarafından 2015'te yazılmış olan *Tehzib 'ul-Belâgat 'il-*

Vâdiha adlı kitabının konu başlıklarındaki lafız, mâna ve uslub yönleri temel alınarak, verilerin toplanması alt başlığında belirtilen eser ve araştırmalarla kıyaslanacaktır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler, modern dönemde yazılmış belâgat kitapları ile klasik belâgat eserlerinin yorumlanmasıyla elde edilecektir. Bu kitaplar, güncel belâgat eserlerinin çağdaşı ve önceki dönemlerde Türkçe ve Arapça yazılmış kitaplardan oluşacaktır. Bunlar:

Câhiz (h.255). *el-Beyân ve't-Tebyîn*; İbnü'l-Mu'tez (h.296). *el-Bedî'*; Kudame b. Câfer (h.337). *Nakdu's-Şi'r*;er-Rummâni (h.384). *el-Nuket fi 'Icâzi'l-Kur'an*; el-Askerî (h.395). *Kitabu's-Sına'ateyn*; Bakillâni (h.403). *İcâz'ul Kur'an*; el-Kayrevâni (h.463). *el-Umde fi Sinâ'ati's-Şi'r ve Nakdihî*; el-Hafâcî (h.466). *Sirri'ul Fesaha*; el-Cürcânî (h.471). *Esraru'l- Belâğa*; ez-Zemahşeri (h.538). *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*; er-Razi (h.606). *Nihayet'ul-İcaz fi Dirayet'ül-İcaz*; es-Sekkâki (h.626). *Miftâhu'l-'Ulûm*; İbnu'l Esîr (h.637). el-Meselu's-sâ'ir fi edebi'l-katib ve's-şâ'ir; ez-Zencânî (h.654). *el-Mi'yâr fi Ulûmi'l Belâğa*; el-Kazvinî (h.739). *el-İzâh fi ulum'ul Belâğa*; Taftâzânî (h.748). *el-Mutavvel*; el-İcî (h.756). *el-Fevâid'ul-giyasiyye*; el- Cürcânî (h.816). *Havâşi's-Seyyid ala'l-Mutavvel*; es-Suyûtî (h.911). *Nazm'ul Bedî' fi nazmi hayri şefi*; el-Mevlevî (h.1042). *Miftâh'ul-belâğa ve Misbâh'ul fesaha*; Ahmet Cevdet Paşa (h.1299). *Belâgat-ı Osmaniye* gibi klasik eserlerin yanında Yekta Saraç (2000). *Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*; Sadık Yalsızuçanlar (2004). *Unsuru'l Belâgata İlişkin Notlar*; R. Selçuk Uysal (2010). *Belâgat ve Edebi Sanatlar Lugatı*; Cüneyt Eren ve Vecih Uzunoğlu (2012). *Arapça Belâgat*; Tayseer Az-Ziyadat ve Yaşar Acat (2013). *Yabancılar İçin Arap Dili Belâgatı*; Tacettin Uzun (2013). *Anlatımlı Belâgat*; Cüneyt Eren ve Vecih Uzunoğlu (2014). *Belâgat Terimleri Sözlüğü*; Ali Ünal (2014). *Dil ve Belâgat*; Fatma Serap Karamollaoğlu (2014). *Kur'ân Işığında Belâgat Dersleri Bedî' İlmi*; Ali Bulut (2014). *Belâgat Meâni-Beyân-Bedî'*; Semira Karuko (2014). *el-Câhiz ve Belâgat*; Metin Karabaşoğlu (2015). *Belâgat İncileri*; Nusrettin Bolelli (2015). *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı*; Davut Süleyman (2015). *Safahât fil Belâgat*; Hüseyin Elmali (2015). *Tehzibu'l Belâgat'ül Vadihâ* gibi Türkiye'de yazılmış bu kitaplar da belâgat alanında önemli bir yere sahiptir. Hasan Uçar (2013). *Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamsal Bedî Sanatları* doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi. Online kaynaklardan Ezzeldîn, *el-Muhassinât'ul-Bedî'iyye*, (2014). Ezzeldin,

<https://www.youtube.com/watch?v=h5FIhumSbSE>, (2014); (Ostaz Online-Mısır, (2012)'dir.

Verilerin Analizi

Yukarıda belirtilen eserlerde yer alan Bedî' sanatının örnekleri uslub yönleriyle karşılaştırılacak, sonrasında güncel örnekler vermek suretiyle Bedî' ilminde yer alan sanatların Arapça öğretimindeki yeri ve katkısı değerlendirilecektir. Bu aşamada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılacaktır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.217). Analizde temel kategori kodları oluşturulacaktır.

Zaman Planı

Çalışma için öngörülen basamaklı zaman planı 1 yıllıktır. Bu sürede aşağıda belirtilen iş kalemleri takip edilmiştir:

Tablo 1

Zaman Çizelgesi

İş	Zaman
Literatür taraması	3 Ay
Verilerin toplanması	3 Ay
Veri analizi	3 Ay
Raporlaştırma	3 Ay

Maliyet-Maddi destek

Çalışmadaki harcamalar araştırmacı tarafından karşılanacaktır.

BÖLÜM I

BELAGÂT İLMİNE BAKIŞ

Belâgat ve Fesâhat

Konuyu bütün yönleriyle kavrayarak, hiçbir yanlış ve eksik anlayışa yer bırakmayan, yorum gerektirmeyen, yapmacılıktan uzak, düzgün anlatma sanatı ¹ olarak ifade edilen belâgat kavramı, sözü güzel söyleme sanatı olarak ifade edilebilir. Belâgat, (بَلَّغٌ) fiilinden türemiş bir mastardır ve varmak, hedefe ulaşmak anlamlarına gelmektedir. Tebliğ etmek, etkili olmak, kemale ermek, ifa etmek, kâfi gelmek, olgunlaşmak, devamlı olmak mânalarını da içeren Belâgat kavramının², lügat anlamlarına bakıldığında, ortak mânanın, “bitirmek, ulaşmak ve varmak” olduğu karşımıza çıkmaktadır. el-Halil b. Ahmed’e göre, batı dillerinde; “Dil kazanımı anlamında belâgata karşılık ‘eloquence’; ilim anlamında da ‘rhetorique’ kelimeleri kullanılmaktadır.” Belâgat kavramı ıstılâhi açıdan, yapmacılıktan uzak, yoruma gerek bırakmadan kolay ve anlaşılır bir üslupla, insanların üzerinde etki bırakacak şekilde, durumun gereğine göre söz söyleme sanatıdır.³ Belâgatın bu yönüyle, sözü yerinde, zamanında, etkili, doğru ve düzgün bir biçimde söylemek anlamına geldiğini görmekteyiz.(sözün muktezây-ı hâle uygun olması) Edebiyat terimi olan Belâgat, "Kelâmın muktezâ-yı hâle mutâbakatı; yani makâma münâsib olan vecihle tasvir ve tertîb olunmasıdır." (Saraç, 2004,s. 37) Bu ifadeyle Belâgat, yerine, durumuna ve zamanına uygun olarak kusursuz söz sanatı anlamını içerir. Fahrettin Râzi’ye göre Belâgat; “Sözün sahibinin kalbinde olan mananın özünü, uzatmadan, sakınmak şartıyla ifâde eden bir ibâredir.” (Biricik,

¹ Bkz. Tdk, *Büyük Türkçe Sözlük*, <http://tdk.gov.tr/>

² Belâgat kelimesinin lügat anlamları için bkz. el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-‘Ayn*, Beyrut, 1988, IV, 421

³ Belâgat kelimesinin ıstılâhi anlamları için bkz. el-Cürçânî Ali b. Muhammed, *et-Târifat*, İstanbul, 1203, s.25

2016, s.303). Câhiz'e göre ise: “Belâgat, lafız ile mananın uyumu demektir” (Biricik, 2016, s.303). Dolayısıyla Belâgat, (البلاغة) söz söylemenin, sözü ifade etmenin, sözü yerinde ve zamanında belîğ biçimde serdetmenin, etkin ifade tarzlarının, fikri ve lafzi güzelliklerin içerisinde var olduğu bir ilimdir.

Fesâhat (الفصاحة) ise; sözlükte; açık bir şekilde ortaya koyma manasını ifade etmektedir. İstihali manası ise; söylenen bir sözün, mâna, ahenk ve tarz yönleriyle, kusursuz olarak söylenmesi; ifade edilirken, müphemlikten ve lehçe arazlarından uzak, teleffuzu kolay biçimde açık ve düzgün şekliyle ifade edilmesidir.(el-Hafâcî, 1965, s.59) Bu durumda bir sözün belîğ olabilmesi için, öncelikle fasîh olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Fasîh bir söz, muktezây-ı hale uygun olarak ifade edildiğinde ise, belâgat gerçekleşmiş olur. Fesâhat, kelimedede, sözde ve sözü söyleyende bulunabilen bir vasıftır. Bu yönüyle belâgat ve fesâhat kavramlarının üslup yönüyle birbirini tamamladıklarını, her ikisinin de veciz söz söylemek için başvurulan önemli argümanlar taşıdıklarını görebiliriz. Bir edebiyatçı ister şiir, ister nesir yazsın, bir kuyumcuya benzer. Kuyumcu bir süs eşyası yapacağı zaman, önce kullanacağı mücevherleri seçer, sonra da onların uygun olanlarını, yan yana dizer ve yapıma başlar. Edebiyatçı da aynı şekilde önce kullanacağı kelimeleri seçer, sonra onları uyum içinde bir araya getirir ve sıralar. İşte onun bu iki işi fesahatı ortaya koymaktadır (Gümüşkılıç, 2016, s. 61).

(مطابقة الكلام لمقتضى الحال مع فصاحته) Sözün, fasih olmakla birlikte halin gereğine uygun olması tanımı, belâgat ve fesahat kavramları arasındaki bağıntıyı ortaya koymaktadır (Uzun, 2013, s.11).

Fesâhat, kolayca anlaşılabilen, şair ve yazarların sıklıkla kullanageldiği, açık lafızlardır. S.A.Haşimi (1984)'ın belirttiği üzere; “Fesahat aynı zamanda kelimenin, kelamın ve mütekellimin vasfıdır.” (s. 7) Buna göre, kelimenin fesahati; kelimenin, harflerin uyumsuzluğundan, anlaşılmazlıktan ve gramer kurallarına aykırılıktan arınmasıdır. Kelâmın fesahati; kelimelerinin fasih olmasının yanı sıra, gramer kurallarına aykırılıktan, kelimelerin bir araya gelmesinden doğan telaffuz uyumsuzluğundan ve girift sözlerden arınmasıdır. Mütekellimin (konuşanın) Fesahatı ise; kendisiyle maksadın fasih (açık) bir lafızla ifade edilebilmesinin sağlandığı bir yetenektir (Akdemir,2016, s.26). Fesâhat kelime, cümle ve konuşan düzeyinde gerçekleşmektedir. Belâgat ise; cümle ve konuşan düzeyinde olup; kelimeyi içermemektedir. Bu bilgiler ışığında belâgat ve fesâhat ilişkisi incelendiğinde, “Her belîğ söz, aynı zamanda fasihtir, ancak, her fasih söz, belîğ değildir.”sonucuna varılabilir.

Belâgat; şiirde, nesirde ve hitabette etkin olarak kullanılan çok yönlü bir terimdir. Belâgatın bu çok yönlülüğü, lafız ve mânanın birbirleriyle yarış halinde olmasıyla tezahür etmektedir. Bir sözün yolculuğu, muhatabın kulağına, mânanın yolculuğu ise muhatabın kalbinedir. (Abbas, 1997, s.55). Belâgat ilminin bir ilim olarak tedvinini incelemek, bu ilmin ehemmiyetini ortaya koyması açısından çok önemlidir.

Belâgat İlminin Tedvini ve Önemi

Belâgat ilmi, söz söyleme sanatı olarak, bir eğitim ve öğretim faaliyeti içerisinde, yöntem ve kurallarının belirlenmesi, tasnif edilmesi, içerdiği konuların çerçevesinin çizilmesi, bağımsız bir ilmî disiplin halini alması, bir çok İslâmî ilmin tedvininden sonradır. İlk önceleri edebiyat eleştirisi hüviyetinde görülen belâgat ilmi, esasen, Kur'an-ı Kerîm'i anlama gayesiyle müfessirlerce, Kur'an-ı Kerîm'in semantik üstünlüğünü ortaya koymak için de kelâm alimlerince incelenmiş ve ele alınmıştır. Belâgat'ın bağımsız bir ilim oluşuna kadar, tefsir ve kelim alanında yazılan eserlerin, belâgat ilminin şekillenmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir.⁴ Belâgat, tarihi tekâmül ve ele aldığı mevzuların yapısına göre değişik isimler almıştır. Örneğin; “Mecazü'l-Kur'an” adıyla yazılan bir çok ilmî eserde, “mecaz ve fesahat, Câhiz'de Beyân, İbnü'l-Mu'tez'de bedi..” gibi.⁵ İslam öncesi Arap toplumlarında belâgat kullanılagelen bir gelişmişlik içinde olduğundan, İslamın kabulünden sonra, Kur'an-ı Kerîm'i daha iyi anlayabilmek, ayetlerdeki belîğ vasıfları ortaya koyabilmek adına, bir çok âlim belâgat ilmine yönelmiş ve çalışmalar yapmıştır. Zemahşerî'nin 'Esâsü'l-Belâga'sı, İbn Malik' in 'Ravdu'l Ezhân'ı ve 'Misbah'ı, Sekkâkî'nin 'Miftahu'l-Ulum'u, Kazvinî'nin 'Telhîsü 'l-Miftah'ı, Taftazânî'nin 'Mutavvel'i, önemli belâgat eserleridir.⁶ Rahmân suresi, 55:1-4 ayetlerinde;

(الرَّحْمٰنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْاِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ) “(O) Allah, Kur'an'ı öğretti, insanı yarattı ve ona Beyânı (düşündüğünü açıklamayı) öğretti” ifadesinden hareketle, bir çok islâm âlimi, Kur'an-ı Kerîm'e hizmet adına, belâgat ilmiyle iştigâl etmişlerdir.

⁴ Bkz.TDV, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=050381>.

⁵ Bkz. Pelin Şentürk, *Belâgat*, <http://www.academia.edu/3583581/Belâgat>.

⁶ Bkz. a.g.e., s. 382.

Belâgat İlminin tarihçesini incelediğimizde, bir ilim olarak tedvininin dört dönemde irdelenmesi uygun görülmüştür.

Birinci Dönem (Kuruluş Dönemi):

Şentürk (2016). “*Belâgat*” isimli çalışmasında, Belâgat İlmi’nin tarihçesi hususunda; “Kur’an-ı Kerim’in nüzulünden yaklaşık IV.(X.) yüzyıl sonlarına kadar devam eden bu dönemdeki Belâgat çalışmaları dil ve edebiyat, tefsir, edebi tenkit ve kelim ilimleriyle karışık bir şekilde ele alınmış, fakat esas hedef, Kur’an-ı Kerim’i layıkıyla anlamak olmuştur. Başlangıçta Kur’an’ı her Arap’ın rahatlıkla anladığı söylenemezse de önemli bir kesim onun fesahat ve belâgat olduğunu anlayabiliyordu: fakat yeni yetişen nesillerin, özellikle de, Arap olmayan müslüman toplumların onu anlayabilmeleri için çeşitli çalışmalar başlatılmıştı. Bu çalışmaların sonuçları ancak V.(XI.) yüzyıldan sonra orataya konan eserlerde elde edilmeye başlanmış ve böylece Belâgat bağımsız bir ilim haline gelmiştir. Bu dönemde yetişen dilci ve edebiyatçıların çoğu aynı zamanda tefsir âlimiydi. Dolayısıyla bu devirde yazılan tefsirler belâgata dair ilk bilgiler için vazgeçilmez birer kaynak durumundadır.” Açıklamasıyla Belâgat ilminin birinci dönemine ışık tutmaktadır. Yine, Şentürk (2016) adı geçen çalışmasında: “İslam dünyasının sınırları genişlemiş ve Arap olmayan müslüman toplulukların Kur’an-ı Kerim’i yanlış anlama endişesi ortaya çıkınca Arap dili gramerinin kurallar halinde tesbitine ihtiyaç duyulmuştur.” Açıklaması ve adı geçen eserde özellikle tarihi açıdan: “İlk asırlardan itibaren bu kurallar tespit edilirken dil ve edebiyat bir bütün olarak ele alındığından Belâgat kaideleri de bu ilimler içinde incelenmekteydi.” ifadesi Belâgat ilminin önemli bir tarihi serüven geçirdiğini bize göstermektedir. Özellikle Sibeveyhî’nin telif ettiği “*el-Kitab*” adlı eserde ise; dil mevzularının yanında daha sonraki yüzyıllarda belâgat ilminin bir kolu kabul edilen Meâninin alanına giren müsned, müsnedün ileyh, takdim-tehir, kıyasa muhalefet, ta’rif-tenkir, hazif, emir, dua, istiare teşbihi çok ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.” Diğer bir belâgat müellifi Câhiz ise; “*el-Beyân ve’t-tebyin* adlı meşhur eserinde, beyân üzerinde dururken; teşbih, mecaz, istiare, kinaye, hüsn-i taksim, i’caz mukteza’yı- hâl gibi konulara da geniş yer vermiştir.” Birinci dönemde müslümanların gayr-i müslimlerle tanışması ve kültürel yaklaşması sonucunda hasıl olan bir takım sorunlara kelim alimlerinin çözüm sunmaları, müslümanların yazdığı eserlere, sünnete ve nassa karşı yöneltilen eleştirilere cevap aramaları hususunda, belâgat ilminin gelişmesi çok büyük mesafe kaydedilmesini sağlamıştır. Birinci

döneme ait en önemli örnekler ise: “Hasan b. Bişr’el-Amidi, *el-Muvâzane*, Ebü’l-Abbas Sa’leb, *Kavâ'idü’ş-şi’r*’dir. Bu dönemde edebi tenkitle belâgatın iç içe olduğu görülür.”⁷

İkinci Dönem:

Belâgat ilminin tekâmülü noktasında ikinci dönem diyebileceğimiz bu bölümde ise; Şentürk (2016) “Belâgat” isimli çalışmasında: “IV.(X.) yüzyıl sonlarından VII.(XIV.) yüzyıl sonlarına kadar devam eden, Belâgatın müstakil bir ilim halinde teşekkül etmeye ve terimlerinin belirmeye başladığı bu dönemde yazılan eserlerde Belâgat konuları ön planda gelmektedir.” Örnek verecek olursak; İbn Reşik’in *el-Umde*’si Belâgat tarihinin en büyük nazariyatçılarından biri olan “Abdülkahîr el-Cürcani’nin *Dela’ilü-i’caz ve Esararü’l-belâga*” isimli kitapları bu dönemin en önemli eseridir. Bu dönemin sonlarına doğru yazılan eserler tamamen Belâgat kaynaklı olup giderek bu ilim Beyân, Meâni ve Bedî’den ibaret olan klasik şeklini almıştır. Yine bu döneme damga vuran bir diğer eser; “İbn Ebü’l-İsba’ el-Mısırî’nin *Bedî’u’l Kur’an*’ıdır.

Üçüncü Dönem:

Belâgat ilmi bu iki dönemi müteakiben yeni bir serüven boyutuna geçmiş ve bir ilmî yerinde sayma dönemine doğru evrilmiş olduğunu görmekteyiz. Şentürk (2016) “Belâgat” adlı çalışmasında: “VII.(XIV.) yüzyıl ortalarından XII.(XIX.) yüzyıl sonlarına kadar devam eden bu uzun dönemde diğer birçok ilim dalında olduğu gibi Belâgat ilimlerinde de bir duraklama başlamış, artık İslam dünyasında müstakil eserler yerine çeşitli ilimlerde mantiki birtakım tarif, tasnif ve değerlendirmelerle yetinilmiş, Belâgata dair çalışmalarda da bu durum açık bir şekilde kendini göstermiştir.” Üçüncü dönemde serdedilen eserlerdeki en önemli husus: “eserin konusu ne olursa olsun müellifin kendi ihtisasıyla ilgili terimlere büyük ölçüde yer verilmesidir.” Bu dönemde bazı yeni gelişmeler de mevcuttur. Şöyleki: “Hz.Peygamber’in methini konu edinen ve her beyitinde en az bir bedii sanat kullanılan yeni bir nazım şekli ortaya çıkmıştır.” Bedîyyat dönemi diyeceğimiz bu bölümdeki en dikkat çekici eserler, Şentürk (2016) “Belâgat” isimli çalışmasına göre: “Adudüddin el-İcî, *el-Muhtavvel ‘ale’t-Telhis*.gibi bu dönemde, şerh ve haşiye şeklinde

⁷ Bkz. DİA, *Belâgat*, 5.Cilt,S.381.

gerçekleştirilen bu çalışmalar, İslâm dünyasında edebi ve ilmi anlayışın ince tahlil ve tenkitleriyle doludur. Dolayısıyla bu müelliflerin tamamen orjinallikten yoksun oldukları söylenemez. Başlangıçtan bu döneme kadar gelen Belâgat çalışmaları taşıdıkları özellikler bakımından genel olarak kelam- felsefe mektebi ve edebiyat mektebi olmak üzere iki ana mektebe ayrılmaktadırlar. Süyuti: bu iki başlığı Acem ve felsefecilerin mektebiyle, Arap ve buleğâ mektebi şeklinde ifade etmektedir.” Arap ve Buleğâ (Mısır, Şam ve Irak) ekolüyle ilgili olarak Hacımüftüoğlu, şunları aktarmıştır: “Şairler ile yazarlar (Küttab)’ın meydana getirdikleri bir ekol olduğunu, islamî coğrafyanın orta bölgesinde, başka bir deyişle halis arap mntikasında meydana geldiğini, konuların tarif ve taksimlerine fazla yer verilmeyen bu ekolde, uslûp sadedir ve konular kolayca anlaşılır. Çünkü katiplerle şairler, garip ve mübtezel olmayan kelimeleri kullanmada en çok titizlik gösteren edebiyatçılardır.” (Hacımüftüoğlu, 2010, s.118)

Kelam ve Felsefe Mektebi

Şentürk (2016) adı geçen eserinde, Kelâm ve Felsefe mektebiyle ilgili olarak: “Bu mektepte “efradını cami, ağyârını mani” mantikî tarifler, tasnifler, felsefi ve mantiki terimler hakimdir. Bu mektep yeni bir üslup ve anlayış geliştirme yerine mantık kaidelerine uygun bir tarif ve bu tarife uygun bir misalden oluşan anlaşılması zor, yoğun bir metin ortaya koyma yoluna gitmişler; bu metinlerin anlaşılabilmesi için de ayrıca şerh, haşiye ve ta’likat yazma ihtiyaçları duymuşlardır. Bilhassa Sekkaki’den sonraki belâgatçılar bütün güçlerini bu zor metinlerin anlaşılmasına sarfederek bu tür eserleri inceden inceye tahlil ve tenkit etmişlerdir. Bu sebeple güçlü eserler ortaya koymadıkları için Belâgatla ilgili şahsi görüşleri ve şerh, haşiye bolluğu içinde koybolup gitmişlerdir.” açıklamasını yapmıştır. Bu mektebin esaslarına göre yazılmış önemli eserler ise, şunlardır: es-Sekkâki (h.626). *Miftâhu'l-'Ulûm*; el-Kazvinî (h.739). *el-İzâh fi ulum’ul Belâga*; Taftâzânî (h.748). *el-Mutavvel*;

Edebiyat Mektebi

Şentürk (2016), Edebiyat mektebiyle ilgili olarak: “Bu mektep mensupları felsefi ve mantiki terim ve tariflerden çok edebi zevk ve sanat ölçülerini esas almışlardır. Edebi zevkin ve bir Belâgat üslubunun ortaya çıkmasına gayret sarfetmişlerdir. Bu mektebe mensup eserlerin okunup

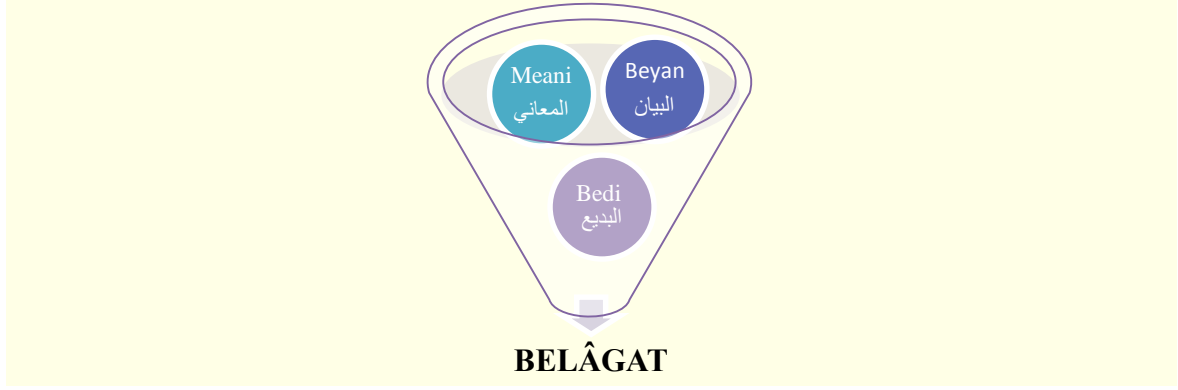
anlaşılmasının kelim mektebine göre daha kolay olması sebebiyle, bunlarla ilgili şerh, haşiye ve ta'likata ihtiyaç duyulmamıştır.” İfadesiyle Edebiyât mektebine ışık tutmuştur. Edebiyat mektebine münhasır en önemli eserler şunlardır: “İbn Reşik el-Kayrevâni'nin *el-'Umde*'si, İbn Sinan el Hafâci'nin *Sırru'l-Fesâha*” dır. İslam dünyasında Belâgat denince akla ilk gelen, kelim ve felsefe mektebi ve bu mektebe mensup müelliflerin eserleri olmuştur.”

Dördüncü Dönem:

Belâgat ilmi bu üç dönemin ardından, yeni bir arayışa geçeceği dördüncü dönemle alâkalı olarak bu dönem: XIII.(XIX.) yüzyıl sonlarından günümüze kadar devam eden gelen, İslam dünyasının Avrupa ile temasa geçmesinden sonra birtakım yenilik arayışlarının başladığı bir dönemdir. Bu dönemde yetişen belâgatçıları, diğer birçok ilim dalında olduğu gibi, klasik tarz belâgat çalışmalarını devam ettirenler ve ona modern bir yüz vermek isteyenler olmak üzere iki gurupta ele almak mümkündür. XX. yüzyıl Belâgatçıları'nın özelliği, daha önceki dönemlerde yazılıp bu dönemin başlarında neşredilen metin, şerh ve haşiyelerden faydalanarak konuyu kendi düşüncelerine göre ifade etme yoluna başvurmalarıdır. Açıklamasına ilaveten, dördüncü döneme örnek verecek olursak: “Ahmed Mustafa el-Merâgî *'Ulumu'l-Belâğa*”

Belâgata modern bir yön vermek istemeyenler, genellikle Batı edebiyatını okumuş,incelemiş ve bu edebiyattaki gelişmelerin etkisinde kalmış kimselerdir.Bu kişiler Belâgatın edebi tenkitle iç içe olması ve Batı'daki gibi estetik çalışmalardan faydalanılması gerektiğini savunmuşlardır. En önemli temsilcileri Taha Hüseyin, Abbas Mahmud el-Akkad ile İbrahim el-Mazinî'dir. Bu kişilerin çoğu belâgatla ilgili doğrudan ilgili eserler kaleme almamakla beraber, yazı ve kitaplarında belâgat konularına sık sık yer vermiş kimselerdir Bu anlamda, modern anlamda belâgat çalışmalarını ortaya koyan belâgatçıların eserleri ve birkaçı şunlardır: Emin el-Hûli, *Fennu'l-Kavl, el-Belağa ve İlmü'n-Nefs*, Ahmed Hasan *ez-Zeyyat*. (Şentürk, 2016, s.4).

Belâgat ilminin bu genel çerçevesinin anlatımından sonra, belâgat eserlerinin tamamında üç ana bölümde incelenen Belâgat ilminin Meâni, Beyân ve Bed'î bölümlerini kısaca inceleyeceğiz.

Şekil 1. Belâgat İlmi'nin ana bölümleri.

Meânî (المعاني)

Belâgat ilminin ana bölümlerinden olan Meânî ilmi; “sözün yerinde olma şartlarını inceleyen ilim dalıdır.” Durmuş (1992)’a göre: “Meânî kelimesi, ma'nâ'nın çoğuludur. Meânî, Beyân ve Bedî şeklinde üç disipline ayrılan belâgatın, sözün yerinde olma (muktezâ-yi hale uygunluk) şartlarını, sözü duruma ve yere göre uyarılma ilkelerini inceleme dalı olan Meânî İlmi,⁸ bu nitelikleriyle sözün yerinde kullanılması ve cümle ile ilgili konuları ihtiva etmektedir.” Meânî, sözün yerinde kullanılmasını, muhatap ve konuşanın durumuna uygun olarak ifade edilmesini sağlayan ve cümlenin dil kuralları çerçevesinde uğradığı değişikliklerden bahseden bir ilimdir (Saraç, 2000, s.55). Dolayısıyla, dilbilgisi konularını ve yaklaşımlarını içermesi sebebiyle, söylenen sözün, kurulan bir cümleyi, duruma uygun olarak söyleyerek, hataya düşmekten sakınmamızı sağlayan Meânî İlmi, Belâgat İlminin cümle ile ilgili konularını ele alması açısından da “bir mâna ilmidir” diyebiliriz.

Meânî İlmiyle ilgili olarak, bu ilmin unsurlarının sekiz bölümden oluştuğunu müşahede etmekteyiz. Bu bölümler; “Haber (Bildirme) ve İnşa (Dilek Kipleri), Fasl (Ayrırma) ve Vasl (Bağlama), Zikir ve Hazif, Takdim ve Tehir, Kasır, Musâvât-İcâz-İtnâb'dır.” (Uzun, 2013, s.21).

Meânî ilmi, Uzun (2013)'a göre: “Osmanlı dünyasında XIX. yüzyılın ikinci yarısında belâgat konularında ilk Türkçe kitaplar yazılincaya kadar genellikle Miftâhu'l-Ulûm, Telhîsü'l-Miftâh, el-Mutavvel, Muhtaşarü'l-Meânî gibi Arapça kitaplardan ve Arapça örnekler üzerinden Türkçe'ye uygulanırdı. XVI. yüzyıldan itibaren bunların tercümesiyle belâgat konusunda Türkçe eserlerin

⁸ Bkz. İsmail Durmuş, DİA, *Meânî*, c.28, s.204-206

ortaya çıkmasının yolu açıldı. Muslihuddin Sürûrî'nin Bahrû'l-maârif'i ile Altıparmak Mehmed Efendi'nin Terceme-i Telhîsü'l-Miftâh'ı bunların en tanınmışlarıdır. Meânî bahsine yer vermemekle birlikte belâgat konusunda ilk Türkçe telif sayılabilecek kapsamlı eser, Hatîb el-Kazvî'nin Telhîsü'l-Miftâh'ı ile Mahmûd b. Muhammed Gîlânî'nin Menâzirü'l-inşâ adlı eserlerini esas alarak bedî', beyân, aksâm-ı şî'r ve inşâ bölümlerini bazı tasarruflarla Türkçe'ye aktaran, yer yer Türkçe örneklerle açıklayan İsmâil Ankaravî'nin Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha'sıdır (Gümüşkılıç, 2016, s.83) Meânînin ele aldığı konuları, İslâm ilimlerinin tanıtımında başvurulan tarihî ıstılahları kullanarak çeşitli özellikleriyle sıralayan Said Paşa, bu ilme yönelen bir kişi için gerekli ilk ve esas bilgilerin kelime bilgisiyle (lugat, semantik vb.) cümle ve söz dizimi (nahiv, sentaks) olduğunu, meânînin konusunu bildirme ve dilek belirten terkiplerin (cümle ve ibare) teşkil ettiğini, ele aldığı belli başlı meselenin kelâmın muktezâ-yı hâle uygunluğunu gösteren kaideler olduğunu, delillerini ise belâgat kurallarına uygun söz söyleyen kişilerin ifadelerinin oluşturduğunu belirtmiş ve hedefini “kelâmı muktezâ-yı hâle tatbik eden usullere uymak” şeklinde tanımlamıştır (Mîzânü'l-Edeb, 2009 s. 145). Bu tarif ve tasnifte yer alan konular meânî kitaplarında bazı farklılıklarla birlikte şu sekiz başlık altında ele alınmıştır: Ahvâl-i müsnedün ileyh (fâil ve nâib-i fâille ilgili konular); ahvâl-i müsned (yükleme ait özellikler); mütemmimât-ı cümle (tümleçler); isnâd-ı haberî (bir fiil, hal ve sıfatın diğer bir şeye yüklenmesi); inşâ (kelimelerin cümle içinde söz dizimi kurallarına göre sıralanması); elfâz-ı atf ve rabt (bağlaçlar ve zarf-fiiller) / vasl ve fasl (kelime ve cümlelerin bağlanması veya bağlaç ve zarf-fiil olmadan bir araya getirilmesi, ayırma); icâz ve itnâb (sözü kısa ve özlü söyleme veya lafi uzatma); kasr (daraltma, tahsis). Cevdet Paşa ise; kasr bahsine yer vermemiştir. Ona göre: “Daha sonra da bazı müelliflerin Cevdet Paşa'yı takip ettiği görülmektedir.” Bu ifadeler bize Meânî ilminin geçirdiği evreleri görmek adına önemli bir bilgi aktarmaktadır.

Meânî ilmi, “muktezâ-yı hale” göre, söylenen arapça sözlerin durumunun, kendisi vasıtasıyla bilindiği bir ilimdir. Durumun değişmesiyle kelâmın şekilleri de değişir. Bunun açık bir örneğini, Cin Suresi 72:10. ayetinde görmekteyiz:

(وَأَنَا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ۖ)

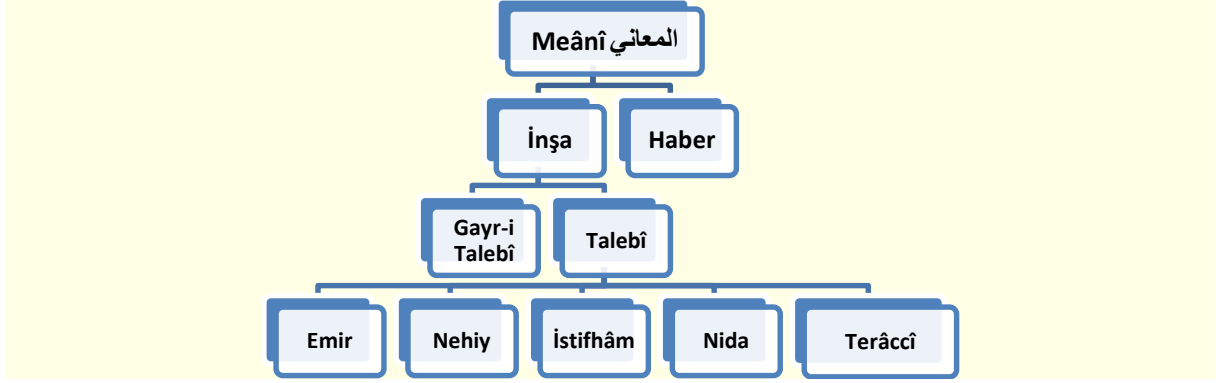
“Bilmiyoruz, yer yüzündekilere kötülük mü murad edildi, yoksa, Rableri onlara bir hayır mı diledi?”

Burada önceki kısım, kelâmın bir şekli olup, (م) den sonra gelen kısma şeklen muhaliftir. Çünkü, ilk bölümdeki irâde fiili mechûl, ikinci kısımdaki aynı fiil, malûm şeklindedir. Fiilin böyle değişik kiplerde gelmesini gerektiren hâl, ikinci cümlede Allah'a hayrı nisbet etmek, birinci cümlede ise Allah'a şerri nisbet etmemek hususudur (Bolelli, 1993, s. 24).

Meâni ilminin içerdiği konu başlıklarını şu şekilde sıralayabiliriz: Haber Cümlesi, İnşâ Cümlesi, Emir, Nehiy, İstifhâm, Temennî, Nidâ, Kasr, Vasl, İcâz, İtnâb, Müsâvât, Takdîm ve Tehîr.

Durmuş (1992)'ye göre: “Meânî ile ilgili konuları Türk yazarlarından seçilmiş örneklerle ele alan bir müellif de, M. Kaya Bilgegil'dir. Klasik meânî bahislerine *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I: Belâgat* adlı kitabında yer veren araştırmacı, meânî terimlerinin pek çoğu için Türkçe karşılıklar ortaya koymuş, bunların eskileriyle birlikte yer yer Batı dillerindeki karşılıklarına da işaret etmiştir. Konuyla ilgili son çalışmalardan biri M. Yekta Saraç'ın *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat* adlı kitabıdır.”(Saraç, 2015, s.55). Eserinde bu içeriğin ötesine geçen müellif, dil ve dil bilimiyle desteklenmesi gereken bir saha olarak, konuya dil bilimcilerinin ilgisini çekmek ve önemine işaret etmek üzere meânî bahsine özellikle yer verdiğini belirttiği çalışmada, konuları klasik kaynaklarla modern Arapça çalışmalara dayanarak ele almıştır. Ayrıca Cevdet Paşa, Recâizâde Mahmud Ekrem, Abdurrahman Süreyyâ, Mehmed Rifat, Said Paşa gibi müelliflere de atıfta bulunmuş, her konunun sonunda Türkçe örneklere ve açıklamalarına yer vermiştir. (Durmuş, DİA, c.28, s.206-207).

Belâgat'ın kurucusu kabul edilen el-Câhız, *el-Beyân ve 't-Tebyîn* ve *el-Hayevân* isimli eserlerinde, meâni ilmiyle ilgili görüşlerini, dağınık bir halde ancak, net ve anlaşılır bir şekilde anlattığını görmekteyiz.(Karuko,2014, s.195.) el-Câhız, meâni ilmini; Hazif, Sözü'n Muktezâ-yı Zahirin Hilafına Söylenmesi, Fasl ve Vasl, İcâz-İtnâb başlıkları altında incelemiştir. Meâni ilminin daha iyi anlaşılması, bu ilmin konularının tasnif ve tedvîn edilmesi hususunda, kendisinden sonra gelen belâgat alimlerine önemli bir kapı açtığını görmekteyiz.

Şekil 2. Meâni İlmi'nin ana unsurları.

Beyân (البيان)

Beyân, sözlükte; “ortaya çıkmak, açık seçik olmak; açıklamak, anlaşılır hale getirmek” gibi mânalara gelmektedir. “وهو علم يعرف به ايراد المعنى الواحد بطرق مختلفة فى وضوح الدلالة عليه.” Manayı ifade, lafzı açıklığa kavuşturmak için aynı manayı değişik yollarla yerine getirmeyi öğreten ilim⁹ olarak tarif edilen beyân ilmi, herhangi bir anlamı farklı söz ve usullerle anlatmayı öğreten, kendine ait özel kuralları olan bir ilim dalıdır. Düşüncelerin, duyguların, değerlerin ve onların anlatımında kullanılacak yolların farklı söz ve usullerle açık ve güzel bir şekilde ifade edilmesidir. (Eren-Uzunoğlu, 2014, s.39.) Bu itibarla, Beyân İlmi, düzgün ve yerinde söz söyleme yolunu öğreten belâgat ilminin, teşbîh (benzetme), mecâz ve kinâye gibi konularını anlatan bölümüdür.

Hacımuftüoğlu (1992), Beyân ilmi konularını açıkladığı adı geçen eserinde: “Belâgat ilminin, bir mânayı değişik yollarla ifade etmenin usul ve kaidelerinden bahseden dalıdır. Beyân, Kur’ân-ı Kerîm’in üç âyetinde geçmekte olup buralarda “ilân etme” (Âl-i İmrân 3:138), “açıklama” (el-Kıyâme 75:19) ve “ifade etme” (er-Rahmân 55:4) anlamlarında kullanılmıştır.

“إن من البيان السحراً” “İfadenin öylesi vardır ki büyüleyici bir etkiye sahiptir.” (Buhârî, “Nikâh”, 47, “Tıb”, 51) hadisinde ise “söz ve ifade” mânasına gelmektedir. Edebiyat terimi olarak ise beyân; mânayı ifade, lafzı açıklığa kavuşturmak için gereken melekeyi kazandıran, duygu ve düşünceleri değişik yollarla ifade etme usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir.”

⁹Bkz. <http://unitedamericanmuslim.org/alakanotlari.php>

(Hacımuftuoğlu, DİA, c.6, s.22) Beyân ilminin bu yönü, duygu ve düşüncelerin anlatımında kullanılacak yolları, farklı usullerle, fasih ve güzel bir biçimde ifade etmektir.

Beyân ilminin kurucusu Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Temîmîdir (ö.210/825). Daha sonra sırasıyla; el-Câhiz (ö.255/869); İbnül-Mu'tez (ö.296/909); Kudâme b. Ca'fer (ö.337/948) ve Ebû Hilâl el-'Askerî (ö. 400/1009); Ibn Reşik el-Kayrevânî (ö.456/1064) ve 'Abdülkâhir el-Cürcânî (ö.471/1078-79) bu ilmin gelişmesinde rol oynayan belli başlı âlimlerdir.¹⁰ Yazan ya da konuşanın dile getirmek istediği bir anlamı çeşitli yollarla ifade etmesi mümkündür. Bir amaç, gerçek anlamında kullanılan sözcüklerle ifade edilebileceği gibi, benzetmelerle ya da gerçek anlamlarında kullanılmayan sözcüklerle de ifade edilebilir. Bunlar “manaya delâletlerinin gösterdikleri anlamın açıklığı bakımından birbirlerinden farklı ifade biçimleridir. Beyân, bu farklı ifade biçimleri arasında sözü söyleyenin ve söze muhatap olanın durumu ile dile getirilen konu ve sözün bağlamının gereği gözetilerek seçim yapılmasını sağlar. Diğer bir ifade ile Beyân, söz ile anlam arasındaki ilginin niteliklerini ele alır ve araştırır. Söz ile anlam arasındaki bu ilgiye “delâlet”denir ve delâlet Beyânın özüdür. Kullanılan sözlerin anlaşılabilir olması gerektiği, Beyânın tanımında özellikle vurgulanır. Bunun nedeni beyânın, lafzî-aklî delâletin sözle anlam arasındaki ilişkisini konu edinmesidir. Lafzî türdeki delâlet-i akliyye de gerçekten ayrılma söz konusu olduğu için doğal olarak kısmî bir kapalılık vardır. Amaç bu kapalılığın, kelimelerin anlamlarını belirsizleştirmemesi, anlamın bütünüyle kapalı ve anlaşılmaz olmamasını sağlamaktır. Fakat bu, belâgatın bütünüyle açıklığı hedeflediği şekilde anlaşılmalıdır. Beyânda birçok ifade özelliği ve söz sanatında anlaşılır kapalılık bulunması, gerekli bir şart olarak görülmüştür.¹¹

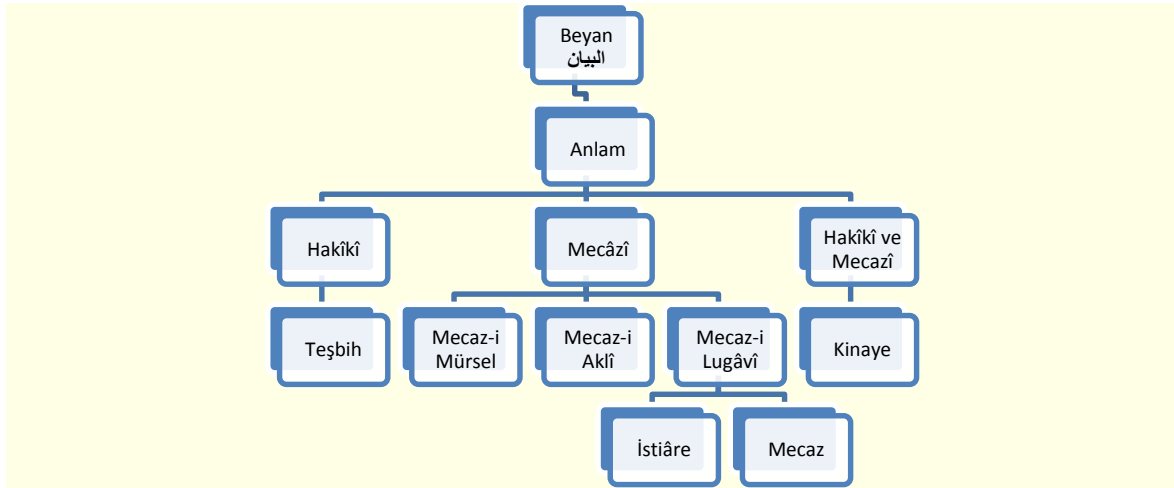
Hacımuftuoğlu (1992), Beyân ilmi konularını açıkladığı adı geçen eserinde: “Bir dilde anlatılmak istenen mânayı birbirinden farklı açıklık ve nitelikte ifade eden lafızlar vardır. Meselâ bir kimsenin cesur olduğu, “o cesurdur”, “o cesaretle aslan gibidir”, “o aslan gibidir”, “o aslandır” sözleriyle anlatılabilir. Birincisi diğerlerinden daha açık ve herkesin kolayca anlayabileceği bir ifade şekli olmakla beraber hepsinin en zayıfıdır. Sonuncusu ise hepsinden kuvvetli, ancak diğerlerine göre açıklık derecesi en az olanıdır.” Açıklamasıyla beyân ilmine dil bilimsel bir yön verdiğini görmekteyiz.

¹⁰Bkz. <http://www.ilimdunyasi.com/kuran-i-kerim-belâgat-ilmi/beyân-ilmi/?wap2>

¹¹ Bkz. <http://www.turkedebiyati.org/Beyân-nedir/>

Hacımüftüoğlu (1992), adı geçen eserinde yine bu ilimle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: “Beyân ilmi kişiye farklı söz ve usullerle meramını iyi ifade edebilme melekesini kazandırır. İfadelerdeki güç ve açıklık derecesi teşbih, mecaz, istiare ve kinaye ile değişir. Dolayısıyla Beyân ilminin konusunu da bu edebî sanatlar ve farklı ifade yolları teşkil eder. Bu bakımdan bir anlatım aracı sayılan Beyân, sözün kullanılış özelliğine göre bazı bölümlere ayrılır. Kelime gerçek anlamında kullanılıyorsa hakikattir. Gerçek anlamı dışında bir anlam ifade ediyorsa mecaz, teşbih ve istiare olur. Gerçek anlamı yanında daha etkili bir mecazi anlamda kullanılıyorsa kinaye adını alır. (Hacımüftüoğlu, DİA, c.6, s.22) beyân ilminde en önemli yön, muhataba söylenen sözün, muhatabın tabiatını etkileyecek tarzda söylenmiş olmasıdır. Bir sözün insan tabiatını etkileyebilmesi, teşbihle başlayıp, mecaz ve kinaye ile sona ermesiyle mümkündür.”

“Konuları ve tarifleri en ince ayrıntılarına kadar tesbit edilen bu ilmin belâgattaki yerini belirleyen ve onu eserinde ikinci kısımda ele alan Ebû Ya‘kub es-Sekkâkî’dir.”¹² (ö. 626/1229) Hatîb el-Kazvî’ne ise; (ö. 739/1338) “*et-Telhîs*” ve onun şerhi olan “*el-Îzâh*” adlı eserlerinde, Sekkâkî’yi kendi tertip ve sistemi içinde hülâsa ve şerhetmiştir. Gerek *et-Telhîs*’in, gerekse Sa‘deddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından bu esere şerh olarak yazılan *el-Mutavvel* ve *Muhtasarü’l-Meânî* adlı eserlerin İslâm âleminin kültür merkezlerinde ders kitabı olarak okutulması, bu metodun yaygınlaşmasını ve yerleşmesini sağlamıştır (Hacımüftüoğlu, DİA, c.6, s.23).

Şekil 3. Beyân İlmi’nin unsurları.

¹² Bkz. es-Sekkakî, *Miftâhu’l-ulûm*, Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, s. 156

BÖLÜM II

BED'İ İLMİ (البديع)

Bed'i İlmî ve Tarihçesi

Müktezâyı hale (yerine ve söylenene) uygun sözlerin süsleme tarzlarıyla ilgili bilgileri öğreten ilme “Bedî’ ilmi” denir. Bu süsleme tarzlarının bir kısmı, mânâ ile ilgili güzelleştirmeler olup bunlara “manayı güzelleştiren sanatlar” denilir. Bir kısmı da lafızla ilgili süsleme sanatlarıdır. Bunlara da “lafza ait süsleyici sanatlar” denilir.¹³

“وهو علم يعرف به وجوه تحسين الكلام بعد رعاية المطابقة و وضوح الدلالة” bedî’ ilmi klasik eserlerdeki tanımı şu şekildedir: “Bedî’ ilmi, istenilen manaya açıkça, delâlete ve muktezâyı hâle mutabakata riayetle sonra kelâmı güzelleştirme yolları kendisi ile bilinen ilimdir. Belâgat ilminin ifadeyi güzelleştirme usul ve kaidelerinden bahseden dalı olan Bedî’ kelimesinin sözlük anlamı, “örneksiz ve modelsiz olarak bir şey icat eden, örneği ve modeli olmadan yaratılmış olan” demektir. “O göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır” (el-Bakara 2:117) meâlindeki âyette yer alan;

“بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ” bedî’ (البديع) bu mânâyı ifade etmektedir. Bir edebiyat terimi olarak bedî’, edebî sanatlarla örülü ifadenin lafız bakımından kusursuz, mânâ bakımından mâkul ve aynı zamanda bir âhenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir. Sözlük anlamıyla ilgili olarak, Beşşâr b. Bürd, Külsûm b. Amr el-Attâbî vb. h.VIII. yüzyılda yaşamış yeni (muhtes) şairlerin, lafız ve şekle dayanan edebî sanatlarda eski

¹³ Bkz. <http://www.ilimdunyasi.com/kuran-i-kerim-Belâgat-ilmi/bedi-ilmi/?imode>

(kadîm) şairlerin üslûbundan ayrılmış şiire getirdikleri yeniliğe bazı münekkitler “yeni tarz” anlamında bedî‘ adını vermişlerdir. Câhiz (ö. 255/869) *el-Beyân ve’t-tebyîn*’de, bedî‘ kelimesinin râviler tarafından şiire renk ve güzellik kazandıran her türlü edebî ve belâgatla ilgili maharetler için kullanıldığını misallerle anlatır. Belâgatın değişik konularını içine alan ve kapsamı genişleyen bir edebiyat terimi türünü kazanmaya başladığına da işaret eder”

Klasik eserlerde: “Sözü, fesahat ve belâgata uygun olarak zikrettikten sonra, sözü güzelleştirmek ve ziynetlendirmeyi konu alan bu ilmin tedvin amacı, sözü zikrederken güzellik yönlerine uygun olarak sanatsal biçimde ifade etmektir. Bedî’ İlminin maksat, sözü güzel iradecek bir melekeyi tahsil etmektir. Sözü güzelleştirme vecihleri (Vücut-u tahsin) ise, iki kısımdır. Muhassinâtı Maneviyye ve Muhassinâtı Lafziyyedir.”¹⁴

Hacımuftuoğlu (1992), Bedî ilmi konularını açıkladığı adı geçen eserinde: “Temellerini Câhiz’in attığı kabul edilen belâgat ilminin bir bölümü olan bedî’yi edebî bir sanat olarak ilk inceleyen, prensiplerini açıklayan, ana konularını tarif eden kişi, şair Halîfe İbnü’l-Mu‘tez’dir (ö. 296/908-909). *Kitâbü’l-Bedî* adıyla kaleme aldığı, sahasının ilk müstakil eseri olan çalışmasında bedî’in muhdes şairlerin bir icadı olmayıp aksine bunun Kur’an’da, hadiste, eski Arap şiirinde ve hatta bedevîlerin konuşma dilinde esasen var olduğunu, ilmî bir terim haline gelmeden önce şairlerin teşbih, cinas, istiare vb. bedî sanatları, onların tesir ve güzelliklerini idrak ederek kullanageldiklerini bol misal ve delillerle ispat etmeye çalışmıştır. Muhdes şairler, bu edebî sanatları daha çok benimseyip işleyerek yaygınlaştırmışlardır. İbnü’l-Mu‘tez eserinde, kelimeyi mecazi anlamda kullanmak (istiare), bir kelimeyi iki mânada kullanmak (cinas), zıt anlamlı iki kelimeyi kullanmak (mutâbakat), söz veya beyit sonundaki kelimeyi başında da kullanmak (reddü’l-acüz ale’s-sadr) ve belâgatı temin gayesiyle söze delil getirmek (el-mezhebü’l-keâmî) adlarıyla tesbit ettiği beş unsur için “bedî’” terimini kullanır (Mu‘tez, 1990, s. 57). Bedî’ sanatların bunlardan ibaret olduğunu ifade etmekle beraber başkalarının buna ilâveler yapabileceğini söyler ve kendisi de “nesir ve nazım güzellikleri” (Mehâsinü’l-Kelâm ve’s-Şi‘r) başlığı altında on iki sanat daha zikreder”.

Yine, Hacımuftuoğlu (1992), Beyân ilmiyle ilgili olarak: “IV.(X.) yüzyılda bedî‘ teriminin kapsamı biraz daha genişler. Sonra gelen müelliflere en az İbnü’l-Mu‘tez kadar tesir eden Kudâme

¹⁴ Bkz. <http://unitedamericanmuslim.org/telhis-ilmi-bedi.php>

b. Ca'fer, şiir tenkidine bir sistem getirdiği *Nakdü's-şi'r* adlı eserinde bedî' terimini kullanmamakla beraber onun ortaya koyduğu edebî sanatlarla yenilerini ilâve eder. Ebû'l-Hasan el-Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta* adlı eserinde bedî' terimine yer vererek cinas, istiare, teşbîh-i belîğ gibi konular üzerinde ısrarla durur ve bunlara bedî' adı verildiğini söyler. Aynı asırda Ebû Hilâl el-Askerî, belâgat konusunda bir sistem dahilinde kaleme alınmış ilk eser sayılabilecek, nesir ve nazım sanatlarına dair *Kitâbü's-Sinâ-âteyn* adlı eserinin dokuzuncu babını otuz beş fasıl halinde bedî' ilmine ayırır. Önceki müelliflerin çalışmalarına altı tür ilâve ettiğini söyleyerek sanatları otuz yediye çıkarır. Bâkîllânî'de bedî' kelimesi eskilerde olduğu gibi umumi bir kavram olma niteliğini muhafaza eder ve ona göre bedî', Kur'ân-ı Kerîm'in taklidinin imkânsızlığını (i'câz) ispat etmeye yetmez, ancak onu anlamaya yardım eder, çünkü bedî' hârikulâde bir şey değildir. Bir insan bütün konuşmalarını kafiyeli yazabileceği gibi bir diğeri bütün nutuklarını sec'îli söyleyebilir. İ'câz, Kur'ân-ı Kerîm'deki bedî' sanatlarında değil onun nazmında, fesahatında aranmalıdır V.(XI.) yüzyılda İbn Reşîk el-Kayrevânî, İbn Sinân el-Hafâcî ve Abdülkahir el-Cürcânî gibi bu sahanın en önemli müellifleri yetişmiştir. İbn Reşîk, *el-Umde* adlı eserinde önceki müelliflerin tesbit ettikleri altmış kadar edebî sanatı izah etmiş ve ihtirâ' ile ibdâ' kavramlarının bedî' ile olan münasebetlerini açıklamıştır. Kuzey Afrika ve İspanya'da büyük tesir bırakan ve belki de bedî' ilminin buralarda tanınmasına vesile olan eserinde müellif edebî sanatlarla bazı ilâvelerde bulunmuş ve terimlerde bazı değişiklikler yapmıştır. Meselâ "reddü'l-acüz ale's-sadr" adıyla bilinen iade sanatı İbn Reşîk'te tasdîr adını almıştır. Hafâcî, *Sırrü'l-fesâha* adlı eserinde kelâmın fesahatından bahsederken lafızların yerinde kullanılması ve mânalarının birbirine uyumlu olması gereğine temas ederek fesahatın temininde lafız ve mâna güzelliklerinin esas unsur olduğu bedî'î sanatların bulunması gerektiğine işaret eder. Cürcânî ise, *Esrârü'l-belâga* adlı eserinde bedî' kavramını umumi mânasıyla alır ve cinas, tıbâk, tevşîh, reddü'l-acüz ale's-sadr ve istiare gibi ana konuların bedî'in bölümleri olduğunu ifade eder. O da Bâkîllânî gibi lafızlara fazla itibar etmez. Bu konudaki titizliğinden ötürü de eserlerinde bedî'e dair sanatlarla fazla yer vermez."

Diğer yüzyıllarda bu ilmin tekamülüyle ilgili olarak: "VI.(XII.) yüzyıl müelliflerinden Reşîdüddin Vatvât, sadece bedî'î sanatları ihtiva eden Hadâ'ikü's-sihr adlı eserinde elli kadar edebî sanatı Arapça ve Farsça örneklerle anlatır. Bunları büyük çapta Muhammed er-Râdûyânî'nin (V. yüzyıl.) Tercümânü'l-Belâga adlı eserinden naklettiği sanılmaktadır. Vatvât'ın sonraki müelliflere - özellikle Türk Edebî sanatlarının tesbitinde- önemli tesiri olmuştur. Yine bu asırda yetişen Üsâme b. Münkız, *el-Bedî'î nakdi's-şi'r* adını verdiği kitabında çoğunu bedî'î sanatların meydana getirdiği

doksan beş belâgat terimi toplamıştır. Bu devirde özellikle şiir alanında Ariston'un *Poetikası* önemli bir yer tutmaktadır. İbn Rüşd, Aristo'nun *Poetika*'sına kısa şerh niteliğindeki *Telhis'u Kitâbi 'ş-şi'r* adlı eserinde şiirin ahlâkî etkilerinden söz etmiş, şiirsel ifadeleri "hayalî sözler" diye tanımlamış ve şiirsel anlam taşıyan en temel araç olarak kıyası görmüştür. (Er, DİA, c.40, s.460).

VII.(XIII.) yüzyıl edebî sanatların geliştiği, müstakil eserlerin yazıldığı ve bedî'nin ilim olarak ortaya çıktığı devirdir. Bu asrın başlarında Fahreddin er-Râzî, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin belâgat sahasındaki iki meşhur eserini *Nihâyetü'l-icâz fî dirâyeti'l-icâz* adıyla hülâsa eder. Râzî'nin, Cürcânî'de bulunmayan bedî sanatların büyük bir kısmını Vatvât'ın adı geçen eserinden naklettiği görülür. Hafâcî'nin başlattığı lafız ve mâna güzellikleri Râzî'de daha belirgin bir şekil almıştır. Onun konuları çok ayrıntılı bölümlere ayırarak bedî ilminin müstakil olarak ortaya çıkmasına öncülük ettiği de söylenebilir. Aynı sırada yaşayan Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî ise Abdülkahir el-Cürcânî'nin "güzel söz söyleme sanatı"na (belâgat) dair vazettiği felsefî umdelere istinaden, *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eseriyle, edebî sanatları mantıkî bir sistem dahilinde gruplandırarak belâgatın bünyesinde bir bölüm sayılan bedî'e müstakil bir edebî sanat hüviyetini kazandıran müellif olmuştur. Sekkâkî, Bedî terimini kullanmadan lafız ve mânaya ait olmak üzere yirmi dokuz kadar edebî terim zikreder ve konuları iç içe olmaktan ayırarak belâgat adı altında meânî ve beyân ilimlerini ayrı ayrı açıkladıktan sonra bedî ilmine, "tahsînü'l-keâm" gayesiyle kullanılan sanatlardan olmak üzere meânî ve beyândan sonra yer verir. Eserindeki üslûp ve örneklere bakılırsa tamamen Râzî'nin tesirinde olduğu görülür. Bu arada Ahmed b. Yûsuf et-Tifâşî (ö. 651/1253) yetmiş yakın edebî sanatı ihtiva eden el-Bedî adlı eserini yazar. Bu asrın en meşhur simalarından İbn Ebü'l-İsba' el-Mısrî Tahrîrû't-tahbîr ve Bedîu'l-Kurân adlı eserlerini kaleme alır. Birinci eserinde, İbnü'l-Mu'tez'den zamanına kadar gelen bütün gelişmeleri göz önüne alarak konu ile ilgili kırka yakın eseri inceledikten sonra kendisinin de ilâve ettiği otuz bir tür ile edebî sanatları 126'ya çıkarır. İkinci eserinde, Bâkılânî ile Cürcânî'nin görüşlerinin aksine Kur'ân-ı Kerîm'deki icâzın bedî sanatlarla da ortaya konulabileceğini iddia edip sadece âyetlerden misaller vererek bunu ispata çalışır. İbn Ebü'l-İsba', ikinci eserin birincisinden ihtisar edildiğini söylemesine rağmen orada zikredilmemiş altı kadar edebî sanata daha yer verir. Bedreddin b. Mâlik (ö. 686/1287), Sekkâkî'nin meânî ve beyâna zeyil olarak gösterdiği ve "tahsînü'l-keâm" adıyla bildirdiği edebî sanatlar grubu için ilk defa bedî terimini kullanır. Nitekim el-Misbâh, adlı eserinde bedî sanatından bahsederken onu sadece lafız ve mâna itibariyle sözü güzelleştirme yönünden fesahatın tamamlayıcısı (tevâbi'i) olarak değerlendirir. Hafîb el-Kazvîni (ö. 739/1338-

39), “Üçüncü sanat bedî‘ ilmidir” diyerek bedî‘i meânî ve beyândan sonra gelen bir bölüm olarak ele alır (el-Kazvini, h.1306, s. 136; el-Îzâh, II, 334). Kazvîni’nin eserlerini şerheden Halhâlî, Tefâtânî, Seyyid Şerif el-Cürçânî vb. âlimler de aynı kanaati benimsemişlerdir.”

Bed’i ilmine dair, Hacımüftüoğlu’na (1992) göre: “Bedî‘ye dair İbnü’l-Mu‘tez’den Sekkâkî’ye kadar birçok müstakil eser kaleme alınmışken Sekkâkî ve bilhassa Hatîb el-Kazvîni’den sonra bu sanat dalı tek başına bir esere konu edilmemiş ve belâgat kitaplarına daima “üçüncü fen” olarak geçmiştir. Müstakil eserler yerine mevcut olanlara şerh ve hâşiyeler yazma yoluna gidilmiştir. Meselâ, Kazvîni’nin Telhîsü’l-Miftâh, ve el-Îzâh’ının yüzlerce şerh, hâşiyeye ve ihtisarı yapılmıştır. İslâm âleminin muhtelif yerlerinde ders kitabı olarak da rağbet görmüş bu kitapların başlıcaları şunlardır”:

1. Şerafeddin et-Tîbî (ö. 743/1342), *et-Tibyân fî ilmi’l-meânî ve’l-bedî ve’l-beyân* (nşr. Hâdî Atiyye Matarü’l-Hilâlî, Beyrut 1407/1987).
2. Yahyâ b. Hamza el-Alevî (ö. 749/1348), *et-Tirâzü’l-mütazammîn li-esrâri’l-belâga* (I-III, Beyrut 1402/1982).
3. Bahâeddin es-Sübki (ö. 773/1371-72), *Arûsü’l-efrâh fî şerhi Telhîsi’l-Miftâh* (Şürûhu’t-Telhîs, içinde, Kahire 1956).
4. Sa‘deddin et-Tefâtânî (ö. 793/1390), *el-Mutavvel ale’t-Telhîs* (İstanbul 1260).
5. *Muhtasarü’l-Mutavvel ale’t-Telhîs* (Bulak 1317).
6. Seyyid Şerif el-Cürçânî (ö. 816/1413), *Havâşi’s-Seyyid âle’l-Mutavvel* (İstanbul 1241).
7. Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî (ö. 1230/1815), *Hâşiyeye âlâ Şerhi’s-Sad et-Tefâtânî alâ Telhîsi’l-Miftâh*.

“Arap edebiyatında yenilik hareketleri çerçevesinde belâgat konusunda da yeni birtakım eserler yazılmaya başlanmıştır.. Bunlar ufak tefek yeniliklerle, klasik tarzı devam ettiren eserler olup başlıcaları şunlardır: 1. Hüseyin b. Ahmed el-Marsafî (ö. 1307), *el-Vesîletü’l-edebîyye ile’l-Ulûmi’l-Arabîyye* (Kahire 1289-1292). 2. Ahmed el-Hamlâvî (ö. 1332), *Zehrü’r-rebî fî’l-meânî ve’l-beyân ve’l-bedî* (Kahire 1372). 3. Seyyid Ahmed el-Hâşimî (ö. 1393), *Cevâhirü’l-belâga fî’l-meânî ve’l-beyân ve’l-bedî* (Kahire 1323). 4. Ahmed Mustafa el-Merâgî (ö. 1352), *Ulûmü’l-belâga*” (Hacımüftüoğlu, DİA, c.5, s.322).

Arap Belâgatıyla ilgili yukarıdaki bilgiler ışığında, öncelikle Belâgat İlminin üç ana bölümü olan; Beyân-Meânî ve Bed'î ilimlerinin, birbirleri ile olan bağıntısını anlamının çok önemli olduğu ortaya koymaktadır. Bu itibarla Beyân ilminin yerine gelmesi için Meânî ilmi gereklidir. Bed'î ilmini anlayabilmek için ise; Beyân ve Meânî ilmi gereklidir.

Şekil 4. Belâgat İlmi'nin gerekliliği.

Bed'îyyât (البديعيات)

Klasik Belâgat eserlerinde Bed'îyyat kavramı: “Hz. Peygamber’in methine dair olup her beytinde en az bir bedî sanat bulunan kasidelere verilen isimdir. Bedî sanatlar, Câhiliye devrinden beri kullanılmakla beraber, onları ilk defa Abbâsî Halifesi İbnü'l-Mu‘tez, bir ilim halinde tedvîne çalışmıştır.” Hacımüftüoğlu (1992) Bed'îyyat kavramıyla ilgili olarak: “VIII.(XIV.) yüzyıla kadar, bed'î ilmine dair çeşitli isimlerle müstakil eserler yazıldığı gibi, bu ilim meânî ve beyân ilimleri içinde de incelenmiştir.. Ancak VIII. yüzyılda bedî sanatların yorumunda bed'îyyât adıyla yeni bir tarz ortaya çıkmıştır. Bed'îyyât türünde ilk defa kimin şiir yazdığı tartışma konusu ise de, yapılan araştırmalar bu türde ilk şiirin Safiyyüddin el-Hillî'ye (ö. 750/1349) ait olduğunu göstermektedir. Bed'îyye türü daha Hz. Peygamber hayatta iken, Hassân b. Sâbit ve Kâ'b b. Züheyr gibi şair sahâbîler tarafından başlatılmış, Emevî ve Abbâsîler devrinde gelişerek günümüze kadar devam etmiştir. Ancak Hz. Peygamber'i methetmek için yazılan her kasideye bed'îyye denmemiş, bu tür kasidelerde beyit sayısının en az elli olması, her beytin bedî sanatlardan en az birini ihtiva etmesi, kasidenin basît bahriyle nazmedilmiş olması, redif harfinin (revî) kesreli “mim” olması gibi özellikler aranmıştır. Nitekim Bûsîrî'nin (ö. 694/1295) Kasîdetü'l-bürde'si bedî sanatlar ihtiva etmediği için bed'îyyâttan sayılmamış, ancak VIII. (XIV.) yüzyıldan sonra Hz. Peygamber için yazılan kasideler bu şartları haiz olduklarından onlara bed'îyye adı verilmiştir.”Safiyyüddin el-Hillî'den XIX. yüzyıl sonlarına kadar İslâm dünyasında yüz'e yakın bed'îyye nazmedilmiştir. Bed'îyyelerin her bir beytinde bir sanat sadece teknik olarak bulunabileceği gibi hem teknik hem de ifade olarak bulunabilir ve bu tarz beyitler o bedî sanat

için bir örnek teşkil eder. Bu eserlerde edebî sanatların çok olması sebebiyle bedîiyelerin anlaşılabilmesi için şerhlere ihtiyaç duyulmuş, bu şerhler bazan bizzat bedîiyeyi nazmedenler tarafından, bazan da başkaları tarafından yazılmıştır.”

Hacımüftüoğlu (1992) adı geçen eserinde Bed’iyyat açıklamalarında şu bilgileri vermiştir:

Belâgat ilimleri ilk dönemlerde daha çok aydınların ilgisini çekmekte iken Hz. Peygamber’in methini konu edinen bedîiyâtın halkın büyük ölçüde ilgisini kazanmasından sonra bu ilimler geniş kitleler tarafından benimsenmiştir. Öte yandan edebî sanatlar, bedîiyelere yazılan şerhlerde ayrıntılı olarak işlendiğinden gelişme kaydetmiştir. Bu şerhlerde açıklanan bedîi sanata örnek olarak hem o devrin hem daha önceki devirlerin şairlerinden nakiller yapıldığı için bu kişilerin daha iyi tanınması sağlanmıştır. Müellifleri aynı zamanda birer İslâm âlimi olan bu şerhler, İslâmî ve edebî kültürün yayılmasına ve güçlenmesine de hizmet etmiştir. Hem edebiyatın hem de İslâm kültürünün ve peygamber sevgisinin halk kitleleri arasında yayılıp yerleşmesine vesile olan bedîiyât çalışmaları sadece müslümanlara münhasır kalmamış, onlarla bir arada yaşayan hıristiyan ediplerin XII. (XVIII.) yüzyıldan itibaren Hz. İslâ’yı medih sadedinde bedîiyeler yazmalarına imkân hazırlamıştır. Bunlardan Hûrî Nikolâvus b. Ni’metullah es-Sâîğ (ö. 1169/1755), Nâsîf b. Abdullah el-Yâzîcî (ö. 1287/1870) ile Ersânyûs b. Yûsuf b. İbrâhim el-Fâhûrî’nin (ö. 1300/1883) bedîiyeleri örnek olarak gösterilebilir. XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıl sonlarına kadar devam eden bedîiye yazma geleneği XX. yüzyıldan itibaren gerek dinî hayata ve klasik edebî ilimlere olan ilginin azalması, gerekse sanat ve edebiyat anlayışındaki değişiklikler sebebiyle terkedilmiştir.” (Hacımüftüoğlu, DİA, c.5, s.322).

Tablo 2

Bed’î İlmi’nin Kısımları

BED’Î İLMİNİN KISIMLARI	
LAFZÎ GÜZELLEŞTİRİCİLER	MANEVİ GÜZELLEŞTİRİCİLER
Sec’î (السجع)	Tıbâk (الطبايق)
Cinâs (الجناس)	Mukâbele (المقابلة)
Reddu’l-acûz ales-sadr (ردّ العجز على الصدر)	Müşâkele (المشاكلة)
Lüzûmu mâ lâ yelzem (لزوم ما لا يلزم)	Müzâvece (المزاوجة)
Muvâzene (الموازنة)	Tevriye (التورية)
Muvârebe (المواربة)	Tensîk’us-Sıfât (تنسيق الصفات)
Mümâsele (المماثلة)	Te’kîdü’l-medh(zem) bimâ yüşbihü’z-zem(medh)
Hûsn-i İbtidâ (حسن الابتداء - براعة الاستهلال)	Hûsn-i tâ’lîl (حسن تعليل)
İnsicâm (الانسجام)	Tecâhül-i Ârif (تجاهل العارف)
İktibâs (الاقتباس)	İstidrâç (الاستدراج)

Lafzi Güzelleştiriciler

Sec'i (السجع)

Sec'i kelimesi, lügatta, güvercin ve kumrunun aynı tarzda, sesini tekrarlayarak ötmesidir. Zira kuşların çıkarmış olduğu seslerin sonları birbirine benzemektedir. Buna tescî de denir. Edebi bir sanat olarak sec'i; "Mensur bir ibarede, cümle ya da cümlecik sonunda bulunan kelimelerin kafiyeye olacak şekilde tertiplenmesidir"(Eren-Uzunoğlu, 2014, s.209). Başka bir ifadeyle Sec'î; iki kelimenin fasılasının bir harf üzerine muvâfik olmasıdır. Sekkâki (2014)'ın belirttiği üzere "nazımda kâfiye ne ise; nesirde de sec'î odur" (s. 431).

Bu itibarla, düzyazıda cümlelerin ya da cümle parçalarının sonunu, kulakta aynı sesi bırakan sözcüklerle kafiyelendirip süsleme sanatına sec'i denir. Sec'î, düzyazı içinde kafiyeli sözlerin kullanılmasıdır.

İbn Esîr, sec'î'nin gerçek anlamda olabilmesi için dört şart ileri sürmüştür. Bunlar:

- 1.Sec'î'li lafızların kulağa hoş gelecek terennümde olması.
- 2.Sec'î'nin yer aldığı terkîb, hatta cümlenin de kulağa hoş gelecek tarzda tatlı, güzel lafızlardan meydana gelmesi.
- 3.Mânanın lafza değil, lafzın mânaya tâbi olması.
- 4.İçinde secî bulunan iki cümledeki mânalar birbirlerinden farklı olmalıdır. Her iki cümlede aynı anlamı ifade ediyorsa bu uzatma olur.¹⁵ (Eren-Uzunoğlu, 2014, s.210.)

İslamiyetin ilk dönemlerinden başlayarak, Abbasi dönemi de dahil olmak üzere, Sec'î ilminin, yeri geldikçe, kasten olmayıp kendiliğinden icra edildiğini görmekteyiz. O dönemde yazılan mektuplar buna delâlet etmektedir. Yıllar yılı kullanımı yaygınlaşsa da, lafza dayalı sanat türlerinin, mânaya dayalı sanat türleri karşısında kullanımının azalması ve mânanın lafza tahakküm etmesi sebebiyle etkinliğini günümüzde yitirmiştir. Türk Edebiyatına İran edebiyatından geçen seci, Divan edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Süslü nesrin doğması seci sayesinde olmuştur. Amaç düzyazıya şiir ahengi kazandırmak, yazıya güzellik katmaktır. Seciyi Türk Edebiyatında en güzel kullananlar arasında Sinan Paşa yer alır.

¹⁵ Bkz. İbnu'l Esîr, *el-Meseli's- Sâir*, Beyrut, 2010, C.1, S.179-276.

Sec'i, bölümlerinin uzunluğu-kısalığı açısından da, kısa, orta ve uzun olmak üzere üçe ayrılmıştır. Yaklaşık olarak her bölümdeki kelime sayısı iki-dört arasında ise kısa, beş-on arasında ise orta, on bir ve daha fazla ise uzun seci kabul edilmiştir. Secide bölümleri oluşturan kelimeler ne kadar azsa seci o ölçüde güzel olur. Çünkü aynı veya benzer seslere sahip olan fâsılaların yakından tekrarı sözün armoni ve müzikalitesini arttırarak kulağa hoş bir ses, ruha huzur, nefse coşku verir. Bu bakımdan en güzel secili söz bölümleri ikişer kelimededen oluşan kısa seci formunda görülür. Mürselât, Müddessir, Necm ve Kamer sûrelerinin baş taraflarındaki âyetler bunun örneklerini teşkil eder. Başta Harîrî'ninki olmak üzere "makâmât" türü eserler bu tür secinin güzel örnekleriyle doludur." (Uzun, DİA, c.36, s.275)

Yine adı geçen eserde Uzun: "Günümüzde de, kelime gruplarında da rastlanan seciler daha çok atasözleri ve vecizelerde bir âhenk unsuru olarak yer almıştır. Bu ifadelerde sec'î'nin sağladığı âhenk unsuru ayrıca onların ezberlenmesini kolaylaştırmıştır. Bunlara, "Abdal tekkede, hacı Mekke'de bulunur"; "Aç koyma hırsız edersin, çok söyleme arsız edersin"; "Açın amanı olmaz, tokun imanı olmaz"; "Bir şeyi murad etme, olduysa inad etme"; "Nerde hareket orda bereket"; "Önce can sonra cânan"; "Yağmur yel ile, düğün el ile" gibi atasözleri örnek gösterilebilir." (Uzun, DİA, c.36, s.276)

Sec'i ilmi ile ilgili olarak: "Sec'i, sözcüklerdeki ses tekrarının yanı sıra, kelimelerin vezinlerinin de (Arapça gramerinin) dikkate alınması ile, başlıca üç sınıfa ayrılır:

1. Mutarref Sec'î: İki fasılanın kafiyelerinin aynı, vezinlerinin farklı olmasıdır.

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴿١﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿٢﴾

Neden siz Allah için vakar ummazsınız. Oysa O, sizi aşama aşama yaratmıştır." (Nuh 71:13-14)

(Uzun, Analatımlı Belâgat, s.149)

2. Murassa' Sec'î: İki fasılanın olduğu gibi iki ibaredeki lafızların çoğunun veya hepsinin hem vezin hem de kafiyeye açısından aynı olmasıdır. Bu sanata tarsî' adı da verilmektedir.

"فهو يطبع الاسجاع بجواهر لفظه ويقرع الاسماع بزواجر وعظه" "O sözünün cevherleri ile Sec'îler yapıyor ve öğüdünün şiddetiyle kulakları çınlatıyor." (Durmuş, DİA, c.36, s.274)

3. Mütevâzî Sec'î: İki fasılanın sadece vezin ve revî harfî yönünden aynı olmasıdır.

(فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾ وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾)

“Orada yüksek kanepeler ve konulmuş küpler vardır.” (Gaşıye 88:13-14)

Sec’îyle ilgili genel geçer terimler ise şunlardır:

Fasıla: Fıkradaki son kelimedir.

Fıkra: Fasılanın yer aldığı cümledir.

Revi: Kafiyenin son harfi.

Sadrulbeyt: Beytin ilk mısrasıdır.

Acüzülbeyt: Beytin ikinci mısrasıdır.”

Sec’înin şiire has türleri:

1. “Teştir: Buna meştûr ve muşattar sec’î de denir. Beytin her iki yarısının kendi içinde diğer yarıdan farklı olarak sec’îli olmasına teştir denir.

“تدبير معتصم بالله منتقم لله مرتغب في الله مرتقب” “(Bu fetih) Allah’a yönelen Mutasım Billah’ın, Allah için intikam alanın (işlerinde) Allah’ın rızasını gözetenin ve (Allah’ın lütuflarını) bekleyeninin tedbiridir.” (Durmuş, DİA, c.36, s.273-275)

2. “Tasrî”: Beyitteki ilk mısranın sonuyla ikinci mısranın sonunun aynı kafiye üzere olmasıdır. Nesirdeki Sec’înin şiirdeki karşılığı tasridir. Hüsn-i ibtida için şairlerin kasidelerinde matla kısmını bu sanat üzere inşa etmeleri adettir.

“أمن تذكر جيرانٍ بذى سلمٍ مزجت دمعاً جرى من مقلّةٍ بدمٍ” “Ey gönül! Selemlileri anmaktan mı, Gözünden kanlı yaş akıtıyorsun. Bu iki beyitte ilk ve ikinci mısraların kafiye harfi (م) ortaktır.” (Durmuş, DİA, c.36, s.273-275)

Sec’î Sanatına Örnekler:

Örnek-1:

(مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴿١﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا)

“Neden acaba siz, sizi tavırdan tavıra yaratan Allah'ın büyüklüğünü kabul etmiyorsunuz?”

(Nuh, 71:13-14) Bu örnekte, cümle sonları (ج) harfi ile bitmiştir. Sec'î'nin en güzeli lafızların aynı olmasıyladır.

Örnek: (فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ (ج) وَطَلْحٍ مَّنْضُودٍ (ج) وَظِلِّ مَمْدُودٍ (ج)).(Vakıâ 56/28-29) Bu misalde cümle sonları (دال) harfi ile olmuş ve lafızlar aynıdır, sec'î sanatı gerçekleşmiştir. (Uzun, 2013, s.149)

Örnek-2:

“İlahi her neyi gülzâr ettinse ânı ittim. İlahi elime her ne sundunsa anı tattım. İlahi gönlüm oduna ne yaktınsa o tüter. İlahi vücudum bahçesine ne diktinse o biter.” Sinan Paşa'dan alınan bu parçada yazar, yazıda ahengi sağlamak için sec'î'den yararlanmış, ‘tüter – biter’, ‘yaktınsa, diktinse’ sözcükleri birbiri ile kafiyeli olarak kullanılmıştır. Yazar, düzyazı içinde birbiri ile kafiyeli bu tür sözcükleri kullanarak düz yazıya akıcılık kazandırmıştır.”¹⁶

Örnek-3:

“Ahmed zübde-i emâsil'ü akrandır ve birâder-i ser-bülendi umde-i efâdil'ü a'yândır."cümlesinde "akrân" ile "a'yân" sözcükleri fâsıladır. Bu iki sözcüğün aslî son sesi olan "n"nin her iki fasılanın sonunda tekrarlanması sec'îi doğurur. Ayrıca fâsılalardaki bu iki sözcükten önce gelen "emâsil" ile "efâdil" ve "zübde" ile "umde" kelimeleri arasında da bir sec'î vardır. Bu sec'îleri oluşturan kelimelerin gramer vezinleri de aynıdır. Dolayısıyla ibarede bir murassâ sec'î vardır. Murassa' sec'î'ye tarsî' de denir.”

Örnek-4:

(الانسان بأدابه لابرّيّه وثيابه)

“İnsan terbiye ve edebiyetle insandır, kıyafet ve elbiseleriyle değil.” İki fıkradan oluşan bu cümledeki fâsıla denilen son kelimelerin, (بأدابه) ve (ثيابه) son seslerinin aynı olması ve fıkraların bu eşitliğiyle sec'î meydana gelmiştir.”¹⁷

¹⁶Bkz. <http://www.edebiyatogretmeni.org/seci-ic-uyak/>

¹⁷ Bkz. <http://www.khayma.com/medhatfoda/balagha%202th/2thb1.htm>

Örnek-5:

(اللَّهُمَّ اعْطِ مَنْفَقًا خَلْفًا، وَأَعْطِ مَمْسَكَتًا تَلْفًا)

“Ya Rabbi, infak edip iyilik edenin malının yerine yenisini ver, cimrilik edenin malını telef et.” (Riyazu-s Sâlihîn, Buharî, Zekat 27, Müslim, Zekat 57. s.265) Hadis-i şerifindeki iki fasılının son seslerinin aynı olması sebebiyle sec’î gerçekleşmiştir.”¹⁸

Cinâs (الجناس)

Cinâs, iki lafzın telaffuzda benzemesidir. Ekrem Yalbuç, cinâs’ı, *Türkçenin Nakışı, Cinâs* adlı eserinde: “Anlamları farklı, yazılış ve söylenişleri aynı ya da benzer olan, iki veya daha fazla kelimenin, nazım veya nesirde bir arada kullanılması sanatı olarak tarif etmiştir. Yazılı ve sözlü edebiyatın her alanında görülen cinâs, ayrı kelimelerin ses ve anlam ilgisine dayanan edebi sanatlardan biridir. (Uzun, 2013, s. 144). Sözlükte; “benzeyiş, münasebet” anlamlarına gelen cinâs, imâlî, telmihli söz anlamlarıyla kullanılmış ve teleffuzu bir, anlamı farklı olan kelimelerin bir sözde bulunması olarak tanımlanmıştır. (Yalbuç, 2007, s.8) Şekil ve söyleyiş bakımından aynı veya birbirine çok yakın, fakat anlamları farklı iki kelimeyi bir araya getirmek veya kâfiye olarak kullanmak olarak tanımlanan Cinâs, Tam Cinâs (Cinâs-ı tâm) ve Eksik Cinas (Cinâs-ı gayri tâm) olarak temelde ikiye ayrılmaktadır.”¹⁹ Ancak temel belâgat kitaplarında yer alan Cinâs türleri şu şekilde verilmiştir:

A) CİNÂS-I TÂM: İki lafız; harflerinde, nevelerinde ve dizilişlerinde ittifak ederlerse cinas-ı tâm olur.

1) Cinas-ı Basit: Cinas-ı tâm’da benzer kelimelerin, tek bir kelimedenden meydana gelmesidir.

a) Cinas-ı Mümâsil: Cinası oluşturan iki lafzında, kelime türleri bakımından (fiil, isim vb. olma bakımından) ortak olmasıyla Cinas-ı Mümâsil gerçekleşir.

Örnek-1:

(وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ)

“ Ve O saatin geldiği (kıyâmetin koştığı) gün, mücrimler bir saatten fazla (mezarda) kalmadıklarına yemin ederler.” (Rum, 30:55)

¹⁸ Bkz. Tacettin Uzun, *Anlatımlı Belâgat*, Konya, 2013, s.149.

¹⁹ Bkz. Ekrem Yalbuç, *Türkçenin Nakışı, Cinâs*, Ankara, 2007, s. 9-20.

Örnekte, (الساعة) kelimesi cinas-ı tâm'ın mümâsil kısmındandır. Cinas-ı Tâm-ı Müstevfa: İttifak eden iki lafızdan birinin isim, birinin fiil olmasıyla olur. (Kılıç, Yetiş, DİA, c.8, s.13-14)

b) Cinas-ı Müstevfa: Benzer kelimelerden birinin isim, diğerinin fiil olması halinde meydana gelen cinasa denir.

Örnek-2:

(ما مات من كرم الزمان فإنه - يحيى لدى يحيى بن عبد الله). “Zamanın cömertliklerinden her ne ölmüşse gerçekten.” Bu örnekte birinci (يحيى) fiil, ikinci (يحيى) isimdir.²⁰

2) Cinas-ı Mürekkeb: Benzer kelimelerden her ikisi veya biri, birleşik kelime olursa bu tür cinasa denir. Cinas-ı Mürekkeb üç kısımdır:

a) Cinas-ı Müteşabih: Cinası oluşturan iki lafzın yazılış ve okunuşlarının aynı olmasıdır. (Uzun, 2013, s.144-145)

Örnek-3:

(إذا ملك لم يكن ذاهبة فدعه فدولته ذاهبة)

“Eğer Sultan, ihsan sahibi olmazsa ondan vazgeç. Çünkü onun devleti gidicidir.” Bu örnekte (ذاهبة) kavli (ذاهبة ve ذاهبة) lafızlarından mürekkeptir. (ذاهبة) lafzı ise müfreddir. Ancak her ikisi yazılışta aynı gibidirler. (Uzun, 2013, s.144-145)

b) Cinas-ı Mefrûk: Cinası oluşturan iki lafzın yazılışlarının farklı olmasıdır. Eğer iki lafız yazılışta ittifak etmezse cinas-ı mefrûk olur.

(كلكم قد أخذ الجام ولا جام لنا... ما الذي ضر مدير الجام لو جامنا)

“Bizim kadehimiz olmadığı halde, hepiniz kadehleri aldınız. (Bir kadehte bize vererek) lütüfta bulunsa bunun sakiye ne zararı var.”²¹

b) Cinas-ı Merfû: Mürekkeb cinas, iki kelimedenden değil bir kelime ile diğer bir kelimenin bir parçasının aynı olmasından meydana gelirse bu tür cinasa cinâs-ı merfû denir.

İsmâil Safâ'nın, “Yokken güneşin eşi semâda / Bir eş görünürdü şemse mâda” beytindeki “semâda” ve “şemse mâda” kelimeleri arasında olan benzerlikle, “Şeref ve fazilet sahibi olman

²⁰ Bkz. <http://maqola.org/الجناس>

²¹ Bkz. <http://shamela.ws/browse.php/book-26581/page-423>

için gücün yettiğince hile yapma” (المكر مهما استطعت لا تأته/لتقتنى السؤدد والمكرمة) beytinde birinci mısradaki “hile” anlamındaki “mekr” ile “ne zaman” anlamındaki “mehmâ”nın ilk yarısı olan “meh”in (مه) birleşmesinden oluşan “el-mekrûme” (المكرمه) ve ikinci mısradaki bulunan “iyilik ve kerem” anlamındaki “el-mekrûme” (المكرمة) arasındaki benzerlik gibi. Farsça’da “kadehe eğilme, yönelme” anlamına gelen “meyl-i câm” (ميل جام) tamlamasındaki ilk kelimenin son harfi “li” (ل) ile “câm” kelimesi birleştirilince “gem” anlamında “licâm” (الجام) kelimesi ortaya çıkar ki bu da cinâs-ı merfûya örnek gösterilir. (Kılıç, Yetiş, DİA, c.8, s.13)

A) CİNÂS-I GAYR-İ TÂM: Cinâs-ı tâmdaki dört benzerlikten (vücûh-i erbaa) birinin noksan olması ile meydana gelen cinastır.

1) Harflerin türlerinin farklı olması.

a) Cinâs-ı Muzâri: Aralarında ihtilaf vaki olan iki harf mahreçte birbirine yakın olurlarsa cinâs-ı muzâri denir. (Kılıç, Yetiş, DİA, c.8, s.13-14)

Örnek-5:

(بينى وبين كنى ليل دامس وطريق طامس)

“Benimle evim arasında zifiri karanlık ve izi kaybolmuş bir yol vardır.” Bu örnekte (طامس) ile (دامس) da (دال) ile (ط) mahreçte birbirine yakındır. (Kılıç, Yetiş, DİA, c.8, s.13-14)

Örnek-6:

(وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ)

“Ve onlar, ondan (Allah’a ulaşmaktan, hidayetten) nehyederler (men ederler, yasaklarlar) ve onlar da (kendileri de) ondan (hidayetten) uzak dururlar. (yüz çevirirler)” (En’âm, 6:26)

Bu Örnekte (ه) ile (ع) nin mahreçleri birbirine yakındır.

b) Cinâs-ı Lâhik: Aralarında ihtilaf olan iki harfin mahreçlerinde yakınlık yoksa, cinâs-ı lahik ismini alır. (Kılıç, Yetiş, DİA, c.8, s.13-14)

Örnek-7:

(وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ)

“Arkadan çekiştirmeyi ve kaş-gözle alay etmeyi alışkanlık haline getirenlerin hepsinin vay haline!” (Humeze, 104:1)

Bu Örnekte (همرة) deki (ه) ile (لمزة) deki (ل) birbirine yakın değil ama biri boğazın dibinden diğeri dilden çıkıyor. Bu yüzden muzâriye mülhak olur.

2) Harflerin sayısının farklı olması.

a) Cinas-ı Nâkıs: İki lafız harflerinin adetlerinde ihtilaf ederlerse cinas-ı nakıs olur”²²

Örnek-4:

(وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ) إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقِ

“Ve ayakları birbirine dolaşmıştır. İzin günü, sevk senin Rabbedir.” (Kıyâme, 75:29-30)

Bu Örnekte (مساق) ile (ساق) arasında cinas-ı nâkıs vardır. Örnek: (جدى جهدى). Burada da (جهدى) bir harf fazladır. (Kılıç, Yetiş, DİA, c.8, s.13-14)

3) Lafızların hareke ve sükûn yönünden farklı olması.

a) Cinas-ı Muharref: Cinası meydana getiren kelimeler arasındaki farklılık hareke ve sükûn dolayısıyla olursa buna “cinâs-ı muharref” denir. Sünbülzâde Vehbî’nin, “Bûse-i nukl-i lebi bezme edip nakl-i nevâl” mısraındaki “nukl” ve “nakl” kelimelerinde hareke farkı; “Allahım! Beni güzel yarattığın gibi ahlâkımı da güzelleştir” (اللهم كما حسنت خلقي فحسن خلقي) hadisinde “halk” (خُلِقَ) ile “huluk” (خُلِقَ) arasında ise hareke ve sükûn farkı vardır. (Kılıç, Yetiş, DİA, c.8, s.13)

4) Harflerin sıralanışının farklı olması.

a) Cinas-ı Kalb: İki lafzın harflerin dizilişlerinde ihtilaf etmesiyle olur.

a.1) Kalb-i Küllî: Lafızlarda harflerin yerinin tamamen değişmesiyle olan kalbdir.” (Kılıç, Yetiş, DİA), c.8, s.13-14)

Örnek-8:

(حسامه فتح لأولياته حتف لأعدائه) Burada (حتف) ve (فتح) kelimelerinde harflerin yerleri değişmiştir. (Kazvinî, 2006, s.152)

a.2) Kalb-i Bağız: Harflerin bazılarının yerleri değişerek olan kalbdir.” (Kılıç, Yetiş, DİA, c.8, s.13-14)

²² Bkz. http://www.alukah.net/literature_language/0/6219/

Örnek-9:

(اللهم استر عوراتنا و أمن روعاتنا). Bu örnekte, (روعاتنا) ile (عوراتنا) bazı harflarinin yerleri değişmiştir. (Kılıç, Yetiş, DİA, c.8, s.13-14)

Reddu'l-acuz ales-sadr (رد العجز على الصدر)

Kelâmın sonunu başa geçirmektir. Ya nazımda, ya da nesirde olur. Nesirde (düzyazı) olan üç kısımdır:

a) Lafız ve manada ittifak edendir. Lafızların biri başta diğeri sonda getirilerek yapılır.

Örnek-1:

(وَتَخَشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ)

“Ve insanlardan korkuyordun (çekiniyordun). Allah, (Kendisinden) korkman (çekinmen) için daha çok hak sahibidir.” (Ahzâb, 33:37)

Bu Örnekte (تخشى) fiilleri hem mana hem de lafızda aynıdır. Biri başta biri sonda gelmiştir.

b) Mütecanis olandır. (Yani, lafzan benzeyen, ama manaları farklı olan) iki lafızdan birinin sonda diğेरinin başta olmasıdır. (Durmuş, DİA, c.34, s.522)

Örnek-2:

(سائل اللّٰيم يرجع ودمغه سائل) Burada birinci (سائل) lafzı isteyen manasına, ikinci (سائل) lafzı akma manasıdır. Lafızlar aynı manalar farklıdır. (Durmuş, 2007, c.34, s.522)

c) Kelâmın başında ve sonunda olan iki lafzın iştikakda (Yani, mastardan çıkartılmada) aynı olmalarıdır. (Durmuş, DİA, c.34, s.522)

Örnek-3:

(فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا)

“(Nuh A.S) ve dedim ki: “Artık Rabbinizden mağfiret dilediğinizi söyleyin. Muhakkak ki O; Gaffar’dır (mağfiret edendir).” (Nuh, 71:10)

Bu Örnekte (استغفار) ve (غفار) lafızları (غفران) masdarından çıkartılmıştır. (Durmuş, DİA, c.34, s.522)

Reddül-acüz ales-sadr nazmının kısımları çoktur. onüç tane çeşit saymak mümkündür.

Lüzûmu mâ lâ yelzem (لزوم ما لا يلزم)

Durmuş (1992)'a göre: “Secîde lazım olmamakla beraber harfî revîden veya harfî revî mânâsından önce gelen harftir. Şiirde ve sanatlı nesirde kafiye harfinden önce birkaç harf veya harekenin aynen tekrar edilmesi. Sözlükte “gerekmeyenin gerekliliği” anlamına gelen bu tabir, söz diziminde lafza güzellik katan edebî sanatlardandır. Bu türde şair veya nâsir, kafiye ve secide bir tek harfin (revî) benzerliği gerekli ve yeterli iken bununla yetinmeyerek kafiyenin son harfinden önce birkaç harf ve harekenin benzer olması ve bu suretle eserdeki ses ve lafız armonisini daha ileriye götürme çabası içine girer; böylece eserini telifte külfetli bir yol seçer. Türe bu adın verilmesi de buradan kaynaklanır. Bu sanat için ayrıca iltizâm (gerekmeyi ilke edinme), i‘nât (kendini meşakkate sokma), tazmîn (boynunun borcu), tazyîk ve teşdîd (kendini sıkıntıya sokma) terimleri de kullanılmıştır”.(Durmuş, DİA, c.27. s.267)

Örnek:

(فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ)

“Fakat bundan sonra yetimi kahretme (üzme). Ve amma saili (bir şey isteyen) bundan sonra azarlama.” (Duhâ, 93:9-10)

Bu Örnekte (ج) lar harfî revîdir. Ondan önceki (هـ) ler lüzûm mâ lâ yelzimidir. Çünkü secî onlar olmadan da hasıl olur. (Durmuş, DİA, c.27. s.263)

Muvâzene (الموازنة)

İki fasılânın takfiyede (kafiye) değil vezinde müsâvî olmasıdır.

Örnek:

(وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ وَرَابِيٌّ مَبْنُوثَةٌ)

“Ve dizilmiş yastıklar. Ve yayılmış süslü kıymetli halılar (vardır).” (Gâşiye, 88:15-16)

Burada fasılalar arasında vezinde uyum olduğu halde takfiyede uyum yoktur. Çünkü birinin sonu (ف) diğeriinki (ث) harfidir. (Durmuş, DİA, c.27. s.262)

Muvârebe (المواربة)

Bir ifadesi yüzünden tepkilere mâruz kalan şair veya edibin, sözünde yaptığı bir değişiklikle, tepkiyi ortadan kaldırması anlamındaki edebî sanata denir. Sözlükte “akıllı ve zeki olmak” anlamındaki ireb (erâbe) kökünden türeyen muvârebe “birine karşı akıllı ve kurnaz davranmak” demektir. Kelimenin aslı muârebe iken hemzenin “vâv”a dönüşmesiyle muvârebe şeklini almıştır. Muvârebenin “muhtaç olmak” mânasındaki ereb veya “bozulmak” anlamındaki verb (vereb) kökünden türediği de ileri sürülmüştür. Muvârebe bir ifadesinden dolayı tepkiye, cezaya veya tehlikeye mâruz kalan bir sözün sahibinin hareke, nokta, harf, kelime veya i‘rab değişikliği yapması, kelime eklemesi yahut çıkarması ile gerçekleşir ve bu değişiklikle ifadedeki sakıncalı durum ortadan kalkar. Değişiklik sözün bünyesinde gerçekleştirilirse “muttasıl muvârebe” adını alır. İfadenin dışında hoşça giden esprili söz, nükte, güldüren bir fıkra veya güçlü bir kanıt yoluyla gerçekleşen şekle de “munfasıl muvârebe” denilir. Tesbit edilebildiği kadarıyla konuyu muvârebe adıyla ilk ele alan âlim Hatîb et-Tebrîzî’dir (el-Vâfi, s. 300-303). Muvârebe daha sonra edebiyat, belâgat ve bedîiyyât eserlerine ilâve edilen bazı örnekler dışında aynen devam etmiştir (Durmuş, DİA, c.31, s.416).

Örnek-1:

Yûsuf sûresinde anlatıldığı üzere; (12:70-80) Hz. Yûsuf hırsızlık yaptığı iddiasıyla öz kardeşi Bünyâmin’i alıkoymuş, üvey kardeşleriyle birlikte geri dönmesine izin vermemişti. Kardeşlerin en büyüğü diğerlerine, babalarının Bünyâmin’i koruyacaklarına dair kendilerinden aldığı sözü hatırlatarak bu durumda Ya’kub’un huzuruna çıkamayacağını söylemiş ve onlardan geri dönüp babalarına oğlunun hırsızlık yaptığını bildirmelerini istemişti.

İbn Abbas’tan nakledilen bir rivayete dayanan bazı âlimler, hem gerçeğe uygun bir ifade, hem de Hz. Ya’kûb’u ikinci bir üzüntüden kurtaracak bir muvârebe olarak âyetteki:

(ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ)

“Babanıza dönün ve şöyle söyleyin: “Ey babamız! Senin oğlun, gerçekten hırsızlık yaptı. Biz bildiğimizden başka bir şeye şahit olmadık (görmedik). Ve biz gaybı (nasıl olduğunu) da bilmiyorduk.” (Yûsuf, 12:81)

“Oğlun hırsızlık yaptı” ifadesini! “Oğluna hırsızlık isnat edildi” şeklinde okumayı tercih etmişlerdir.²³

Örnek-2:

Ebû Nüvâs huzura girmiş, halifeyi güzel beyitlerle övmesine rağmen umduğu ilgiyi göremeyince; huzurdan çıkarken kapının üzerine şu beyti yazmıştı;

“لقد ضاع شعري على بابكم / كما ضاع حلي على خالصة” “Şiirim kapınızda zayi oldu, takıların Hâlısa'nın üzerinde zayi olduğu gibi”. Beyitten haberdar edilen halife, Ebû Nüvâs'ı huzuruna çağırılmış, şair kapıdan girerken “ضاع” (zayi oldu) fiilin son harfinin alt uzantısını silerek (hazif) kelimeyi “ضاء” (parladı) haline getirmek suretiyle tehlikeyi savdığı gibi ayrıca 1000 dirhemle ödüllendirilmiştir (Durmuş, DİA, c.31, s. 415).

Mümâsele (المماثلة)

İki varlığın birbirine benzemesi anlamındaki belâgat terimidir. Sözlükte “benzemek; benzetmek” mânalarındaki müsûl kökünden türeyen mümâselet, terim olarak “aynı türe dahil bulunan ve mahiyetleri ortak olan iki varlığın bütün yönleriyle birbirine benzemesi” demektir. Mümâselet, yaratılmışlara özgü bir nitelik olup zâtında ve sıfatlarında ortağı ve benzeri bulunmayan Allah için söz konusu değildir. (Yurdagür, DİA, c. 31, s.556-557) Kur’ân-ı Kerîm’de mümâselet kelimesi geçmemekle birlikte yaratıklarla Allah’ın zâtı arasında benzerliğin imkânsızlığı “misl” kelimesiyle ifade edilmiştir.(Coşkun, 2007, s.238)

Örnek-1:

(فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ)

“Gökleri ve yeri yaratan, sizin nefislerinizden eşler kıldı ve hayvanlardan da eşler kıldı. Orada sizi çoğaltır, yayar. Hiçbir şey, O'nun gibi değildir. Ve O, en iyi işiten, en iyi görendir.” (eş-Şûrâ 42:11).

Ayrıca yaratma (halk) sıfatında da benzerinin bulunmadığı “teşâbüh” kavramı kullanılarak belirtilmiştir

²³Bkz.<http://www.kimdirhayatieserleri.com/muvarebe-sanati-ornekleri-hakkinda-bilgi.html>(İbnEbü'l-İsba', Bedîu'l-Kur'ân, s. 94-95)

Örnek-2:

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا
قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ
فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

“Semaların ve yeryüzünün Rabbi kimdir?” de. “Allah’tır” de. Artık ondan başka kendilerine bile fayda ve zararı olmayan dostlar mı edindiniz? “Gören ve görmeyen bir olur mu? Veya karanlıklar ile nur bir olur mu?” de. Yoksa onlar, onun yaratması gibi yaratan ortaklar kıldılar da, böylece bu yaratma onlara benzer mi göründü? De ki: “Allah, herşeyin yaratıcısıdır.” Ve O, tek Kahhar (kahreden), herşeye gücü yeten, en kuvvetli olandır.” (er-Ra‘d 13:16).

Kur’an’da çok yerde tekrar edilen vâhid, ayrıca İhlâs sûresinde yer alan ahad ve küfüv kelimeleriyle Allah ile yaratıklar arasında hiçbir yönden benzerliğin bulunmadığı bildirilmiş, bunun yanında şerik (ortak) ve nid (rakip anlamında benzer) kelimeleriyle benzerlik reddedilmiştir. (Yurdagür, DİA, c.31, s. 557).

Hûsn-i İbtidâ (حسن الابتداء - براعة الاستهلال)

Hacımüftüoğlu (1992)’na göre: “Bir esere konusuyla ilgili ifadeler kullanarak güzel bir üslûpla başlamak anlamında edebiyat terimidir. Berâat: “üstün olmak, üstün gelmek”, istihlâl ise; “çocuğun doğduğu anda çıkardığı ses, başlamak, yeni ayın görünmesi ve yağmurun yağması” gibi anlamlara gelir. Bir terim olarak berâat-i istihlâl, nazım ve nesirde maksada ve muhtevaya işaret eden kelime ve deyimlerin yardımıyla konuya ilgi çekici güzel bir üslûpla başlama sanatıdır. Bu sanata berâat-i matla‘ ve hûsn-i iftitâh gibi isimler de verilir. Maksada işaret eden kelime ve deyimlerin nazım ve nesrin ortasında yer almasına ise, telmih denir. Berâat-i istihlâlde bir münasebet bularak maksada geçmeye tahallus, herhangi bir münasebet düşürülmeden yapılan geçişe ise, iktidab adı verilir. Bu sanata çok değer veren eski müellifler hamdele ve salvele’de veya devrin hükümdarını öven kısımlarda eserin konusuna işaret eden kelime ve deyimlere özellikle yer verirler.” (Hacımüftüoğlu, DİA, c.5, s. 470)

Örnek:

El-Mütenebbî (Ahmed b. Hüseyin (öl. 354/965)nin, Seyfüddevle (Ali b. Abdullah el-Hamdânî

(öl.356/967)'yi bir hastalıktan kurtulduğunda şu beyitle kutlaması gibi:

“Sen (hastalıktan) sıhhata kavuşunca şeref ve kerem de sıhhata kavuştu, illet ve hastalık senden ayrılarak düşmanlarına intikâl etti”

Eşçe' b. Amr Sülemî(öl. 195/81 l)'nin Hârûn er-Reşîd'in (öl. 193/809) Rakka'da yaptırdığı köşkün yapılışını kutlamak için söylediği şu beyti gibi:

“Bu öyle yüksek bir köşktür ki selâm ve mutluluk onun üzerine olsun. Sanki günler, güzelliklerini çıkarıp ona hil'ât olarak giydirmişlerdir.”

Muhammed b. Hâzin'in tebrik etme'de söylediği şu sözü gibi: “Müjde! Çünkü/elek (talih) verdiği sözü yerine getirdi Ve şeref yıldızı, yücelik ufkunda yükseldi”

Ebu'l-Ferec es-Sâvî'nin, Fahrü'd-Devle için söylediği ağıttaki şu sözleri gibi: “İşte o dünya, ağzını doldurmuş bir vaziyette şöyle diyor: Benim şiddetle yakalanmamdan ve açıkça adam öldürmemden sakın, sakini” (el-Cabî, 1987, s.108)

Fatiha suresinde, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını içeren konulara veciz bir şekilde işaret edilmiştir. (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) Ayrıca diğer birçok sûrenin ilk âyetleri de bu sanatın en güzel örneklerini ihtiva etmektedir.

İnsicâm (الانسجام)

Yetiş (1992)'e göre: “Üslûbun bir niteliği olarak şiir ve nesirde kelime ve cümlelerin, âdeta bir mûsiki tesiri yapacak şekilde ardarda getirilmesi ile sağlanan uyum, âhenk, Ta'lîm-i Edebiyat'tan (1879) beri, yenileşme devri Türk Edebiyatında “harmonie” karşılığında üslûba ait bir özellik olarak edebiyat nazariyesi kitaplarında yer almış bir terimdir.(Çağrıcı, DİA,c.1, s.516)

Daha önceleri müstakil bir konu halinde ele alınmamış olan âhenk mefhumunu, eski belâgatta bazı yönleriyle kısmen fesahat sözü karşılar gibidir. Klasik belâgatta da âhenk konusu insicam, tecânüs, teellûf ve selâset terimleriyle ifade olunmuş, âhengi bozacak tenâfür, kesret-i tekrâr, tetâbu-i izâfât, garâbet, lüknet, kıyasa muhalefet gibi ârızalar da âhenk konusunun tamamlayıcısı olarak kabul edilmiştir. Âhenk kelimesinin bir belâgat terimi olarak mâzisi bulunmadığından Süleyman Paşa harmonieyi “insicam ve ittisak” sözü ile ifadeye çalışmıştır. Recâizâde ise, devrinde daha çok mûsiki terimi olarak kullanılan âhenk kelimesini “harmonie” karşılığında tek başına değil, “âheng-i selâset” terkibi ile vermiştir. Öte yandan insicam ve selâset konusunun eski belâgatta da tek başına ve ayrıntılı bir şekilde ele alınmadığını belirtmek gerekir.” (Yetiş, 1992, c. 1, s. 517).

İktibâs (الاقتباس)

Durmuş'a (1992) göre: "Kur'an ve hadisten alınmış bir ibareyi cümleye yerleştirmek anlamında edebî sanattır. Sözlükte "ateşten köz almak" mânasına gelen iktibâs mecazi olarak "bilgi elde etmeye çalışmak, birinin ilminden istifade etmek" anlamında da kullanılır. İfadeye canlılık ve sıcaklık kazandırdığı, sözü pekiştirip güzelleştirdiği için Kur'an veya hadisten yapılan iktibaslar edebî bir sanat kabul edilmiştir. Alınan âyet ve hadis metinleri kolayca tanınacağı için kaynak gösterilmez, alıntının söz arasına ustalıkla yerleştirilmiş olması şartı da bu tür ifadelere imkân vermez. Dolayısıyla, "Allah ve Peygamber şöyle buyurdu" gibi ifadelerle yapılan iktibas sanat sayılmaz. Alıntının en az bir terkip olması gerekir. Bu bakımdan söz içinde Kur'an ve hadislerde geçen kelimelerin tek başına kullanılması iktibas kabul edilmediği gibi uzun iktibaslar yapılması da uygun görülmemiştir. İslâm'ın ilk dönemlerinden beri iktibas bilinmektedir. Resûl-i Ekrem dualarında, hutbelerinde Kur'an'dan iktibaslar yapmıştır. Kur'an'la süslenmeyen hitabelere "betrâ" (güdük, hayırsız) adı verilmiştir. İmrân b. Hittân'ın Ziyâd b. Ebîh'in (veya İbn Ziyâd) huzurunda irad ettiği bir hutbe edipler tarafından müzakere edilmiş ve içinde Kur'an'dan bir parça bulunsaydı bu zatın Araplar'ın en büyük hatibi olacağı sonucuna varılmıştır Başlangıçta tazminin kapsamı içinde değerlendirilen iktibas, VI. (XII.) yüzyıldan itibaren bu sanatın kapsamından çıkarılarak Kur'an ve hadis tazminine iktibas adı verilmiştir. Ancak Kur'an'dan yapılan nakillerin iktibas olduğunda ittifak bulunduğu halde hadis iktibaslarını tazmin kapsamı içinde görenler de vardır. Bazı âlimler, iktibasın kapsamını genişleterek bütün ilim dallarından yapılan nakillerin iktibas olduğunu söylemişlerdir İktibas nesirden ziyade nazımda söz konusudur. İktibas edilen kısım ya asıl anlamı ile veya değişik bir anlamda kullanılır." (s.52)

Örnek-1:

(رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ)

"Ey Rabbimiz! Ben, zürriyetimden bir kısmını ekin bitmeyen bir vadiye,(yerleştirdim)."

(İbrâhîm 14/37)

Kur'an'da "ekin bitmez vadi" (Mekke vadisi) ifadesi (İbrâhîm 14:37) gerçek mânasındadır. Yazdığı methiyenin karşılığını alamayan İbnü'r-Rûmî ise bunu mecazi anlamda (hayırsız, cimri kimse) iktibas etmiştir:

(لئن أخطأت في مدحك / ما أخطأت في منعي // لقد أنزلت حاجاتي / بواد غير ذي زرع) “Ben seni övmekle hata etmiş isem de sen beni ihsanından mahrum etmekle hata etmedin. Çünkü ben gerçekten ihtiyaçlarımı ekin bitmez bir vadiye konuk etmişim” (Teftâzânî, 2004, s. 431).

Örnek-2:

“İktibas edilen metinde vezin, kafiye, seci vb. zaruretlerle asıl anlamı bozmayan değişikliklerin yapılmasında bir sakınca görülmemiştir.

(إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ)

“Şüphesiz ki biz Allah’a aitiz, dönüşümüz de O’na olacaktır”(el-Bakara 2:156) âyetinin şu mısradaki iktibasında böyle bir değişiklik söz konusu olup bir arkadaşının ölüm haberini alan şair şöyle demiştir:

(قد كان ما خفت أن يكونا / إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاجِعُونَ) “Olmasından korktuğum şey olmuştur; gerçi hepimizin dönüşü Allah’adır” (Durmuş, 1992, c.22, s. 52.)

Manevi Güzelleştiriciler

تَبَاك (الطباق)

Tıbâk, **طباق** kökünden türemiş bir mastardır. Bu mastar, lügatte “iki şeyi bir birine eşit hale getirmek veya aynı hizaya getirip, yapıştırmak; bir şeyi diğerine uygun kılmak; dört ayaklı hayvanların, yürürken arka ayaklarının, ön ayaklarının izine basmaları” gibi anlamlara gelmektedir. Bed’i ıstılahında ise; Tıbâk, hakikat olsun mecaz olsun iki zıt manayı bir arada zikretmektir (Akdemir, 2016, s.250).

Bilgegil (1980)’e göre: “Birbirine karşıt iki ögenin bir sözde, bir dizede veya beyitte bir araya getirilmesi anlamındaki bed’i terimi olarak kabul edilen Tıbâk, Türkçe belâgat kitaplarına “zıtlıkları bir arada bulundurma sanatı” olarak geçen tezat kavramıyla aynı anlamda kullanılmıştır. Bir uygunluğu anlatmak için kullanılan tıbâk, tatbik veya mutabakat, bir denkliği (küfüv) göstermek üzere yapılan tekâfü olarak isimlendirilmiştir. Batı retoriğinde Tıbâk sanatının karşılığı antitez olarak karşımıza çıkmaktadır.” (Bilgegil, 1980, s. 184).

Mutabakat, tıbâk veya tatbîk terimlerinin “dört ayaklı hayvanların yürürken veya koşarken arka ayaklarını ön ayaklarının bastığı yere basmaları” anlamından hareketle türetilmesi bir denklik ve uygunluğa işaret etmektedir. Ebû Ya’kûb es-Sekkâkî’den (ö. 626/1229) itibaren belâgatta yeri belirlenip bedî’ ilminde anlama güzellik katan sanatlardan kabul edilen tıbâk kısa bir sözde, bir beyit veya mısradaki gerçekten veya itibarî olarak aralarında bir tür karşıtlık bulunan iki ögenin zikredilmesidir.²⁴ Birbirine zıt iki manayı, bir ifadede toplamak anlamında kullanılan Tıbâk sanatına, mutabakât, tatbîk, tetâbuk, tezat ve tekâfü isimleri de verilmiştir. Tıbâk sanatını, aynı cinsten kelimelerin oluşturduğu ya da farklı cinsten kelimelerin oluşturduğu tıbâk olarak iki şekilde incelemek mümkündür.²⁵

Aynı cins kelimelerden, her iki kelimenin de isim olması durumunda, Tıbâk sanatı ortaya çıkmaktadır.

Örnek-1:

(وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ) “Onlar uyuyan kimseler iken; sen onları uyanık zannederdin.” (Kehf 18:18) ayetinde görüleceği üzere; (ايقاظا) ve (رقود) kavramları, isim olarak bulunmuş ve tezat oluşturmuşlardır.

Aynı cins kelimelerden, her iki kelimenin de fiil olması durumunda, Tıbâk sanatı ortaya çıkmaktadır. (Durmuş, DİA, C.41, S.58-60)

Örnek-2:

(ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى) “Sonra orada ne ölecektir, ne de dirilecektir.” (A’lâ 87:13) ayetinde görüleceği üzere, يموت ve يحيى kavramları, fiil olarak bulunmuş ve tezat oluşturmuşlardır.

Aynı cins kelimelerden, her iki kelimenin de edat olması durumunda, Tıbâk sanatı ortaya çıkmaktadır. (Durmuş, DİA, C.41, S.58-60)

Örnek-3:

(لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ) “Kişinin kazandığı (iyilik) kendine; yaptığı (kötülük) de ise; aleyhinedir.” (Bakara 2:286) ayetinde görüleceği üzere, (لها) ve (عليها) kelimeleri, edat olarak bulunmuş ve tezat oluşturmuşlardır.

²⁴ Bkz. Durmuş, İ. DİA, Tezat, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2012, c.41 s. 58-60

²⁵ Bkz. Es-Sekkaki, E. Y. Miftahu'l-'ulum. Beyrut, 2014, s. 423.

Tıbâk sanatı, örnekleri itibariyle çok fazla çeşitlilik gösterse de, belâgat kitaplarında belli başlı türleri; Açık Tıbâk, Gizli Tıbâk, Olumlu Tıbâk, ve Olumsuz Tıbâk, olarak karşımıza çıkmaktadır. Okuyucu tarafından ilk anda görülüp anlaşılamayan Tıbâk türüne ise; Gizli Tıbâk denmektedir. (Durmuş, DİA, C.41, S.58-60)

Örnek-4:

(مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا) “Onlar günahları yüzünden suda boğuldular, cehennem ateşine sokuldular” (Nuh 71:25) ayetinde görüleceği üzere; (أغرقوا) fiili, (فأدخلوا) fiilinin zıddı olmadığı halde, ateşte yanmak ile suda boğulmak filleri tek bir ifade de ve anlam bakımından da, ateş-su zıtlığı içerdiğinden, ilk bakışta anlaşılmasa da gizli bir Tıbâk sanatının olduğunu müşahede edebiliriz.

Birbirine zıt anlamı ifade eden ancak biri diğerinin olumsuz olmaması gereken iki kelimenin bir arada zikredilmesine olumlu tıbâk; aynı cinsten iki kelimenin ise; bir defasında olumlu, bir defasında olumsuz olarak bir cümlede bulunmasına olumsuz tıbâk denir (Akdemir, 2016, s.253).

Örnek-5:

(وننكر إن شئنا على الناس قولهم. ولا ينكرون القول حين نقول) “İstersek onların sözlerini reddederiz biz; reddedemezler sözü onlar, konuştuğumuzda biz.” Şiirinde, نكر fiilinin olumlu ve olumsuz halde bir cümlede bulunduğundan olumsuz tıbâk gerçekleşmiştir. (Akdemir, 2016, s.253.)

Ekrem (2016)’e göre: “Türk Edebiyatımızda ise; Tıbâk sanatı, tezat kavramıyla karşılığını bulmuş, olaylara ve eşyaya farklı yönlerden bakılması sebebiyle görülen ve duyulana daha etkili kılacağı için karşıt kelime ve kavramların bir noktaya bağlı şekilde bir araya getirilmesiyle bu tıbâk sanatı oluşturulmuştur. Yunus Emre’nin, “Ger vuslata erdin ise bu derd ile firak nedir/Dostu yakın gördün ise bu baktığın irak nedir” beytinde; vuslat ile firak ve yakın ile irak kelimeleri arasında tezat vardır ve bu itibarla Tıbâk sanatı söz konusudur. Tezat her ne kadar söze güzellik verip etkisini arttırırsa da sıkça kullanılması tekellüfe ve münasebetsizliğe sebep olabileceği için tavsiye edilmemiştir.” (Ekrem R. Mahmud, 2016, s. 282).

Tüm bu örnekler ışığında görüleceği üzere, tıbâk “aynı kelimenin iki farklı anlamda tekrar edilmesi” demek olan cinastan farklıdır. Di‘bil el-Huzâî’nin, “Şaşma sen ey Selmâ bir adama ki

başının ak saçları güldü de o yüzden ağlayıp göz yaşı döktü” anlamındaki beytinde gülmek ile ağlamak gerçek mânaları bakımından zıt olmalarına rağmen “baştaki ak saçların gülmesi” beyazlaşması anlamında mecaz (istiare) olduğundan zıtlık bozulmuştur. (Durmuş, 1991, c.41, s.59.)

Tablo 3

Tıbâk Misâlleri

TIBÂK (الطباق) SANATINA KUR'AN-I KERİM'DEN ÖRNEKLER	
• el-Bakara, 2/6, 185, 216	• el-Mu'min, 40/78
• el-Mâide, 5/44, 116	• Fussilet, 41/37
• el-A'râf, 7/146	• eş-Şûra, 42/18
• et-Tevbe, 9/80	• el-Hucurât, 49/14
• Yûnus, 10/35, 40, 44	• et-Tûr, 52/ 16
• Hûd, 11/ 101	• el-Cum'a, 62/6, 7
• Yûsuf, 12/67	• er-Rûm, 30/6-7
• er-Ra'd, 13/18	• el-Mu'minûn, 23/88
• İbrâhîm, 14/22	• el-Ahzâb, 33/39
• el-Enbiyâ, 21/23	• Yâsîn, 36/10, 61
• en-Neml, 27/41 53	• en-Nisâ, 4/108

Mukâbele (المقابلة) Çoklu Karşıtlık

Bir söz içinde geçen iki veya daha fazla unsurdan sonra her birinin karşıtını veya ilgisini sırasıyla zikretmek anlamında kullanılan bed'i sanatıdır. Lügâta “yüz yüze gelmek; iki şeyi birbiriyle karşılaştırmak” mânalarına gelen mukâbele, bedi' ilminde anlamı güzelleştiren söz sanatlarından biri olup, tekâbül adıyla da isimlendirilmektedir. (Durmuş, 1991, c.31, s.102.) Bazı belâgat alimlerine göre, Mukâbele sanatı, Tıbâk sanatının bir çeşidi olarak görülse de, Sekkâki (ö.626/1229) gibi bir çok alim tarafından bağımsız bir mâna sanatı olarak kabul edilmiştir.

Aralarında uygunluk bulunan iki veya daha fazla kelimeyi zikrettikten sonra, aynı türde, mana yönünden onların zıddı olan kelimeleri sıralamak anlamında kullanılan bu sanattaki manevi güzelleştiriciliğin kaynağı, karşıt veya uyuşan anlamlar arasındaki dizim armonisidir. Durmuş'a (2012) göre :Meselâ, “Artık onlar az gülsünler, çok ağlasınlar” ifadesinde (et-Tevbe 9:82) yer alan

“az” ve “gülsünler” öncülleri (mukaddemât) “çok” ve “ağlasınlar” ikincilleriyle (sâneviyyât) karşı karşıya getirilmiştir. Mukabele sanatı, bu örnekte görüldüğü üzere zıt unsurlar arasında gerçekleştiği gibi ikincileri öncüllere uygun unsurlar arasında da görülebilir. “Allah, rahmetinin bir tecellisi olarak sizin için gece ve gündüz vakitlerini düzenledi ki birinde dinlenesiniz, diğesinde O’nun kereminden rızıkınızı arayalım” örneğinde (el-Kasas 28:73) “gece” ile “dinlenme” ve “gündüz” ile “rızk arama” uygunluk münasebeti içinde bulunur. Bu, Leffu-Neşr (sıralı açıklama) söz sanatına örnektir. (s.102) Mukabelenin sanat yönünden en üst düzeyde kabul edilen şekli karşıtlar arasında tezat armonisi biçiminde gerçekleşmiş olanıdır. Bu özelliği sebebiyle, başta Hatîb el-Kazvînî olmak üzere onun *Telhisu’l-Miftâh*’ına şerh yazan belâgat âlimleri mukabeleyi tezat sanatı içinde yer alan bir tür olarak görmüşlerdir. Halbuki tezat, bir ifadede sadece iki zıt unsurun bir arada zikredilmesi şeklinde gerçekleşirken mukabelede en az dört karşıt ögenin oluşturduğu bir armoni söz konusudur. Buna dikkat çeken İbn Reşîk, zıt unsurların ikiyi aşması halinde bu sanatın mukabele adını alacağını söylemektedir (el-Kayravani, el-Umde, c.2, s. 14-15). Ayrıca mukabelede ikincil öğelerin öncüllerin sırasına göre dizilmiş olması şarttır, tezatta ise böyle bir durum söz konusu değildir. Yine mukabele hem karşıt hem uyuşan öğeler arasında olabilirken tezat sadece iki zıt arasında gerçekleşir (İbn Ebü’l-İsba‘, s. 179-184; Ebû Amr Muhammed b. Muhammed et-Tenûhî, s. 179; Safiyyüddin el-Hillî, s. 75). Ziyâeddin İbnü’l-Esîr, tezada mukabele adının verilmesini daha uygun göyerek mukabele ismi altında taksim ettiği bazı tezat nevilerini ele almıştır (el-Meşelü’s-Sâir, c. III, s. 143-166). Şiirde mukabele bütün unsurlarıyla bir beyit içinde gerçekleşir. İlk mısradaki öncül unsurlara, ikinci mısradaki ikincil unsurlara sırasıyla yer verilir. Mukabelenin beyit içinde veya ardarda gelen mensur ifade çerçevesinde ikinin ikiyle, üçün üçle, dördün dörtle, beşin beşle ve altının altıyla karşılaştırılması şeklinde on iki öğeye kadar karşıt veya uyuşan unsurları bir araya getiren türleri vardır. Mukabelede güzellik ve estetik sözün tabii seyri içinde dizilmiş karşıt öğelerin sayısı nisbetinde artar.

Örnek-1:

(ما أحسن الدين والدنيا إذا اجتمعا ... وأقبح الكفر والإفلاس بالرجل)

“Din ve dünya birleştikleri zaman ne kadar güzeldir! İnsanda inkar ve iflasın bulunması ne kadar çirkindir.” Beytinde, iki karşıt öge “inkar ve iflâs” kullanılarak, İkinin ikiyle mukâbelesi söz konusu olmuştur. (Akdemir, 2016, s.254.)

Örnek-2:

“ويحلّ لهم الطيبات ويحرم عليهم الخبائث” Onlara temiz şeyleri helâl kılar, pis şeyleri yasaklar (el-A‘râf 7:157). Helâl kılar-haram kılar, onların lehine-aleyhine, temiz şeyler-pis şeyler. Karşıt unsurlar olarak ifade edilerek, Üçün üçle mukabesi sözkonusu olmuştur. (Durmuş, DİA, c.31, s.102.)

Örnek-3:

“على رأس عبد تاج عز يزينه / وفي رجل حر قيد ذل يشينه” “Kölenin başında şeref tacı var, onu süsleyen Hürün ayağında aşağılık zinciri, onu alçaltan” Üzerinde-içinde, baş-ayak, köle-hür, taç-zincir, izzet-zillet, süsleyen-alçaltan. Karşıt öge olarak kullanılmış ve altının altıyla mukabelesi sözkonusu olmuştur. (Durmuş, DİA, c.31, s.102.)

Mukabele’yi Tıbâk sanatından ayıran en önemi özellik, Tıbâk iki zıt kelime arasında teşekkül ederken, Mukabele ise, ikişerli gurup halinde en az dört zıt kelime arasında gerçekleşir.(Koç, Belâgat Ders Notları, s.5)

Örnek-4:

“إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ” “İyiler muhakkak cennette; (İnfîtâr 82:13).

“وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ” “Kötüler de cehennemdedir.” (İnfîtâr 82: 14).

Kudâme b. Ca‘fer’e göre mukabelenin iki unsuru arasında karşıtlık veya uygunluk ilgisinin bulunmayışı onun kıymetini düşürür. Meselâ, “İnsanların ne hayırlısıyla arkadaşlık ettim ne de fâsık olanıyla” ifadesinde mukabele kusurludur, çünkü “hayırlı”nın mukabili “fâsık” değil “şerîr”dir (Nağdü’s-Şi’r, s. 193-194; Ebû Hilâl el-Askerî, s. 339). İbn Reşîk de mukabeleyi oluşturan unsurlar arasındaki tezat ve bölümlenme mükemmelliğinin önemini vurgulamıştır (el-Umde, c.II,s.19). Tesbit edilebildiği kadarıyla mukabeleyi terim anlamında ilk kullanan ve tanımını yapan edip Kudâme b. Ca‘fer’in dedesi Kudâme b. Ziyâd el-Bağdâdî’dir (Hâtimî, I, 152). Kudâme b. Ca‘fer ise “sıhhatü’l-mukâbelât, fesâdü’l-mukâbelât, tashîhu’l-mukâbele” başlıkları altında konuyu ele almış, bu arada dedesinin tanımını da nakletmiştir (Nağdü’s-Şi’r, s. 141-142, 193-194; Cevâhirü’l-Elfâz, s. 5-6). Daha sonra gelen Ebû Hilâl el-Askerî, Fahreddin er-Râzî, Sekkâkî ve İbn Ebû’l-İsba‘ gibi müellifler tanımını daha açık ve yalın hale getirmişlerdir.

Sekkâkî'den itibaren mukabele sanatı bedî' ilminde mâna sanatları arasında yerini almış, bedîyye nâzımları da türle ilgili güzel örnekler ortaya koymuşlardır (Durmuş, DİA, c.31, s.102).

Tablo 4

Mukâbele Misâlleri

MUKÂBELE (المقابلة) SANATINA KUR'AN-I KERİM'DEN ÖRNEKLER	
• el-Bakara, 2/14, 49, 50, 137, 150, 221, 225, 258, 275, 11, 13, 22, 216, 217, 26, 27, 257, 30, 268, 200-202, 185,	• Fâtır, 35/2, 12
• Âl-i İmrân, 3/75, 175, 181, 14, 15, 104, 110, 120, 160, 185, 187,	• ez-Zumer, 39/8, 36-38, 41
• en-Nisâ, 4/23-24, 6, 76	• el-Mu'min, 40/25, 40
• el-Mâide, 5/54, 89, 2, 96, 28	• Fussilet, 41/46
• el-En'âm, 6/104, 125, 153, 160	• el-Câsiye, 45/15, 18
• el-A'râf, 7/3, 8-9, 64, 72, 127, 141, 146, 163, 178, 157	• Muhammed, 47/3
• el-Enfâl, 8/8, 19, 38	• el-Fetih, 48/10
• et-Tevbe, 9/3, 112, 81, 71-74, 82	• er-Rahmân, 55/26-27
• Yûnus, 10/73, 107, 108	• el-Hadîd, 57/13, 23
• Hûd, 11/44	• el-Mucâdele, 58/9
• Yûsuf, 12/26, 27	• el-Muddessir, 74/23-24
• er-Ra'd, 13/35	• el-İnşikâk, 84/7-10
• İbrâhîm, 14/6	• eş-Şems, 91/9-10
• en-Nahl, 16/41, 53-54, 96, 79, 90	• el-Duhâ, 93/6-10
• el-İsrâ, 17/15, 80, 81, 101, 102	• ez-Zilzâl, 99/7-8
• el-Kehf, 18/17, 18, 29-31, 87, 88	• el-Kâri'a, 101/ 6-10
• Meryem, 19/85, 86	• el-Kâfirûn, 109/2-3, 4-5
• Tâhâ, 20/55, 74-76	• el-Ahzâb, 33/73
• el-Hacc, 22/37, 41, 11, 56, 57	• el-Hicr, 15/49, 50
• el-Mu'minûn, 23/102, 103	• el-Mumtehine, 60/8-9
• el-Furkân, 25/53	• en-Nâziât, 79/37-41
• eş-Şuarâ, 26/65-66, 119-120, 170-172	• el-Leyl, 92/5-10
• el-Kasas, 28/4, 84, 73	• eş-Şûra, 42/18
• el-Ankebût, 29/ 65	• Lukmân, 31/17
• er-Rûm, 30/7, 33, 44	• Sebe, 34/50

Müşâkele (المشاكلة)

Lügâvi olarak, iki şeyin birbirine uygun ve benzer olması anlamında kullanılan Müşâkele sanatı, Bed'i ilmi sanatlarında ise; bir şeyi kendi lafzının yerine, sohbette bahsi geçen başka bir lafızla zikretmek manasına gelmektedir (Akdemir, 2016, s. 268). Söz içinde bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi mânasında edebî sanat, sözlükte: “iki şeyin biçim ve tarz yönünden benzeşmesi ve uyuşması” anlamına gelen müşâkele kelimesi, bedî' ilminde “bir söz içinde iki kelime arasındaki biçim benzeşmesi” mânasında terim olarak kullanılır ve anlama güzellik katan sanatlardan sayılır.

Müşâkele sanatını, güncel bir örnekle açıklayabiliriz. Dersi dinlemeyip, aralarında sohbet eden ve gülüşen haylaz öğrencilere, öğretmenin “siz gülün, ben de size sınavda güleceğim” sözünü ifade ettiğinde; “güleceğim” sözünün, “hesabını soracağım” anlamında söylenmesi müşâkele kabilindedir. Yine misafirlikte haylazlık yapan, annesinin ise ses çıkaramadığı bir ortamda, sürekli annesine gülen afacan çocuğa, annesinin: “Sen gül! Eve gidelim, ben sana güleceğim!” demesi de, müşâkeleye güncel bir örnektir. (Durmuş, DİA, c. 32, s.155).

Müşâkele, edebî bir amaç veya nükte için bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi şeklinde gerçekleşir. İlk kelime genellikle gerçek mânada olmasına karşılık ikinci kelime ona tâbi ve sadece şekil (lafız) yönünden ona benzer olarak getirilir. Meselâ;

“ومكروا ومكر الله” âyetinde (Âl-i İmrân 3:54) ikinci “مكر” birinciye (مكروا) müşâkele için getirilmiş olup “أخذهم بمكرهم” (Hile ve dolaplarının cezasını verdi) anlamındadır. Örnekte müşâkele lafzına biçim yönünden benzeyen ve ona eşlik eden kelime (musâhib) gerçek mânasıyla önceden ve açık biçimde söz içinde geçmiştir. Bu türe “müşâkele-i tahkîkiyye” adı verilir. Söz içinde sadece müşâkele lafzının geçtiği, ancak ona eşlik eden kelimenin zikredilmediği türe “müşâkele-i takdîriyye” denir. Ebû Temmâm'ın “

”من مبلغ أفناء يعرب كلَّها / أي بنيت الجار قبل المنزل“ beytinde “بنيت” kelimesi “yaptım” anlamında değil, “اخترت / انتقيت” “seçtim” anlamında ve “المنزل”e (بناء) tâbi olarak müşâkele şeklinde gelmiştir. Âyetlerin nüzûl sebebini bilmek söz içinde geçmeyen kelimenin (musâhib) tayininde yardımcı olur: “... قولوا آمنا بالله... صبغة الله” (Allah'a inandık..., Allah bizi kendine has boyasıyla boyadı deyin...), âyetindeki (el-Bakara 2:136, 138) “صبغة الله” ifadesi, hıristiyanların çocuklarını sarı renkli bir suya batırarak (vaftiz), “İşte şimdi temizlendi ve gerçek hıristiyan oldu” sözlerine

müşâkele üslûbuyla verilmiş cevap olup gerçek temizliğin Allah inancının gönle yerleşerek orayı temizlemesi ve kendine has rengiyle boyamasında olduğuna dikkat çekmektedir. **فإنَّ الله لا يملّ** “**حتى تملّوا**” (Doğrusu Allah asla usanmaz, siz usanmadıkça) hadisi de (Buhârî, “Îmân”, 32, “Teheccüd”, 18, “Şavm”, 52, “Libâs”, 43; Müslim, “Müsâfirîn”, 215, 221, “Sıyam”, 177) bu tür müşâkeleye bir örnek olup, “Siz kendisine dua edip istekte bulunmaktan usanmadıkça Allah sizden ihsanını ve sevabını kesmez” (**لا يقطع عنكم ثوابه وفضله**) demektir. Karşıt anlamlı kelimeler arasında da müşâkele olabilir. Bu tür daha çok mecazi bağlamda kullanılan karşıtlar arasında görülür. Huzurunda şahitlik yapan birine Kādî Şüreyh’in **“إنك لسبب الشهادة”** (Doğrusu sen şahitliği hep tam yapmaktasın) sözüne karşılık şahidin onun bu sözüne benzeyen bir ifadeyle, **“إنها لم تجعد عندي”** (O benim nezdimde hiç noksan olmadı ki) şeklindeki cevabı gibi. Burada karşıt anlamlı “sebt” (saçın uzun olması) ve “ca’d” (saçın kıvrıcık olması) kelimeleri “şahitliğin tam veya noksan yapılması” mânasında mecaz olarak kullanılmıştır. Asıl kelimenin kendisini tekrar etmekle değil onunla ilgili (münâsib) bir kelimeyi biçim benzeşmesi halinde ve gerçek anlamı dışında zikretmekle de müşâkele gerçekleşebilir. Bir kişinin, “Hadiste ‘Lâ ilâhe illallah cennetin anahtarıdır’ buyrulmuyor mu?” demesi üzerine Vehb’in, “Evet öyledir, ama hiçbir anahtar yoktur ki dişleri bulunmasın. Dişlerini getirirsen sana açar, yoksa açmaz” sözünde yer alan “dişler” (esnân) ifadesi “ameller” anlamında olup o kişinin anahtarla (miftâh) ilgili sözüne münasip bir söz olarak getirilmiştir. Müşâkele üslûbundan bahseden ilk âlim olan Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822) bu sanatı belli bir terim kullanmadan günümüzde anlaşıldığı şekilde yorumlamıştır. Müberred, “mükâfee ve cezâ” (denklik ve karşılık) adını verdiği türü “bir lafzın önceki bir lafza denk ve benzer biçimde, ancak farklı anlam ve bağlamda getirilmesi” şeklinde tanımlamış, Kur’an’da Allah’a isnat edilen “mekr, suhriyyet, istihzâ” gibi şanına yakışmayan fiilleri, “O’nun insanlara bu fiillerine denk düşen cezalar vermesi” mânasına geldiğini söylemiştir. Rummânî, müşâkeleyi “aynı kökten birkaç kelimenin bir söz içinde toplanması” şeklinde tanımladığı “tecânüs”ün iki nevinden biri olarak “müzâvece” başlığı altında ele almış ve “güzel anlatım” diye nitelemiştir. Şerîf er-Radî müşâkeleyi istiare (mecaz) kapsamında değerlendirmiş, Hatîb et-Tebrîzî ise tam cinasa (mümâsil cinas) müşâkele adını vermiştir (el-Vâfî, s. 296). Bedî’ ilminde yer aldığı şekliyle müşâkeleyi bir söz sanatı olarak terim anlamında ilk kullananlardan olan Zemahşerî türü anlatırken “cevabı soruya biçimce uydurma” ifadesini kullanmıştır (el-Keşşâf, I, 45, 281). Sekkâkî’nin Miftâhu’l-ulûm’u ile birlikte müşâkeleye mâna sanatları arasında yer

verilmeye başlanmış, Kazvîni'nin tanımı ile günümüzde de geçerliliğini koruyan klasik şeklini almıştır. Kazvîni, müşâkele-i tahkîkiyye ve müşâkele-i takdîriyye şeklinde iki kategoriye ayırdığı türü örnekleriyle açıklamıştır (el-Kazvîni, 2016, s. 493-495). Safiyyüddin el-Hillî, İzzeddin el-Mevsilî, İbn Hicce el-Hamevî gibi bedîiyye nâzım ve şârihleri de aynı anlayışı sürdürmüştür (İbn Hicce, s. 356). Müşâkele örneklerinin çoğu mürsel mecaz, bir kısmı da istiare kabilinden mecaz sayılmıştır. Aynı zamanda mecaz olan müşâkele örnekleri, hem anlam hem biçim olarak iki yönden güzellik taşıdığından bir söz sanatı olarak daha yüksek konumdadır. Mecaz ilgisi açık olmayan müşâkele örnekleri de mevcuttur. Bunları ve diğer müşâkele örneklerini, bir lafzın başka bir lafzın beraberinde bulunma alâkası (müsâhabet) dolayısıyla mürsel mecaz kabul edenler de vardır. Müşâkele genellikle kelime tekrarıyla gerçekleştiğinden lafzî sanat görüntüsünde bulunmaktadır. Ancak burada bir anlamın gerçek lafzı dışında bir lafızla ifadesi esas kabul edildiği için tıbâk ve mukâbele benzeri sayılarak mâna sanatları kategorisine dahil edilmiştir (Durmuş, DİA, c. 32, s.155).

Tablo 5

Müşâkele Misâlleri

MÜŞÂKELE (المشاكلة) SANATINA KUR'AN-I KERİM'DEN ÖRNEKLER	
• el-Bakara, 2/138, 14, 15, 194, 251, 257, 258	• el-Enbiyâ, 21/22, 98, 99
• Âl-i İmrân, 3/54, 66, 154, 44	• el-Hacc, 22/1-7, 73
• en-Nisâ, 4/17, 82	• en-Nûr, 24/54
• el-Mâide, 5/116, 64, 18, 116	• en-Neml, 27/50
• el-En'âm, 6/75-80, 80-83, 14-16	• el-Kasas, 28/44
• el-A'râf, 7/99, 51, 40, 176, 148	• er-Rûm, 30/44, 27
• el-Enfâl, 8/30	• Sebe, 34/15, 16
• et-Tevbe, 9/67, 79	• Yâsîn, 36/79-81
• Yûsuf, 12/102	• ez-Zumer, 39/3, 4
• er-Ra'd, 13/42	• eş-Şûra, 42/40
• el-Kehf, 18/51, 52	• ez-Zuhrûf, 43/81
• Meryem, 19/66, 67	• el-Câsiye, 45/34
• Tâhâ, 20/126	• el-Fetih, 48/10
• el-Haşr, 59/ 19	• en-Necm, 53/19-22

Müzâvece (المزوجة)

Arapçada eş, çift olma manasındaki (زوج) kökünden gelmekte olan Müzâvece sanatı, bir belâgat terimi olarak ‘iki manayı şart ve cezâda bir araya getirmek’ anlamına gelmektedir. Bu kelime, İbni Fâris (ö.1004)’in el-İtbâ’ ve’l-müzâvece adlı eserinin adında da geçmektedir. Rummânî (ö.994), müşâkele sanatını ‘müzâvece’ başlığı altında tanımlamıştır (Durmuş, Dia, c. 32, s. 155). Şart ve ceza cümlelerinde yer alan iki manayı, birine isnat edilen mananın diğerine de isnat edilmesi suretiyle birleştirme sanatı olan Müzâvece, bir şartı öne koyup buna karşılık olacak şeyi, yani cezayı bir araya getirmektir (Akdemir, 2016, s.270).

Sekkâkî’nin Miftâhu’l-Ulûm, Kazvinî’nin Telhîsü’l-Miftâh, Ahmed Hamdî’nin Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî, Süleyman Paşa’nın Mebâni’l-İnşâ, Saîd Paşa’nın Mîzânü’l-Edeb, Mehmed Rif’at’ın Mecâmiü’l-Edeb adlı eserlerinde Müzâvece sanatının tariflerini bulabilmekteyiz.

Sekkâkî (ö.1228), Miftâhu’l-Ulûm’da: “Muzâvece, şartta ve cezâda iki mana arasını birleştirmektir.” demiştir.

Ahmed Hamdî (ö.1890), Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî’de: “Mana sanatlarından birisi olan müzâvece sanatı, iki mana arasını birleştirip toplamaktır. Yani, şart ve cezâdan her birisi üzerine gerekli olan mana, diğeri üzerine de gerekli kılınp şartla cezada bulunan iki mana birleştirilmiş olmaktadır.” demiştir.

Hatîb el-Kazvinî (ö.1338) Sekkâkî’nin tarifini aktardığı Telhîsü’l-Miftâh’ta: Muzâvece, şartta ve cezâda iki mana arasını birleştirmektir.” demiştir.

Süleyman Paşa (ö.1892), Mebâni’l-İnşâ’da: “Müzâvece, şart ve cezâda iki manayı toplamaktır.” şeklinde Miftâh’ın tarifini nakletmiştir (Eliaçık, 2015, s.13).

Örnek-1:

“Şöyle olsa birbiriyle yâr olan ki fi’l-mesel-Biri dûzahdan biri cennetden olsa behre-yâb,

Eyleye dûzahda ol bunun safâsından safâ-Cennet içre bu çeke anın ‘azâbından ‘azâb.”

Yukarıda verilen birinci beyit şart, ikinci beyit, cezâ cümlesi olup, ikisi de iki manayı da kapsamaktadır. Yani iki mana eşleştirilip şart ve cezada bir araya getirilmektedir (Eliaçık, 2015, s.14).

Örnek-2:

(إِذَا احْتَرَبْتَ يَوْمًا، فَفَاضَتْ دِمَاؤُهَا، تَذَكَّرْتَ الْقُرْبَى فَفَاضَتْ دُمُوعُهَا)

“Birgün birbirleriyle savaşıp da sel gibi akınca onların kanları, kendi akrabalarını hatırladılar da sel gibi aktı onun gözyaşları”²⁶

Abbasi halifesi Mütevekkil'i, bu beytiyle öven şair, şart cümlesindeki (الاحتراب) ‘savaşmak’ manasıyla; ceza cümlesindeki (تذكر القربى) ‘akrabalarını hatırlamak’ manası, ‘bir şeyin dolup taşması, sel gibi akması’ (الفيضان) vasfının her ikisinde de bulunması hususunda birleştirilmişlerdir (Akdemir, 2016, s.270).

Bir mana sanatı olan müzâvece, şart ve cezâda her birisi üzerine gerektirilen mana diğeri üzerine de gerektirilmek şartıyla iki mana arasında birleştirme yapmaktır. Yani bir şarta kaşılık oluşacak ceza (karşılık), diğeri mana için de aynen gerekli kılınmaktadır. İlk belâgat kitaplarında mana sanatları arasında yer almakla birlikte Osmanlı belâgat kitaplarının çok azında yer verilen bu sanat; akis, mukabele, tezat gibi sanatlarla karıştırılmamak için mutlaka iyi anlaşılması gereken bir sanat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tevriye (التورية)

Bir sözün, iki anlama gelebilecek şekilde kullanılması sanatına verilen isimdir. (ورى) fiilinden mastar olan bu kelime, sözlükte, “bir sözü veya haberi gizleyip, bunların yerine başka bir söz ya da haber ortaya atmak” anlamına gelmektedir. Burada asıl amaç yakın anlamı söyleyip uzak anlamı kastetmektir. Bed'i ilmi ıstılâhında ise; Tevriye sanatı “yakın ve uzak olmak üzere iki anlamı bulunan bir lafzın, ilk anda anlaşılan yakın manasını değil de, uzak anlamını kasetmek” şeklinde tarif edilen edebi bir sanattır (Akdemir, 2016, s. 246). Tevriye ile kinaye sanatı birbiriyle karıştırılmaya müsait bir mahiyet içerse de, Kinaye sanatı, bir sözün hem gerçek hem de mecaz anlama gelebilecek biçimde kullanılmasıdır. Tevriye sanatı ise; bir sözün iki anlama, ikisi de gerçek anlama gelebilecek biçimde kullanılmasıdır. Belâgat eserlerini incelediğimizde, Tevriye sanatına, “ibhâm, îhâm, tahyîl, muğâlata ve tevcih” isimleri verilmektedir.

²⁶ Bkz. Tüccar, Z. Dia, *Buhturi*, 1992, İstanbul, c. 6 s. 382

Coşkun (2007)'un belirttiği üzere, “En az iki anlama gelen cinaslı veya çok anlamlı bir kelime veya ibarenin bir anlamını kullanıp diğer anlamını ifadenin içine gizlemeye” tevriye denir. Dolayısıyla Tevriye sanatında kelimenin anlamlarından birisi ifadenin temel anlamına uygun olarak kullanılır, diğer anlamı konu, muhatap veya ifadede geçen diğer kavramlar vs. vasıtasıyla çağrıştırılır.

Örnek-1:

“Bana Tahir Efendi kelp demiş, İltifatı bu sözde zâhirdir. Maliki mezhebim benim, zirâ itikâdımca kelp tahirdir.” (Nef’i)

Şair , yukarıdaki dizelerde, “tahir” kelimesini iki anlamı da ifade edecek şekilde kullanarak, tevriye sanatını gerçekleştirmiş olup; “tahir” sözcüğü, her iki anlamı (Tahir efendi-temiz)içerecek şekilde kullanılmıştır.

Tevriye sanatının iki önemli rüknü mevcut olup, kendisiyle tevriye yapılan kelimenin yakın manasına “Müverrâ bih; kendisiyle tevriye yapılan kelimenin ise, uzak manasına Müverrâ anh denilmektedir. Bu itibarla Bed’i ilim sanatlarından olan Tevriye sanatı genellikle, Tevriye-i Mücerrede, Tevriye-i Mürâşşaha, Tevriye-i Mübeyyene, Tevriye-i Müheyye’e olmak üzere dört çeşitte incelenmektedir.

Tevriye-i Mücerrede: İbnü’n-Nâzım, Hatîb el-Kazvînî ve Telhîs şârihlerine göre, sadece yakın anlamla, Safedî’den itibaren İbn Hicce ve diğer belâgat müelliflerine göre hem yakın hem uzak anlamla ilgili hiçbir kayıt içermeyen tevriye türü olarak adlandırılmıştır. Tevriye-i Mücerrede iki çeşittir. Birincisine örnek olarak şu âyetler zikredilebilir: (Durmuş DİA, c.41, s. 45).

Örnek-2:

Hz. Yusuf’un kardeşleri babalarına;

(قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ)

“Vallahi sen hâlâ eski dalâlinin içindesin dediler” (Yûsuf 12:95). Tevriye konumunda bulunan dalâlin yakın anlamı “şaşıрма, sapıtma” ve uzak anlamı “sevgi” ile ilgili kayıtlar yoktur. (Durmuş DİA, c.41, s. 45-47).

Örnek-3:

(وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا)

“Sizi vasat bir ümmet kıldık” meâlindeki âyette (el-Bakara 2:143) vasat tevriyesinin yakın anlamı “orta düzeyde”, asıl amaçlanan uzak anlamı ise “hayırlı” ile ilgili kayıt mevcut değildir. (Durmuş DİA, c.41, s. 45-47).

Örnek-4:

“Sen bedr olmasaydın/Hediye etmezdi sana sevr hameli” (Muhyiddin b. Zeylâk) dizisinde bedr “dolunay” ve Bedreddin adlı memduh, sevr “öküz” ve “boğa burcu”, hamel “kuzu” ve “koç burcu” demektir.

Tevriye-i Mücerrede’nin ikinci çeşidine, hem yakın hem de uzak anlamla ilgili kayıt bulunduğu için hiç kayıt yokmuş (mücerrede) konumunda bulunan örneğe ilişkin olarak şu beyit gösterilebilir:

Örnek-4:

“وَمَى مِنَ اللَّحْظِ سَهْمًا/بِهِ نَمَزْتُ وَنَبْلًا” (Bakışlarıyla bir ok fırlattı/Onunla ölür, onunla çürüyüp gideriz; İbn Mükânîs). Burada “ok” ve “çürürüz” mânalarına ihtimali olan “neblâ” tevriyesinin yakın anlamıyla ilgili “**sehm**” (ok), uzak anlamıyla ilgili “**nemûtü**” (ölürüz) kayıtları mevcuttur. (Durmuş 1992, c.41, s. 45-47).

Tevriye-i Mürâşşaha: Yakın anlamla ilgili kayıt bulunan tevriyedir. Yakın anlam kelimenin açık mânası olduğundan kayıt onu açıklığa kavuşturmak için değil pekiştirmek için getirilir. Bundan dolayı müreşşaha (güçlendirilmiş) sıfatıyla nitelendirilmiştir. Tevriye-i Mürâşşaha ilgili kaydın tevriye kelimesinden önce veya sonra gelmesine bağlı olarak iki şekilde gerçekleşir.

Örnek-5:

“وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ” (Göğü kendi ellerimizle kurduk) âyetinde (ez-Zâriyât 51:47) müfessirlerin çoğuna göre “eydi” kelimesi “kuvvet ve kudret” şeklinde yorumlandığından tevriye olup yakın anlamı “eller”, uzak anlam “kudret”tir. İş daha çok ellerle görüldüğü için yakın anlamla ilgili “kurduk” fiili önce getirilmiş bir kayıttır.

Örnek-6:

“قالت قفوا واستمعوا ما جرى/خالي قد هام به عمي” (Dedi: Durun da dinleyin olanı/Benim ben’ime herkes tutkundur). Burada yakın anlamı “dayı”, uzak anlamı “ben” olan “hâl” tevriyesinin yakın anlamıyla ilgili “amm” (amca) kaydı sonra gelmiştir, uzak anlamı ise “herkes”tir.

Tevriye-i Mübeyyene: Bu türde uzak anlamla ilgili kayıt bulunur. Uzak anlam kapalı ve gizli olup sadece erbabı tarafından bilindiğinden kayıt sayesinde açıklığa kavuşmuş olur. Kayıt tevriye kelimesinden önce veya sonra gelebilir. (Durmuş 1992, c.41, s. 47).

Örnek-7:

“فاليوم ننجيك ببدنك” (Bugün seni [Firavun] zırhınla kurtaracağız) âyetinde (Yûnus 10:92) beden kelimesi “vücut” ve “zırh” anlamında tevriye olup kendisinden önce “zırh” anlamıyla ilgili kurtarma kaydı yer almıştır. (Durmuş 1992, c.41, s. 47).

Örnek-8:

“ملكت الخافقين فتحت عجباً وليس هما سوى قلبي وقرطك” (Hâfikayn’a mâlik oldun da böbürlendikçe böbürlendin. Halbuki onlar benim kalbimle senin küpenden başka bir şey değildir; İbn Senâülmülk). Burada yakın anlamı “doğu ile batı”, uzak anlamı “bir yer adı” olan Hâfikayn tevriyesinin uzak anlamıyla ilgili kalp ve küpe kayıtları sonra gelmiştir. (Durmuş 1992, c.41, s. 47).

Tevriye-i Müheyee: Uzak veya yakın anlamla ilgili bir kayıt kelimenin tevriye şeklinde yorumlanmasına hazırlayıcı olur. Kelime bu kayıt bulunmadan tevriye olarak yorumlanamaz. Bunun aksine müreşşah ve mübeyyen tevriyelerdeki pekiştirici ve açıklayıcı kayıtlar olmadan da tevriye teşekkül eder. Ayrıca kayıtlar tevriye kelimesi gibi iki anlama gelebilen lafızlardan meydana gelmez. Bu tür tevriye kelimesinden önce veya sonra bulunması, iki veya daha çok tevriye kelimesinin birbirini desteklemesi biçiminde üç konumda bulunur. (Durmuş 1992, c.41, s. 47).

Örnek-9:

İbn Senâülmülk asıl adı Ömer olan, Eyyûbîler’in Hama kolunun kurucusu el-Melikü’l-Muzaffer’i övdüğü kasidesinde şöyle demektedir:

“وأظهرت فينا من سميك سنة/فأظهرت ذاك الفرض من ذلك التدب” (Aramızda adaşının (Hz. Ömer) sünnetini yaşattın da, O gelenekten olarak bu ihsanı farzettin). Beyitte yakın anlamı “farz”, uzak anlamı “ihsan” olan farz tevriyesi, ayrıca yakın anlamı “gelenek” uzak anlamı “işte tezlik” olan nedb tevriyesinden önce bunları tevriye yorumuna hazırlayıcı olarak “sünnet” kaydı gelmiştir. (Durmuş 1992, c.41, s. 46).

Örnek-10:

“إنه كان يحوك الشمال باليمين” (O sağ eliyle örtüler dikerdi) sözünde yakın anlamı “sol el”, uzak anlamı “örtüler” olan “şimal” tevriyesinin hazırlayıcısı konumundaki yemin (sağ el) kaydı sonra gelmiştir. (Durmuş 1992, c.41, s. 47).

Örnek-11:

“وحرّف كنون تحت راع ولم يكن/بدال يوم الرسم غيره النقطة” (Bir deve ki nûn harfi gibi büküm büküm olmuş, ciğere ciğere vuran acımasız bir binici altında, Yağmurların değiştirip anıların izlerini sildiği konak kalıntılarına doğru yön tutmuş). Burada “harf, râ, dâl, resm ve nakt” kelimeleri birbirini tevriye yorumuna hazırlayıcı durumdadır. Yakın anlamları “harf, râ, dâl, yazmak, noktalamak”tır. Asıl maksat olan uzak anlamları ise “deve (harf), ciğere vuran (râ’), yumuşak davranan (dâl: delâ’dan), konak yeri kalıntısı (resm) ve yağmur damlaları”dır (nakt) (Durmuş 1992, c.41, s. 47).

Tüm bu tevriye çeşitlerine verilen örneklerden sonra özellikle belirtilmelidir ki; özellikle Kur’an’daki müteşâbih âyetlerin ve hadislerle sahâbe sözlerinin yorumunda en iyi yardımcılarından biri tevriyedir. Sekkâkî, (ö 626/1229) Kur’an’daki müteşâbih âyetlerin çoğunun tevriye üslûbunda olduğunu belirtmiştir (es-Sekkaki, 2014, s. 427).

Tablo 6

Tevriye Misâlleri

TEVRİYE (التورية) SANATINA KUR’AN-I KERİM’DEN ÖRNEKLER	
• el-Bakara, 2/29, 34, 104, 143, 171	• el-Hicr, 15/29-33, 98
• Âl-i İmrân, 3/111	• en-Nahl, 16/48-49
• en-Nisâ, 4/154, 46	• el-İsrâ, 17/61, 107
• el-En’âm, 6/60	• el-Kehf, 18/50

• el-A'râf, 7/54, 11, 12, 120, 161, 163	• Tâhâ, 20/5, 70, 116
• et-Tevbe, 9/21, 29, 38, 108	• el-Enbiyâ, 21/48
• Yûnus, 10/3, 92	• el-Hacc, 22/18
• Hûd, 11/ 24	• en-Nûr, 24/25, 33
• Yûsuf, 12/95, 4, 100, 42	• el-Furkân, 25/59
• er-Ra'd, 13/2, 15	• eş-Şuarâ, 26/46
• es-Secde, 32/4	• ez-Zâriyât, 51/47
• Sebe, 34/28	• er-Rahmân, 55/5-7
• es-Sâffât, 37/89	• el-Vâkıa, 56/17, 71
• Sâd, 38/72-75	• el-Hadîd, 57/4, 20
• ez-Zumer, 39/67	• el-İnsân, 76/19
• Fussilet, 41/11	• el-Gâşiye, 88/8
• eş-Şûra, 42/28	• el-Âdiyât, 100/2
• el-Duhân, 44/19	

Tensîk'us-Sıfât (تنسيق الصفات)

Edebi bir cümlede, sıfatların ahenk içinde sıralanması olarak anlatabileceğimiz bu sanat, bir ismin peşpeşe sıfatlar almasıyla gerçekleşmektedir. Tensîk'us-Sıfât da kastedilen sıfat, nahiv ilmindeki sıfat olmayıp, kelime türü olan sıfattır. Sıfatların birbirlerine atıf harfiyle ve atıf harfi olmaksızın bağlandığı düşünüldüğünde, lafzi güzelleştiriciler içine dahil etmek mümkünse de, bir ifadede yer alan kelimeleri birbiriyle uyumlu biçimde güzel sıralama anlamında bedî' terimi olan Tensik sanatı çerçevesinde düşünüldüğünde, Tensîk'us-Sıfât sanatının, zihnimizde bir tasavvura çeşitli yönlerden kuvvet kazandırdığı için, manevi güzelleştiricilere dahil etmenin daha doğru olduğunu görebiliriz. (Bulut, 2014, s. 112).

Örnek-1:

Beyazlar giydüğince bir dürr-i yektâya benzersin.

Siyahlar giydüğince sen hemân Leylâ'ya benzersin.

Yeşiller giydüğince tûtî-i gûyâya benzersin.

Benüm hoş-bû Affem sen gül-i rânâya benzersin.(Vefâi)

Yukarıdaki dizelerde IV. Mehmet'in eşine yazdığı bu sözlerde, bir ahenk içerisinde sıfatların peşpeşe yeraldığını görmekteyiz.

Örnek-2:

(هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمُنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ)

“ O, öyle bir Allaktır ki;ondan başka ilah yoktur. Mülkün sahibidir. Son derece mukaddestir. Selamete erdiredir. Güveni sağlayandır. Görüp gözetendir. Üstündür. Zorludur. Büyüklükte eşi olmayandır.” (Haşr, 59:23)

Yukarıdaki ayette bir ahenk içerisinde birçok sıfatların ardarda verildiğini görmekteyiz.

Te'kîdü'l-Medh Bimâ Yüşbihü'z-Zem (تأكيد المدح بما يشبه النم) Övgüye Benzer Yergi

“Te'kîdü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem” ifadesi ilk defa İbnü'l-Mu'tez (ö. 296/908) tarafından kullanılmıştır. İbnü'l-Mu'tez, bu türü söz güzellikleri (mehâsinü'l-keîâm) adını verdiği nevilere içinde ele almış, daha sonraki dönemlerde belirlenecek iki çeşidini ilgilendiren örneklere yer vermiştir (Münkız. 1966, s. 157). Ancak İbnü'l-Mu'tez'den bir asır önce Sîbeveyhi, bu tür ifadelerdeki istisna edatının “lâkin” anlamına geldiğini te'kîdü'l-medhi ilgilendiren örneklerle açıklamış ve bu tür ifadeler için “ta'lik” terimini kullanmıştır. Muhale-i ta'lik ile ifadeyi pekiştirmek bu üslûptaki tekidin esasını teşkil ettiğinden te'kîdü'l-medh üslûbuna ilk dikkat çekenin Sîbeveyhi olduğu söylenebilir. Sekkâkî, Bedreddin İbn Mâlik, Şehâbeddin Mahmûd el-Halebî, Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, Hatîb el-Kazvînî ile onun Telhîsü'l-Miftâh'ına şerh yazan Teftâzânî, Bahâeddin es-Sübki gibi belâgat âlimleriyle bedî' âlimleri bu türü, “te'kîdü'l-medh bi-mâ yüşbihü'z-zem”, Ebû Ali el-Hâtimî “istisna ve te'kîdü'l-medh bi-mâ yüşbihü'z-zem”, Ebû Hilâl el-Askerî “istisna”, İbn Münkız “rücû' ve istisna”, İbn Ma'sûm “medh fî ma'rızî'z-zem” adıyla incelemişlerdir. Zerkeşî, te'kîdü'l-medhi istisnaya yakın bir tür olarak görürken Yahyâ el-Alevî iki yönlü söz demek olan “tevcih”in bir çeşidi olarak değerlendirmiştir (Durmuş, 1992, c.23, s. 390).

Örnek-1:

(وَلَا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنْ سَيُوفَهُمْ، بِهِنَّ فُلُوكَ مِنْ قِرَاعِ الْكُتَابِ)

(Onlarda hiçbir kusur yoktur, ordularla çarpışmaktan kılıçlarında oluşmuş gedikleri hariç)

(Nâbigâ ez-Zübyânî). Burada te'kîdü'l-medh üslûbunun güzelliği, dinleyicinin yergi beklediği bir yerde övgü sıfatıyla karşılaşmasıyla uyarılmış heyecandan ileri gelir. Yukarıdaki örnekte “ordularla çarpışmaktan kılıçlarında oluşan gedikler” ifadesi bir övgüdür. Bu ifade söz konusu kimselerde kusur arandığını, ancak hiçbir kusur bulunamayınca onun yerine kusura benzer bir görüntüsü olan bu övgü sıfatının zikredilmek zorunda kalındığını göstermektedir. Kılıçlarındaki gedikler, onların son derece yiğit ve kahraman olduklarından kinaye yergi değil bir övgü sıfatıdır. Beyit başı ve sonuyla bir medihdir. Bu nevi üslûpta bir övgü sıfatının delille ve muhale-i ta'lik yoluyla pekiştirilmesi de söz konusudur. Çünkü onların tek kusuru diye anılan kılıçlarındaki gediklerin kusur olması muhal olduğuna göre onlarda kusur namına hiçbir şey yok demektir. (Durmuş, 1992, c.23, s. 390).

Te'kîdü'l-medh bi-mâ yüşbihü'z-zem sanatı farklı üslûplarda gerçekleşebilir.

Örnek-2:

“ وَلَا عَيْبَ فِيهِمْ سِوَى أَنْ النِّزِيلَ بِهِمْ / يَسْلُو عَنْ الْأَهْلِ وَالْأَوْطَانَ وَالْحِشْمَ ” (Onlarda hiçbir kusur yoktur, konuklarının aile, akraba ve vatanlarını unutması hariç). Burada kusur yergi sıfatı olup söz konusu kimseler bundan tenzih edilmiştir. Onların kusursuz olduklarını ifade etmenin ardından istisna edatından sonra bir yergi ve kusur sıfatının gelmesi beklenirken ilk anda yergi izlenimi uyandıran, gerçekte ise son derece cömert olmalarından kinaye olarak bir övgü sıfatı durumundaki “konuklarının aile, akraba ve vatanını unutmaları” ifadesinin gelmesi övgü üzerine övgüdür. (Durmuş, 1992, c.23, s. 390).

Yukarıdaki örnekte olumlu bir övgü sıfatından ona dahil olduğu farzedilen bir övgü sıfatının istisna edilmesi örneği verilmiştir.(olumsuz yergi, istisna edatı, övgü). Bu üslûpta olumsuz yergi de övgü olduğundan, ifade övgü üzerine övgü olmasıyla medih pekiştirilmiş olur.

Örnek-3:

“ وَلَا عَيْبَ فِيهَا غَيْرَ سِحْرِ جَفُونِهَا ” (Gözlerinin büyüsi dışında onda hiçbir kusur yoktur) mısrasında bir övgü sıfatından diğer bir övgü sıfatının istisna edilmesi (övgü , istisna edatı , övgü) örneği mevcuttur. (Durmuş, 1992, c.23, s. 390).

Örnek-4:

“وما تنقم منا إلا ان امنا بايات ربنا لما جاءتنا” (Rabbimizin âyetlerine bize geldiklerinde iman etmemiz dışında sen bize kusur bulmuyorsun (el-A‘râf 7:126) âyetinde, edattan sonra kusur sayılacak kötü bir vasfin zikredilmesi beklenirken kusur olması muhal olan ve bütün mükemmel vasıfların aslı olan imanın bir delil olarak ve muhale-i ta‘lik şeklinde zikredilmesiyle onların kusursuzluğu pekiştirilmiştir. Bu örnek, Müferrağ istisna tarzı, hasr(sınırlama) yöntemine örnektir. (لَا) istisna edatı, övgü). Bu üslûp müstesnâ minhin cümle içinde, açıktan geçmemesi dışında cümlenin olumsuz olması, istisna edatından sonra bir övgü sıfatının yer alması özellikleriyle birinci üslûba benzemektedir.

Tablo 7

Te‘kîdü’l-Medh Bimâ Yüşbihü’z-Zem Misâlleri

TE’KÎDÜ’L-MEDH BİMÂ YÜŞBIHÜ’Z-ZEM (تأكيد المدح بما يشبه الذم) ÖVGÜYE BENZER YERGI SANATINA KUR’AN-I KERİM’DEN ÖRNEKLER	
• el-Mâide, 5/59	• Fâtır, 35/42
• el-A‘râf, 7/126, 60, 61	• eş-Şûra, 42/23
• et-Tevbe, 9/52	• el-Vâkıa, 56/25, 26
• Yûnus, 10/61	• el-Duhân, 44/56
• el-İsrâ, 17/89	• Nûh, 71/5, 6
• el-Kehf, 18/49	• el-Cinn, 72/23
• Meryem, 19/62	• el-Kıyâmet, 75/1,2
• Tâhâ, 20/2, 3	• en-Nebe, 78/30
• el-Hacc, 22/40, el-Furkân, 25/57	• el-Burûc, 85/8

Te‘kîdü’z-Zem Bimâ Yüşbihü’l-Medh (تأكيد الذم بما يشبه المدح) Yergiye Benzer Övgü

Te‘kîdü’z-zem bi-mâ yüşbihü’l-medh türü de, Te‘kîdü’l-medh türü ile aynı özellikler taşıyan edebî bir anlatım şekli olup iki üslûpta gerçekleşir.

a) Olumsuz övgü (yergi) sıfatından ona dahil olduğu farzedilerek bir yergi sıfatının istisna edilmesi (olumsuz övgü, istisna edatı yergi).

Örnek-1:

“لا يذوقون فيها برداً ولا شراباً، إلا حميماً وغساقاً” (Orada onlar, kaynar su ile irinin dışında ne bir serinlik ne de bir içecek tadalar (en-Nebe’ 78:24-25). Olumsuz durum olarak serinlik ve içecek tadılmamasının ardından istisna yoluyla olumlu ve güzel bir halin zikredilmesi beklenirken kaynar su ve irinin zikredilmesiyle yergi üzerine yergi getirilerek yergi tekit edilmektedir. Kaynar su ile irinin içecek olması muhal olduğundan onlar için içecek ve serinlik namına hiçbir şeyin olmadığı delil ve muhale-i ta’lik yoluyla vurgulanmıştır. Bu üslûptaki ifadeler istihzâ içermeleriyle caydırıcı ve vazgeçirici nitelik taşırlar. (Durmuş, 1992, c.23, s.390)

Örnek-2:

“لننيم الطباع سوى أنه / جبان يهون عليه الهوان” (“Bir korkak olması dışında zillete aldırılmaz alçak tabiatının biridir O”) mısrasında yergi sıfatından diğer bir yergi sıfatının istisna edilmesi (yergi, istisna edatı, yergi) söz konusu olmuş ve yergi üstüne yergi ve muhale-i ta’lik yoluyla anlatım pekiştirilmiştir.(Durmuş, 1992, c.23, s.390)

Tablo 8

Te’kîdü’z-Zem Bima Yüşbihü’l-Medh Misâlleri

TE’KÎDÜ’Z-ZEM BİMÂ YÜŞBİHÜ’L-MEDH (تأكيد الذم .بما .يشبه المدح) YERGIYE BENZER ÖVGÜ SANATINA KUR’AN-I KERİM’DEN ÖRNEKLER	
• el-Bakara, 2/78, 267	• el-Kehf, 18/29
• en-Nisâ, 4/46, 155, 168-169.	• el-Hâkka, 69/35, 36
• el-En’âm, 6/128.	• Nûh, 71/24, 28
• et-Tevbe, 9/47, 74, 95, 110	• en-Nebe, 78/24, 25
• Yûsuf, 12/106	• el-Gâşiye, 88/
• er-Ra’d, 13/14	• el-İsrâ, 17/99

Hüsn-i Tâ’lîl (حسن تعليل) Güzel Gerçekçe Bulma

İfadeye güzellik katmak amacıyla bir durumu, gerçek sebebi dışında bir sebeple açıklamaktır. Olayın gerçek sebebinin zikredilmeyip, bunun yerine konuşan kişinin kendi ruh haline göre, olay için gerçek dışı bir sebep zikredilmesi sanatına denir.(Saraç 2015, s.209) Bir olay ve olgunun

kendisini veya oluş şeklini gerçeğinden farklı sebeplere bağlama amacıyla yapılan edebî sanat olan Hüsni-tâ'lîl, lügatta “güzel sebep gösterme” anlamına gelmektedir. Bed’i terim olarak ise, “herhangi bir olayı gerçek sebebinden farklı, fakat daha güzel ve ifade edilmek istenen fikre uygun bir sebeple oluyormuş gibi gösterme sanatıdır.” (Durmuş, 1992, c.19, s.33)

Hüsni-tâ'lîl, benzerlik gösterse de Mezheb-i kelâmiden farklılık arzeder. Her ikisinin ortak özelliği söze delil getirme olsa da, Mezheb-i kelâmide söze gerçek delil sunulurken, Hüsni-tâ'lîl’de sunulan deliller hayalidir. Bu itibarla belâgatçılar tarafından, Kur’ân-ı Kerîm ayetlerinde Hüsni-tâ'lîl’in bulunmadığı kabul edilmiştir (Bulut 2014, s.150).

Arap Edebiyatında anlamı ve ifadeyi güçlendiren sanatlardan sayılan hüsni-ta'lîl, olayların gerçek sebebini görmezlikten gelerek övgü veya yergide bir şeyi olduğundan daha güzel ya da daha kötü gösterip okuyucuda farklı imajlar uyandırmak amacıyla yapılır. Hüsni-ta'lîl tabirini ilk kullanan Fahreddin er-Râzî (Nihâyetü'l-îcâz, s. 297) olmuştur ve Hüsni-ta'lîl’i nazım çeşitlerinden saymıştır.

İster nazım ister nesir olsun bir eserde kullanılan edebî sanatların doğrudan veya dolaylı olarak hüsni-ta'lîlle bir ilişkisi vardır. Bu sebeple edebiyatın baştan sona hüsni-ta'lîlden ibaret olduğunu söylemek mümkündür (Durmuş, DİA, c.19, s.33).

Örnek-1:

İki büklüm olup güçlkle yürüyen bir ihtiyarın, “Böyle ne yapıyorsunuz?” sorusuna “Yitirdiğim gençliğimi arıyorum” cevabını vermesi, hüsni-ta'lîlle bir örnek teşkil etmektedir.

Örnek-2:

Hâk-i payine yetem der ömürlerdir muttasıl

Başını taştan taşa urup gezer âvâre su.

Fuzûli’nin beytinde, suyun akma sebebinin Peygamberimizin ayağının toprağına ulaşma arzusu gösterilmiş olup, bu amaçla asırlardan beri suyun, başını taştan taşa vurup gezdiği ifade edilmektedir. Ancak suyun akma sebebinin bu olmayıp, gerçek nedeni dışında bu arzuya bağlanması, hüsni-ta'lîl’e bir örnek teşkil etmektedir.

Örnek-3:

(كأن السحاب الغر غيبن تحتها، حبيبا فما ترقى لهن مدامع،)

Mütenebbî'nin sözüyle: “Sanki sağanak yağmurlu bulutlar o tepelerin altında Habib (Ebu Temmâm)'i defnetmişler de göz yaşları bir türlü dinmemektedir.” (Durmuş, DİA, c.19, s.33).

Yukarıdaki örnek, şüphe üzerine kurulmuş şeylerin hüsn-i ta‘lîl’e dahil edilmesine bir örnek teşkil etmektedir. Burada şair, buluttan tepelere yağmur yağmasının sebebini Ebu Temmâm'ın burada defnedilmesine bağlayarak, hüsn-i ta‘lîl sanatı icra etmiştir.

Tecâhül-i Ârif (تجاهل العارف)

İfadeyi kuvvetlendirmek amacıyla yazarın bildiği bir şeyi bilmiyormuş gibi anlatması mânasında kullanılan bir bedî‘ sanatı terimidir. (Durmuş, DİA, 2011, c.40, s.232) Bilinen bir hususu bir noktaya bağlı olarak, bilmiyormuş gibi ifade etme, bilmezden gelme sanatın olan Tecâhül-i Ârif sanatını, Sekkâki (ö.626/1229), “Bilinen bir sözü bilinmeyenle yerine getirmektir.”²⁷ şeklinde tarif etmektedir: (سوق المعلوم مساق غيره)

Bu sanata, rahatlatma, dokundurma, kınama, kınama ve takrîr, aşk şaşkınlığı, hayranlık duyma, övgüde ve yergide mübâлага, ve alay vb sebeplerle başvurulduğunu görmekteyiz.

Örnek-1:

“Karlı dağları mı aşdun, Derin ırmaklar mı geçdun, Yârundan ayrı mı düşdün, Niçin ağlarsın bülbül hey” dizelerinde, Yunus Emre'nin bülbülün insan gibi ağlayamayacağını bildiği halde, ona “ ağlamak” sıfatını izale ederek, ilahi aşkı dile getirmiştir.

Tecâhül-i ârif sanatı genellikle istifham yolu ile yapılır. “لا أدري، لم أدر” (bilmiyorum-bilmedim) ifadesiyle başlar ve teşbihin mübâлага bildiren türünde bunun ardından “أم...?” (mi ...? yoksa ...?) soru edatları gelir. Bazan sadece soru edatı veya şart kipiyle belirtilir ya da başka biçimlerde oluşur. (Durmuş, Dia, 2011, c.40, s.232) ancak yukarıda zikredilen sebepler ışığında bu sanatın icrasına bakıldığında,

1.Kınama (tevbîh): Hâricîler'in ileri gelenlerinden Velîd b. Tarîf, Hârûnürreşîd zamanında isyan edince üzerine Yezîd b. Mezîd kumandasında bir kuvvet gönderilerek katledilmiştir. Kardeşi Leylâ onun için yazdığı mersiyede şöyle demektedir:

²⁷ Bkz. Uçar,H. *Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamsal Bedî Sanatları*,2013, Konya, s.279-300.

“Ey Habur ağacı, niye yapraklısın? Sanki Tarîfoğlu’na üzülmemiş gibisin?”(Durmuş, DİA, c.40, s.232.)

Örnek-2:

(قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ)

Medyen halkının tecâhül gösterip Hz. Şuayb’a soru sormasını kınama maksadıyla: “Ey Şuayb! Atalarımızın taptıkları putları terketmemizi sana namazın mı emrediyor?” (Hûd 11:87).

2.Dokundurma (ta‘riz):

Örnek-3:

(قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ)

“Biz veya siz, ikimizden biri ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir” (Sebe’ 34:24). Hz. Peygamber ile ashabının hidayette, kâfirlerin dalâlet içinde bulunduğu mâlûmken şüpheli biçimde ve insaf üslûbunda bir ifadenin kullanılmasında onların dalâlette olduklarına hem dokundurma hem tartışmayı bırakarak düşünüp hidayete ermelerini sağlama amacı güdülmektedir.

Örnek-4:

(قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ)

“De ki: Rahmân’ın oğlu olsaydı ona tapanların ilki ben olurum” âyetinde (ez-Zuhruf 43:81) Allah’ın oğlunun bulunmadığı Resûl-i Ekrem tarafından bilinirken bilinmiyormuş gibi bir anlatıma yer verilmesi onların inançlarının yanlışlığını ta‘riz yoluyla reddetme gayesine yöneliktir.

3.Aşkta şaşkınlık: Bu şekil gazelde mübalağa ve şevkte mübalağa olarak da nitelendirilmiştir.

Örnek-5:

Mecnûn’a nisbet edilen şu mısradaki olduğu gibi:

“بِاللَّهِ يَا ظَبِيَّاتِ الْقَاعِ قُلْنَ لَنَا / لَيْلَايَ مِنْكُمْ أَمْ لَيْلَىٰ مِنَ الْبَشَرِ” (“Allah’a yemin olsun ki, çölün ceylanları!

Söyleyin bana, Leylâm sizden mi yoksa Leylâ beşerden midir?”). Mecnûn’un Leylâ’nın bir insan olduğunu bildiği halde tecâhül göstermesi aşk yüzünden şaşkına döndüğünü ve Leylâ ile ceylanlar arasındaki benzerliğin karışıklığa yol açacak derecede olduğunu vurgulamak içindir. ?”(Durmuş, DİA, c.40, s.232.)

4. Medihte mübalağa. Bir önceki maddede geçen örnekler aynı zamanda övgüde de abartıyı ifade etmektedir.

Örnek-6:

Buhtürî şu beytinde, sevgilisinin tebessümünün parlaklığını şimşek parlaklığına ve lamba ışığına benzeterек anlatmak için tecâhüle başvurmuştur: “Görünen şimşek parıltısı mı yoksa lamba ziyası mı? Ya da sevgilinin görünen yüzündeki tebessümleri mi?”

5. Tâzimde mübalağa sağlamak:

Örnek-7:

Abdülkâdir-i Geylânî'nin şu beytinde olduğu gibi: “Ben susuzluk mu çekerim sen her pınardan akan su iken/Ben dünyada zulme mi uğrarım sen benim yardımcım iken”

6. Hicivde mübalağa için:

Örnek-8:

“Bilmiyorum, ileride bileceğimi de sanmıyorum. Şu Âl-i Hasan erkekler topluluğu mudur yoksa kadınlar topluluğu mu!” Âl-i Hasan'ın zayıflık ve âcizlikte karışıklığa yol açacak derecede kadınlara benzediğini ifade etmek suretiyle hem teşbihte hem yergide abartı sağlanmıştır.

7. Olayın kesinliğini belirtmek gayesiyle (takrîr):

Örnek-9:

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ
مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ
مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ

“Ve Allah (cc.): “Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara; "Beni ve annemi, Allâh'tan başka iki ilâh edinin." diye söyledin?” dediğinde, Hz. İsa; “Sen "Subhansın (seni tesbih ve tenzih ederim, Sen yücesin)", benim için hak (gerçek) olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Eğer ben onu söylemiş olsaydım o taktirde, muhakkak Sen onu bilirdin, nefsimde olanları da Sen bilirsin, ben ise, Sen'in Zat'ında olanları bilemem. Muhakkak ki Sen, gayb'tekileri (görünmeyenleri,bilinmeyenleri) en iyi bilen Sen'sin.” (el-Mâide 5:116). Hz. İsa'nın böyle bir söz

söylemediği Allah'ın mâlûmu iken bunun tecâhül yoluyla sorulmasında hem olayı inkâr sorusuyla red hem de onları ilâh edinenlerin yanlış inançlarına ta'rizde bulunma amacı güdülmüştür.

8. Muhatabı alıştırma ve korkusunu giderme maksadıyla

Örnek-10:

(وَمَا تَلْكَ بِمِيمِنِكَ يَا مُوسَى)

“Sağ elindeki nedir ey Mûsâ?” âyetinde (Tâhâ 20:17) Cenâb-ı Hakk'ın Mûsâ'nın elindeki asâ olduğunu bildiği halde sorması, ilâhî huzurdaki Mûsâ'nın korkusunu giderip alıştırma ve yakında asânın onun bir mûcizesi olarak büyük bir önem kazanacağına dikkat çekme hikmetine bağlıdır. (Durmuş, 2011, c.40, s.232)

Tablo 9

Tecâhül-i Ârif Misâlleri

TECÂHÛL-İ ÂRİF (تَجَاهُلِ الْعَارِفِ) SANATINA KUR'AN-I KERİM'DEN ÖRNEKLER	
• Kâf, 50/3, 6, 15, 30.	• el-Muzzemmil, 73/17.
• ez-Zâriyât, 51/21, 24, 27, 53.	• el-Muddessir, 74/19, 20, 27, 42,
• en-Necm, 53/ 12, 19, 21, 24, 33, 35, 36, 55, 59	• el-İnsân, 76/1.
• er-Rahmân, 55/13, 60.	• en-Nebe, 78/1, 2, 6,
• Vâkıa, 56/8, 9, 27, 41, 47, 48, 58, 59, 63, 64, 68, 72, 81.	• en-Nâziât, 79/10, 11, 15, 18, 27.
• el-Hadîd, 57/8, 10, 16.	• Abese, 80/3, 18.
• el-Mucâdele, 58/7, 8, 13, 14.	• et-Tekvîr, 81/26.
• el-Haşr, 59/ 11.	• el-İnfîtâr, 82/6, 17.
• el-Munafikûn, 63/4.	• el-Mutaffîfîn, 83/4, 8, 19, 36.
• et-Tegâbun, 64/5, 6.	• el-Burûc, 85/17.
• et-Tahrîm, 66/1, 3.	• et-Târik, 86/2.
• el-Mulk, 67/3, 8, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 28.	• el-Gâşiye, 88/1, 17.
• el-Kalem, 68/28, 35, 36, 37, 39, 46, 47.	• el-Fecr, 89/5.
• Nûh, 71/13, 15.	• el-Beled, 90/5, 7, 8, 12.
• el-Kıyâmet, 75/3, 27, 36, 37, 40.	• el-Duhâ, 93/6, 7.
• el-Murselât, 77/14, 16, 20, 25, 50.	• et-Tîn, 95/7, 8.
• el-İnşikâk, 84/20.	• el-Alak, 96/9-11, 14.

• es-Saff, 61/2, 5, 7, 10.	• el-Kadir, 97/ 2.
• el-Kamer, 54/15, 16, 17, 24, 25, 32, 43, 44.	• ez-Zilzâl, 99/3
• et-Tûr, 52/15, 30, 39.	• el-Âdiyât, 100/9
• el-Hâkka, 69/2, 3, 8.	• el-Kâri'a, 101/2, 3
• el-Meâric, 70/36, 38.	• el-Humeze, 104/5.
• el-Kiyâmet, 75/3, 27, 36, 37, 40.	• el-Fil, 105/1-3.
• el-İnşirâh, 94/1, 2.	• el-Mâ'ûn, 107/1

Not: Tecâhül-i Ârif Misâlleri, Uçar H. (2013). "Kur'an-ı Kerim'deki Anlamsal Bed'i Sanatları. Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya" isimli kaynaktan uyarlanmıştır.

İstidrâç (الاستدراج)

İstidrâç, lügatta "birisini bir şeye adım adım yaklaştırma, onu kademe kademe yükseltme, kendine çekme gibi anlamlara gelmektedir. Bed'i ilmi ıstılâhına göre ise, "muhatabı incitmeden, reddedilmez mantık dokusu içerisinde aklını çelerek bir fikri kabul etmesini sağlayan söze ve bu üslûba verilen isimdir (Bulut, 2016, s. 189). Başka bir ifadeyle İstidrâç, karşısındakini kırmadan ve kızdırmadan, gerçekleri muhatabına duyurma imkanı veren söze denmektedir.

Örnek-1:

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا
 إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا
 يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا
 يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا
 يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا

"Kur'an'da İbrahim'I (kıssasını da) an. Şüphesiz ki o, sıddık (özü, sözü doğru) bir peygamberdi. O, bir zaman babasına şöyle demişti: "Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?" "Babacığım! Doğrusu sana gelmeyen bir ilim bana geldi. O halde bana uy da, seni doğru bir yola eriştireyim." "Babacığım! Şeytana tapma, çünkü şeytan Rahmân (olan Allah)'a âsî oldu." "Babacığım! Doğrusu ben korkarım ki, sana Rahmân'dan bir azab dokunur da şeytana (cehennemde arkadaş) olursun." (Meryem, 19:41-45)

Yukarıda Meryem suresinde geçen, ayetlerde, Hz. İbrahim'in babasına karşı, nazik, yumuşak, sıcak ve içten bir yaklaşım ile, bir tevazu içermesi, akıl ve mantığa hitap etmesi yönüyle istidrâç sanatının kullanıldığını bize göstermektedir. (Bulut, 2016, s. 190.)

Örnek-2:

وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِّن آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ
وَإِن يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِن يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ

Yukarıda Gâfir (Mü'min) suresinde geçen: “Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen bir mümin adam şöyle dedi: Siz bir adamı "Rabbim Allah'tır" diyor diye öldürecek misiniz? Halbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiştir. Eğer o yalancı ise yalanı kendisindedir. Eğer doğru söylüyorsa sizi tehdit ettiğinin (azâbın), bir kısmı olsun gelip size çatar. Şüphesiz Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola erdirmez.” (Gafir 40:28) Ayetinde, Hz. Musa'nın öldürüleceğini duyan kişinin, onları bu fikirden vazgeçirmek için, kendi imanını da açık etmeden, nasihat yollu, nazik, yumuşak tonda söz söylemesi yönüyle istidrâç sanatının kullanıldığını bize göstermektedir (Bulut, 2016, s. 191).

BÖLÜM III

BED'İ SANATLARININ ARAPÇA ÖĞRETİMİNE KATKILARI

Bed'i İlminde Yeralan Sanatların Günümüz Arapça Öğretiminde Etkin Kullanımı

Belâgat alanında yazılan eserlere baktığımız da, genellikle bed'i sanatlar alanında, tercüme eserler meydana getirildiğini görmekteyiz. İlk dönemden başlayarak belâgat alanında yazılan bir çok eserde, bed'i ilim sanatlarına münhasır başlıklar ayırdığı gözlemlenmektedir. Klasik eserler incelenerek, bed'i ilmine ait sanatların tasnifi yukarıda sunulmaya çalışılmış olup, klasik bed'i ilmine ait sanatlara yer verilmeye özen gösterilmiştir. Bed'i ilmine ait literatüre Türkçe ve Arapça örneklerle zenginleştirilmeye çalışılan bu araştırma da, bir edebi sanat dalının yanında bu ilmin genelde dil öğretimi, özelde Arapça öğretiminde kullanılması hususu büyük önem arz etmektedir.

Türkiye de, birçok fakültede Belâgat dersleri okutulsa da, Arapça öğretimini hedef alan, üniversitelerin, Arapça Öğretmenliği, Arap Dili ve Edebiyatı, İlâhiyat Fakülteleri vb. bölümlerde gerek lisans, gerekse lisansüstü öğretimde, belâgat derslerinin –bağımsız bedî' dersler de olmak üzere- önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu itibarla Arapça öğretiminde sağlam gramer eğitimi almış öğrenci guruplarına ve uzmanlık gerektiren alanlarda bu dersler konularak, Arapça öğretiminde edebi yön eksikliği giderilmesi hedeflenmektedir.

Belâgat ilminin önemli bir bölümünü teşkil eden Bed'i ilmini, müstakil bir eser adı olarak ele alan şair Halife İbnü'l-Mu'tez, h.274 (m.888)'de *Kitâb 'ül-Bed'i* isimli eserini telif etmiş, bed'i ilminin, belâgat alimlerinin ortaya koyduğu yeni bir sanat olmadığını, esasen Kur'ân-ı Kerîm'de, hadislerde, sahabe sözlerinde ve arap şiirinde bunun zaten mevcut olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. İbnü'l-Mu'tez, eski değerlerin korunmasından yana olduğu için, “bir edebi

metni değerli kılan şey, öncelikle dil zevkidir.” diyerek dilin doğru kullanımına ve üslûba dikkat çekmiştir. Daha sonra sırasıyla, Sekkâki'nin *Miftâhu'l-Ulûm* 'u ve Hatîb el-Kazvîni'nin *Telhîsu'l-Miftah* 'ı ile bed'i sanatlarının sistematik olarak ele alınması, bu ilmin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Araştırmamızın I ve II. bölümlerinde yer verildiği üzere, Bed'i ilminde, söze güzellik katan ve sözün muhatap üzerindeki etkisini artıracak mâna ve lafızla ilgili sanatlar tek tek ele alınmış, edebi güzelleştiricilerin türleri incelenerek, Bed'i ilminde yeralan sanatların günümüz Arapçasında etkin kullanımı için fikir sunması hedeflenmiştir. Araştırmamızda görüleceği üzere, Bed'i ilminde yeralan Lafzi ve Manevi Güzelleştiriciler incelendiğinde, bu sanatlarda yeralan misâllerin genelinin Kur'an'da bulunması, gerek Kur'an eğitimi, gerekse, Arapça öğretimi bakımından önem arz etmektedir. Burada dikkat çeken öge, belîğ bir kelâmı idrak edebilmek olduğundan, Bed'i ilminde varolan sanatları öğrenmek, araştırmak ve üzerinde yoğunlaşmak dili öğrenme ve öğretme metodu açısından da kullanılabilir bir etmendir. Dolayısıyla Bed'i sanatlarındaki edebi mesajı anlayabilmenin, ve kavrayabilmenin en iyi yolu, insanların onun dilini bütün incelikleriyle öğrenmelerinden geçmektedir. Belâgat ile ilgili çalışmalarıyla tanınan. El-Câhîz'ın *el-Beyân ve't-Tebyîn* eserinde dile getirdiği, “Arap dilinin inceliklerini ve sanatlarını idrak etmekle, dilin asıl görevi kavratılmış olacaktır.” Bu sanatları öğrenmek için yapılan araştırmalar, Arap dilinin yücelmesine sebebiyet verecektir.

Bed'i ilmi, muktezây-ı hâle uygun, edebi sanatlarla örtülü ifadenin, lafız ve anlam bakımından güzelleştirilmesi ile ilgili usûl ve kaideleri incelediğinden, (Eren;Uzunoğlu, 2012, s. 129) günümüzde Arap dilini öğrenirken ve öğrenilen bu ilmî kaideleri uygulamak için, doğru, yerinde ve etkili bir şekilde dil kurallarının işletilmesi gerekmektedir. Belâgat'ın cansız varlıkları canlandırması, gözle görülemeyen ruhsal durumları gözle görülür hale getirmesi, hayatın gerçeklerini hayalleştirip, yaşantımıza güzellikler katması, duygu ve düşüncelerden kaynaklı olarak ifade tarzımıza canlılık kazandırması yönleri, Arapça öğretiminde aktif olarak kullanılan yöntem ve tekniklere, ve dil becerilerinin öğretimine büyük katkı sunacaktır. Arap dili öğretiminde mübassat (özet) şekliyle verilecek belâgat sanatları Arap dilinin öğretim şekillerine büyük katkı sağlayacak ve öğretim yöntemleri daha belîğ bir mahiyet kazanacaktır.

Modern dünyada sadece günlük olarak değil, bilimsel, kültürel ve her türlü sosyal alanda kullanılan ve çok geniş bir coğrafyada konuşulan Arapçanın, gerek dini eserleri ve kültürel mirası

anlamak, gerekse de bir iletişim dili olarak kullanılmak üzere, hızlı ve etkin bir şekilde öğrenilmesi günümüzde çok daha fazla önem kazanmıştır. Geleneğimizde klasik Arap filolojisine ait bilimlerin sınıflamasında, gramer ve morfoloji öncelikli bilimler olarak kabul görmüş ve dil öğretimi temelde bu iki disiplinin öğretilmesine bağlanmıştır. Bugün için ise dilbilgisi odaklı bir dil öğretimi yerine metin ve konuşma odaklı dil öğretimi giderek artan bir ilgi görmektedir. Özellikle yetişkin öğrencilere uygulanan Arapça öğretiminde, elbette dilbilgisi açıklamalarına yer vermek gerekmektedir, ancak bu doğrultuda metin odaklı öğretimin farklı yöntemlerle dil öğretimini kolaylaştırdığı ve hızlandırdığı tespitinden yola çıkılarak, kapsamlı bir Arapça öğretim stratejisi müvacehesinde, Klasik Belâgat, teorik boyutta değil, edebî metinlerle beraber, düşüncelerdeki ve üslûptaki estetiği açıklayıcı bir bilim dersi olarak okutulmalıdır. Belâgatin bazı konuları istinbâtî yöntemle (örnekten kurala), bazı konuları ise kıyasî yöntem (kuraldan örneğe) kullanılarak anlatılmalıdır. İstinbâtî yöntem, derste öğrencilere edebî bir eser, şiir vs. verilip bunun üzerinden işlenmek istenen kuralın ortaya konulmasıdır. Kıyasî yöntemde kural verildikten sonra örnekler üzerinde durulur. Her iki yöntem de birbirini tamamlamak üzere kullanılmalıdır. Belâgata dair bazı kurallar nahvin, anlamdan ayrı düşünülemeyeceği ilkesi çerçevesinde nahiv konularına taşınmalıdır.(Gündüzöz, 2010, s.37)

Bed'i ilminde yeralan sanatlar, günümüz Arapça öğretiminde kullanmadan evvel öğrenciler için aşağıda verilen alt yapı tamamen hazırlanmalıdır.

- a)Arapça öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşım esas alınmalıdır. Bu bakımdan öğretim sürecinde öğrencinin aktif katılımı esastır.
- b)Dili bir iletişim aracı olarak kullanmayı öğretirken, dört temel becerinin (dinleme, konuşma, okuma, yazma) birlikte öğretilmesi esastır. Ancak hazırlık seviyesinde dinleme ve konuşma becerilerinin kazandırılmasına önem ve öncelik verilmelidir.
- c)Konular basitten karmaşığa, somut kavramlardan soyuta doğru öğretilmelidir.
- d)Mümkün olduğunca görsel ve işitsel ders araçları, eğitim durumlarına göre birlikte veya ayrı ayrı kullanılmalıdır.
- e)Arapça dersinde, öğrencilerin Arapçayı daha çok duymaları ve kullanmaları esastır. Bu sebeple öğretmen, derste Arapça iletişim kurmaya özen göstermeli, gerekmedikçe Türkçe konuşmamalıdır.

f) Sınıf içi uygulamalarda, her seferinde bir tek kelimeyi, işlevi ya da cümle yapısını öğretmek temel ilke olmalıdır. Özellikle başlangıç seviyesinde temel bilgiler ve kavramlar, ayrıntılara girilmeden verilmelidir.

g) Arapçada cümle yapısı ve hareke ayrı bir önem taşır. Bu bakımdan önceleri harekeli basit metin-diyaloglar okutulmalı, daha sonra hareke azaltılarak öğrencilerin harekesiz metin/diyalogları okumaları sağlanmalıdır.

h) Sözlük kullanma alışkanlığı kazandırılmalıdır.

ı) Öğrenciler, kendi aralarında dili kullanmaya teşvik edilmeli ve cesaretlendirilmelidir.

i) Bir konu için ayrılacak süreye, öğretmen karar verecektir. Konunun uzunluğuna ve öğrencinin durumuna göre karar verirken, başlangıç seviyesinde ortalama olarak 10 saatin dağılımı aşağıdaki şekilde olabilir:

1) 3 saat metin/diyalog

2) 1-2 saat dil bilgisi

3) 3-4 saat alıştırmalar

4) 2 saat yazı ve telâffuz çalışması.²⁸

Tüm bu ifadeler ışığında, Bed'i ilminde yer alan sanatların, günümüz Arapça öğretiminde etkin kullanımı için önerilerimiz şunlar olabilir:

İletişimsel Yaklaşımda Bed'i İlminde Yer Alan Sanatların Kullanımı

Konuşma becerisini kazandırmak amacıyla geliştirilen çeşitli metot ve yaklaşımlar mevcuttur. Bunların içinde en etkilisi kabul edilen İletişimci yaklaşıma göre; dilin toplumsal boyutu vardır ve dil boşlukta, amaçsız kullanılan bir araç değildir. Bu yaklaşımla öğrencinin ana dilini öğrenirken yaşamış olduğu ortama benzer bir ortam oluşturmak, yani öğretilen yabancı dili ikinci bir ana dil gibi öğrencinin bilinçaltına yerleştirmek hedeflenmektedir (Kervankaya, 2014, s. 132).

²⁸ Bkz. http://www.onlinearabic.net/forum/forum_posts.asp?TID=6167

Aşağıda, Gazi Üniversitesi Arapça Öğretmenliği Yüksek Lisans programı, Arap Dilinin Öğretiminde Ölçme Değerlendirme ve Hata Çözümlemesi, 2016 güz ders notlarından soru örnekleri Bed'î ilim sanatları misalleriyle verilmeye çalışılmıştır:

Örnek-1:

Bazı ses kayıtları dinleyeceksiniz. Bunlardan bazıları Arapça bazıları ise farklı dillerde olacak. Dikkatli dinleyiniz. Dinlediğiniz kayıt Arapçaysa kayıt numarasının karşısına (+) işareti, eğer farklı bir dildeyse çarpı (X) işareti atınız.(5.2.2.a)

1. “زيبا”
2. “پيامبر”
3. “بنجه”
4. “الجناس”

Ses kaydı 1 ()

Ses kaydı 2 ()

Ses kaydı 3 ()

Ses kaydı 4 ()

Cevap:1(-),2(-),3(-),4(+)

Örnek-2:

Şimdi bazı kelimeler dinleyeceksiniz, fonetik olarak ses uyumu içeren kelime grubunun yanındaki boşluğa(+)Ses uyumu içermeyen, uygun olmayan kelime grubunun yanına (-) işareti koyunuz. (5.2.2.b)

1. مكة—بكرة ()
2. صافح—طفح ()
3. ثوبة—توبة ()
4. ذراع—دراع ()
5. اصابة—مصيبة ()

Cevap:1(+),2(-),3(+),4(+),5(-)

Örnek-3:

Aşağıda verilen örnekte, cümle sonları (ـ) harfiyle bitmiştir. Lütfen cümleleri dikkatlice okuyunuz ve altı çizili kelimelerin altına hangi Bed'î sanatının olduğunu yazınız.

“ما لكم لا ترجون لله وقارا وقد خلقكم اطوارا”

Cevap: Sec'î

İletişimsel yaklaşım, günümüz Arapça öğretiminde sıklıkla kullanılagelen modern bir yöntemdir. Öğrenende kalıcı etki bırakması yönüyle bu yaklaşım çerçevesinde bed'i ilim sanatlarından, Lafzi güzelleştiriciler ve Manevi güzelleştiriciler, müfredata yayılarak öğretime katkı sunulabilir.

Okuma Etkinliğinde Sessiz Okuma Çalışmalarında, Bed'i İlminde Yer Alan Sanatların Kullanımı

Okuma dersinde öğrencilerde dil melekesi oluşturacak ve edebi zevk uyandıracak metinlerin okutulması ve bu metinlerin, öğrencilerde eleştirme ve değerlendirme yeteneğini beslemesi gerekmektedir. Ayrıca kelimelerin doğru telaffuz edilmesi, noktalama işaretlerine, vurgu ve tonlamalara dikkat edilmesi büyük önem taşımaktadır (Gündüzöz, 2010, s.40). Seçilecek bed'i sanatlara ait metin örnekleri, okuma etkinliklerinde, telaffuz açısından büyük katkı sunacaktır.

Örnek-4:

Aşağıda verilen ibareleri dikkatlice okuyunuz. Altı çizili kelimelerin gramer bakımından türünü yazınız ve ses bakımından hangi Bed'î sanatına ait olduğunu sebebiyle birlikte belirtiniz.

a) وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاطًا وَهُمْ رُقُودٌ“

b) لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ“

Cevap:

a) Her iki kelime de isimdir; Tıbâk sanatı (uyuyan ve uyanık) kelimeleri isim olarak tezat oluşturmuşlardır.

b) Her iki kelime de edattır; Aynı cins edatlar Tıbâk sanatını gerçekleştirmiştir. (kendine ve aleyhine) kelimeleri edat olarak tezat oluşturmuşlardır.

Öğrencilerin Ölçülmesinde, Bed'i İliminde Yer Alan Sanatların Kullanımı

Yabancı dil öğretiminde yaygın olarak belli test çeşitleri kullanılmaktadır. Bunlar, tanılayıcı, biçimlendirici ve düzey belirleyici testlerdir. Arapça dersinin sınavında öğrencilere kart üzerine yazılı bir Bed'i ilim sanatlarından Lafzi yahut Manevi güzelleştiricilere ait örnekler verilebilir ve öğrencilerden yazılı metni okumaları istenebilir. Süre dolduğunda her öğrencinin kaldığı yere işaret koyması istenir, işaretli yere kadar olan kelimeler sayılarak öğrencilerin dakikada kaç kelime okudukları tespit edilir. Daha sonra kartın diğer yüzünde bulunan ve Bed'i kavramlarıyla ilgili sorular öğrencilere yöneltilir. Böylece öğrencilerin Belâgat kavramlarını kavrama düzeyi tespit edilir.

Ancak yapılacak bu türdeki sınavlarda, aşağıdaki ilkelere uyulması gerekmektedir:

- Geçerlilik (Doğruluk): Ölçülecek şeyin, ölçme işleminden önce belirlenmesidir.
- Güvenirlilik: Arka arkaya yapılan ölçmelerin aynı sonucu vermesine denir. Sınav üzerinde yapılan ölme kriterlerindeki değişiklikler sınavın güvenilirliğini artırmaktadır.(Örnek:Soru sayısı)
- Ayırt etme: Yapılacak sınavda düzey belirlemede önemli kıstaslar konmalıdır. Öğrenci düzeylerini farketirecek sorular sorarak ayırt etme sağlanabilir.
- Kullanışlılık: Yapılacak sınav geliştirilebilen düzeyde, uygulanabilir ve ekonomik kıstaslara uygun olmalıdır (Akçay, 2001, s.3-4).

Örneğin; Belâgat ilminin kazanımlarını öğrenciye vermek adına, yapılacak sınavda aşağıda verilen sorunun, sınav ilkelerine yeteri kadar uyup-uymadığını tespit edebiliriz. (Geçerlilik, ayırt etme, kullanışlılık açısından) Dolayısıyla, belâgat ilminin gerekliliğini kavratma adına verilen bu soru, istenilen amaca uygun ayırt edici özelliği bulunmadığından, geçerli bir sınav sorusu olamayacağını görebiliriz.

Soru: Aşağıdakilerden hangisi Belâgat ilminin doğuşunun sebebi olamaz?

- a) Kur'an'ın yanlış anlaşılma korkusu
- b) Edebi tenkit çalışmaları
- c) İslâmiyet'in II. yüzyılından itibaren kitleleri etkileme düşüncesi
- d) Filozofların birbirlerini tenkit etmeleri
- e) Sanatlı anlatımda biçim açısından karakteristik özellikleri yakalama çabası.

Dil Oyunları İçerisinde, Bed'i İlminde Yer Alan Sanatların Kullanımı

Günümüzde yabancı dil öğretiminde öğrencilere yönelik olarak geliştirilmiş belli oyunlar vardır.

Bu oyunlardan yararlanmak gerekir. Bunlardan bazıları:

- a) Harf oyunları,
- b) Öğrencilerin kısaltmalarla (SOS gibi) yeni kavramlar oluşturması oyunu,
- c) Bir ismin harflerini biraz ara bırakarak yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya doğru yazıp aradaki boşluğa uygun yeni isimler bulmaları şeklindeki oyun,
- d) Kelime zinciri oyunları,
- e) Şiir ve öykü yazma oyunu (Gündüzöz, 2010, s.50).

Örnek-5:

Size verilen kelimelerin harflerine özellikle dikkat ediniz. Dinlediğiniz her kelime(ص) ya da(س) sesini içermektedir. Eğer kelime(ص) harfiyle veya, (س) harfiyle başlıyorsa doğru cevabı daire içine alınız. (5.2.2.v)

a. صبّ

b. سبّ

c. سبّج

d. صبّج

e. صد

f. سدّ

a) (ص)----(س)

b) (س)----(ص)

c) (س)----(ص)

d) (س)----(ص)

e) (س)----(ص)

f) (س)----(ص)

Cevap:

a) (س)----(ص)

b) (س)----(ص)

c) (س)----(ص)

d) (س)----(ص)

e) (س)----(ص)

f) (س)----(ص)

Örnek-6:

Aşağıda Bed'î ilim sanatlarından Muhsenât-ı Maneviyye çeşitleri gizlenmiş şekilde verilmiştir. Sadece manaya dayalı güzelleştiricileri bularak daire içine alınız.

T	A	A	Ş	Ş	K	E	A	E	İ
I	L	T	A	A	S	L	S	L	L
B	M	Ü	Ş	A	K	E	L	E	İ
A	A	Z	N	A	A	Z	I	B	S
K	İ	İ	K	T	İ	B	A	A	S
A	C	E	D	İ	A	K	T	K	A
T	E	V	R	İ	Y	E	E	U	S
İ	S	T	İ	D	A	M	Z	M	E

Örnek-7:

Aşağıdaki tabloda Bed'î ilim sanatlarına ait güzelleştiriciler verilmiştir. Lafzi güzelleştiricileri tespit ederek doğru cevabın altını çiziniz?

المزوجة	<u>الجناس</u>	تأكيد	<u>المواريبة</u>	تجاهل العارف
<u>المماثلة</u>	<u>الاقتباس</u>	ردّ العجز <u>على الصدر</u>	المشاكلية	تنسيق الصفات
الانسجام	<u>الموازنة</u>	الاستدراج	<u>حسن تعليل</u>	<u>السجع</u>

Örnek-8:

Aşağıda verilen kelimeleri birleştirerek, kurallı ve doğru bir cümle haline getirip yazınız. Cümlede hangi edebi sanatın gerçekleştiğini açıklayarak belirtiniz?

لابزیه	ثیابه	الانسان	و	بآدابه
--------	-------	---------	---	--------

Cevap:

(الانسان بآدابه لابزیه وثیابه)

“İnsan terbiye ve edebiyatla insandır, kıyafet ve elbiseleriyle değil.” İki bölümden oluşan bu cümledeki fâsıla denilen son kelimelerin, (بآدابه) ve (ثیابه) son seslerinin aynı olması ve fıkraların bu eşitliğiyle sec’î meydana gelmiştir.

Yukarıda yer alan bu oyunlarla Arapça öğretimi kalıcı olacağı kanaatinden hareketle, Bed’i ilim sanatlarından Lafzi yahut Anlamsal güzelleştiricilere ait örnekler, oyunlara kavramsal olarak yedirilerek kalıcı öğretim sağlanabilir.

Belâgatın Dil Bilgisine Yedirilmesi Yönteminde Bed’i İlminde Yer Alan Sanatların Kullanımı

Klasik Belâgat, teorik boyutta değil, fakat edebî metinlerle beraber, düşüncelerdeki ve üslûptaki estetiği açıklayıcı bir bilim dersi olarak okutulmalıdır. Belâgatın bazı konuları istinbâtî yöntemle, istikrâ, (örnekten kurala), bazı konuları ise kıyasî yöntem (kuraldan örneğe) kullanılarak anlatılmalıdır. İstinbâtî yöntem, derste öğrencilere edebî bir eser, şiir vs. verilip bunun üzerinden işlenmek istenen kuralın ortaya konulmasıdır. Kıyasî yöntemde kural verildikten sonra örnekler üzerinde durulur. Her iki yöntem de birbirini tamamlamak üzere kullanılmalıdır. Belâgate dair bazı kurallar nahvin, anlamdan ayrı düşünülmeeyeceği ilkesi çerçevesinde nahiv konularına taşınmalıdır (Gündüzöz, 2010, s.51).

Örnek-8:

a) Cümleleri dikkatle dinleyiniz. Cümlelerin isim cümlesi ya da fiil cümlesi olup olmadığını belirleyiniz. Eğer bu kelimeler isim cümlesi ise; “a” fiil cümlesi ise; “b” harfini daire içine alınız? (5.2.2.e) (Akçay, 2015, s.4)

b) Dinlediğiniz bu ibarelerde hangi bedî sanatına örnek yer aldığını yazınız?

- يطيرُ فضاظاً بينها كلُّ قونسٍ
- ويتبعُها منهمُ فراشُ الحواجبِ
- ولا عيبَ فيهمُ غيرَ أن سؤوفهمُ،
- بهنّ فلولٌ من قراعِ الكتائبِ

1. a-----b

2. a-----b

3. a-----b

4. a-----b

Cevap: Te’kîdü’l-medh bi-mâ yüşbihü’z-zem (Övgüye benzer yergi 3-4)

1. a-----b

2. a-----b

3. a-----b

4. a-----b

Bu örnekler ışığında, Bed’i ilim sanatlarından Lafzi yahut Manevi güzelleştiricilere ait örnekler, nahiv konularında ele alınarak kalıcı öğrenim hedeflerine ulaşılabilir.

Bedi Sanatlarının Arapça Öğretimindeki Yeri

Belâgat ilminin ülkemizde gerek öğretim yönü açısından, gerekse edebi yönüyle fazla değer görmemesinin birçok nedeni mevcuttur. Yozlaşan toplumlarda manevi, ahlâki ve bedîî değerler de gitgide önemsizleşir ve fazla bir şey ifade etmez. Eğitim ve buna bağlı olarak kendini yetiştirme, kitap okuma gibi konular da bundan nasibini alır. Emek mahsulü olan, kaliteli, güzel sözlerle dolu kitaplar-eserler yerine, birkaç günde yazılmış, edebî, ilmî değeri olmayan kitaplar rağbet görmeye başlar. İçeriği bir tarafa, kullanıldığı dilin seviyesi dahi çok basit olan bu eserler, insan gelişmesine ve ufku katkıda bulunamayacağı gibi kullandığı dili ve sarf ettiği kelimeleri de olumsuz yönde etkiler. İyi bir eğitim görmemiş, kitapla haşır-neşir olmamış, kelime dağarcığı konusunda sokak dili ile sosyal medyadaki seviyesi düşük dilden başka kazanımı ve nasibi bulunmayan insanlar için Belâgat elbette bir şey ifade etmez. Dolayısıyla, düşünce üretmede, toplumsal ilişkilerde, günlük davranışlarda ve başkalarının hak ve hukukuna riayet etmede titiz davranmayan bir toplumun, konuşmada da aynı titizliği göstermeyeceği bir gerçektir. Günlük yaşantısında, hedeflere varmak için nasıl en kısa -ve kendisine göre mübah- yolları kullanıyorsa söz ve ifadede de aynı seviyede kalmaktadır.²⁹(Toprak, 2016, s.9)

Artık öğrenme ve ilim talep etme eylemi, daha çok kısa yoldan bilgiye ulaşma ve bu bilgileri kariyer sahibi olmanın bir aracı kılma faaliyetine dönüşmüştür. Günümüzde Türkiye’de belâgat ilmine gerekli yer verilmemesinin sebepleri özetle şöyle sıralanabilir:

1. Sadece Türkiye’de değil birçok İslam ülkesinde ezberci eğitimin ön planda olması, öze ve hakikate dâir arayışların azalması. Türk eğitim sisteminde ortaöğretim kurumlarında arûzun ve dîvân edebiyatının edebiyatın öğretildiği kitaplarda yok denecek kadar azalması. Dolayısıyla belâgatın da bir sonraki eğitim süreçlerinde zor ya da gereksiz bir ilim dalı gibi addedilmesi.
2. Dil öğretiminde ve özelde Arapçanın öğretilmesinde birçok eksikliğin bulunması. Kur’ani ilimleri anlamının temel basamaklarından biri olarak kabul edilebilecek ve belli bir seviyeye ulaşmanın da kavramsal karşılığı olan belâgat ilmi için temel teşkil eden sarf ve nahiv ilimlerinin yeterli denebilecek düzeyde öğretilmemesi.

²⁹ Bkz. http://www.ilimdergisi.org/kisa_sorusturmalar_detay.php?id=18

3. Türkiye’de son yıllarda mealcilik akımının kendine yer bulması. Kadim Arap şiirini, dönemin sosyal ve kültürel kodlarını ve sarf ile nahiv ilimlerini ve bunların zirvesi olan belağat ilmini öğrenmeden ve bilmeden İslami kaynakların anlaşılabilceği kanaatinin/zannının yaygın olması.
4. Öze, hakikate ve hikmete ulaşma çabası yerine, hazır bilgilerle yetinilmesi ve bu anlamda yeterli çabanın olmaması.
5. Belağat ilmine ait ıstılah ve konuların zor olduğunun ve bunların anlaşılmasının uzun zaman alabileceği düşüncesinin yaygın olması.
6. Gerek günlük hayatta ve gerekse yazılı ve görsel medyada kullanılan dilin kısırlaşması.
7. Mimaride, estetikte ve mûsikide olduğu gibi, edebi alanda da bir inhitât (eski) döneminin yaşanması, edebi zevke hitap eden çalışmalardan çok, güncel, politik ve kurguya dayalı çalışmaların yoğunlukta olması.
8. Gerek formel ve gerekse klasik usulle eğitim verilen mekanlarda konunun ehemmiyetinin yeterince idrak edilmemesi ve bu anlamda ortaya konan çabaların az olması (Abdülhadioğlu, 2016. s.9).

Burada karşılaştığımız en önemli sorun, bedî’ tahsili noktasında, hedef, kazanım ve yeterliliklerin tespiti problemidir. Bu yeterliliklerini tespit ederken aşağıdaki eksikliklerle karşılaşılabilir:

- a) Bedî’ sanatlarının öğreniminde kaygı düzeyinin yüksekliği.
- b) Yabancı dil olarak Arapça öğretimine olan negatif bakış açısı.
- c) Yabancı dill eğitim sorunu.
- d) Belâgat ilmine ve sanatlarına karşı önyargılar.
- e) Öğrencilerin belâgat sanatlarına karşı, öz yeterlilik ve inanç düzeylerinin zayıflığı.
- f) Bedî’ tahsiline karşı tutumların, akademik başarıya doğrudan etkisi.
- g) Belâgat sanatları alanında program geliştirme ve materyal kazandırma eksikliği.
- h) Bedî’ sanatlarının sadece “Kur’an’ın icâzı” konusuyla sınırlı görülmesi.
- ı) Belâgat alanının, öğrenmeyi kolaylaştırıcı basite indirgenmiş bir müfredatının bulunmaması.
- i) Faydacı bakış açısıyla, bu tahsilin bir getirisinin olamayacağı algısı.

j) Entellektüel merak ve bireysel çaba dışında bedî' tahsilinin bulunmayışı.

Genelde bellagat ilmine, özelde ise, bed'i ilmine karşı olan önyargıları ortadan kaldırmanın en önemli yolunun, program geliştiriciler tarafından mubassat bir bedî' müfredatını, görsel ve işitsel materyallerle zenginleştirerek bir program hazırlamaktır. Böylece öğrencilere hem belâgat ilmini sevdirmek mümkün olacak, hem de arapça öğretimine önemli katkı sağlanacaktır.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında günümüz Türkiyesinde, gerek müstakil edebiyât öğretimi, gerekse Arapça öğretimi alanında Belâgat ilmini sürekli değer yitimine uğraması, "Bed'i ilminde yeralan sanatların, günümüz Arapça öğretiminde etkin kullanımı" başlığı altında önerilerimizle sistematize edilebilse de, genelde belâgat ilim sanatlarına karşı öğretimsel olarak bir teveccühün bulunmamasının sebeplerini doğru tahlil etme zorunluluğumuz ortaya çıkmaktadır.

Arap belâgatı ve şiiri, şekil ve anlam özellikleri bakımından Türk okuyucu ve araştırmacısının uzak kalmayı tercih ettiği bir alandır. Üstelik Arap şiiri iyi bir Arapça bilgisinin yanı sıra aruz ilmi, kafiye ilmi ve zarûrât-ı şi'riyye gibi ek donanımlar gerektirmektedir. Dolayısıyla Arap şiirinin anlaşılması ve eleştirisinden kaynaklanan sorunların etkisi Belâgat alanına yansımakta ve edebiyatçılarımızın Belâgate mesafeli durmasına sebep olmaktadır. Son olarak da, klasik Belâgat kitaplarında yer alan, geçmişte bir dönem kullanılarak günümüze kadar gelmiş, ancak günümüzde kullanılmayan, herhangi bir örneği de bulunmayan başlık ve örneklerin Belâgat ilmi kapsamından çıkarılarak, Belâgatin bölüm, konu ve örneklerinin güncellenmesi gerekmektedir. Klasik Belâgat kitaplarının bu durumu, Belâgatin gerekliliği konusunda tereddüde sebep olmaktadır (Sarıkaya, 2016. s.9).

Bed'i sanatlarının Arapça öğretimine katkı sağlaması adına yapılacak en önemli eylem, klasik bed'i ilmi tedvini ve örnekleri yerine, asrî ve günlük kullanıma uygun kalıpların öğretilmesidir. Bunu yaparken mutlaka klasik eserlerdeki Lafzi ve Anlamsal Güzelleştiriciler esas alınmalıdır, ancak örneklendirmede, güncellik ve yeniliğe ihtiyaç vardır. Burada mübassit, özetlenmiş, yalın hale getirilmiş, anlaşılabilir, pratik örnekler içeren bir belâgat anlayışına ihtiyacımız olduğu aşikârdır. **البلاغة العربية المبسطة** başlığı çerçevesinde, araştırmamızın özellikle III. bölümünde yerverdiğimiz lafzi ve manevi güzlleştiriciler ve örneklerinin sadeleştirerek, basitleştirilip arapça öğretim müfredatına katkı sağlanması mümkündür. Gerek anlatım tarzı, gerekse görsel materyallerle zenginleştirildiğinde Arapça öğretimine yeni bir ivme kazandıracak olan Bed'i ilim

sanatlarının öğretim materyali olarak kullanılabilir örnekler “Bedî Sanatlarının Arapça Öğretimindeki Yeri” çalışmamızın Ekler başlıklı bölümünde ayrıntılı olarak verilmiştir.

Türkiye’de Arapça öğretimi alanında, Arapça Öğretmenliği bölümleri, Arap Dili ve Edebiyatı bölümleri, Mütercim-Tercümanlık alanları, İlahiyat Fakülteleri v.b gibi lisans programları ile, Ortaöğretimde İmam Hatip Liseleri hizmet vermekte, Arapçanın yabancı dil olarak öğretilmesinde, programları çerçevesinde aktif rol oynamakta olduklarını görmekteyiz. Örneğin; İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde mevcut bulunan Arapça Öğretmenliği bölümünü amaç, hedef, kazanım ve program açısından incelediğimizde; Arapça öğretiminde program öğrenme çıktılarının hangi amaç ve hedefe müteâlik olduğunu görebiliriz.³⁰ Öğretim alanında kurumsal ve olgusal olarak salt bilgi yüklemek yerine, bilişsel ve uygulamalı olarak dil becerisine yönelik hedef ve stratejiler belirlemek yetkinliklere ulaşmada büyük fayda sağlayacaktır.

Belâgat ilminin öğretilmesi Arapça öğretim yöntemlerine getireceği, alana özgü yetkinlikleri, iletişim ve sosyal yetkinliği ve bağımsız öğrenme yetkinliğini kazanma açısından çok önemli olacaktır. Aşağıdaki tabloda, Arapça Öğretmenliği Lisans bölümlerinde mevcut bulunan program öğrenme çıktıları verilmiştir.

³⁰ Bkz. <http://www.izu.edu.tr/tr-TR/ef/AmacHedefiliski/133/140/EbsFile.aspx>

Tablo 10

Program Öğrenme Çıktıları

BİLGİ
(Kurumsal, Olgusal)
Dil eğitimi ve kültür arasındaki ilişkileri tanıır.
Bilimsel bilginin üretimiyle ilgili yöntemler tesbit eder.
Arapça Dili Eğitimi alanı derslerindeki temel kavramlar ile uygulama arasındaki ilişkiyi yorumlar.
Arap Dili Eğitimi alanı ve öğretmenlik mesleği ile ilgili kavramları ilişkilendirir.
BECERİ
(Bilişsel, Uygulamalı)
Arap diline ve genel dil öğretimine özgü kavramları ve kavramlar arasındaki ilişkileri değerlendirir.
Alanıyla ilgili analiz ve sentez yapma becerisini edinir.
Dil öğretmeye ilişkin kavram ve süreçleri anlamaya ve çözümlenmeye yönelik bilgiye sahip olmaya değer verir.
Arapça öğrenmeye karşı pozitif tutum geliştirmek için sınıf yönetimi becerilerini ve teknolojileri kullanır.
YETKİNLİKLER
(Bağımsız Çalışabilme ve Sorumluluk Alabilme Yetkinliği)
Arap Dili Eğitimi alanında, en uygun öğretim stratejilerini, yöntem ve tekniklerini uygular.
Arapça dil öğretimi ile ilgili konularda düşünce, görüş ve önerilerini yazılı ve sözlü olarak sunar.
Arapçanın günlük yaşamda kullanılmasını geliştirmeye yönelik özgün etkinlikler tasarlar.
Alanıyla ilgili karşılaşılan sorunları çözmek için bireysel veya ekip çalışmaları tasarlar.
(Öğrenme Yetkinliği)
Dil öğrenme sürecinin yaşam boyu geliştirilmesinin ayırında olarak yaşam boyu öğrenmeye ilişkin olumlu bir tutum geliştirir.
Arap Dili Eğitimi alanında edinmiş olduğu ve edineceği bilgi ve becerilerini kontrol ederek, eksiklerini tamamlar.
Sanatsal ve kültürel etkinliklere ve saha çalışmalarına aktif bir şekilde katılır.
Bildiği yabancı dili kullanarak alanındaki ulusal ve uluslararası gelişmeleri takip eder.
(İletişim ve Sosyal Yetkinlik)
Öğrencilerine ve topluma örnek olmak için gerekli uyarlamaları yapar.
Öğrencilerin dil öğrenmeye karşı olumlu tutum geliştirmeleri için gereken işlemleri yapar.
Arapça öğretmenliği alanında beceri ve yeteneğini geliştirmek ve mesleğinde örnek olmak için gerekli işlemi yapar.
(Alana Özgü Yetkinlik)
Arapça öğretimiyle ilgili yazılım ve teknolojik kaynaklar kullanarak materyal ve kaynaklar geliştirir.
Yabancı dil testleri ve ölçme değerlendirme araçları geliştirir.

Not: Program Öğrenme Çıktıları, <http://www.izu.edu.tr/tr-TR/ef/AmacHedefiliski/133/140/EbsFile.aspx> kaynağından uyarlanmıştır.

Öğretim programlarında kullanacağımız belâgat ilmine ait örnekler, Arap dilinde terkip öğretilirken verilecek belâgat misalleriyle, Belâgat ilmi, sevdirilebilen bir ilim dalı olabilecektir. Ortaöğretim Arapça derslerinden başlayarak, tüm kategorilerde, Arapça öğretim programlarına, hazırlanacak mübassat ders notları yedirilmek suretiyle, örtük sistem kullanılarak, öğretim alanına yeni bir soluk kazandırmak önemli neticeler doğurabilir.

Yukarıda anlatılanlar ışığında, Türkiye’de Belâgat ilim ve sanatlarına karşı, klasik edebiyat eserlerinin tercümeden öteye geçmemesi, öğretici ve öğrenenlerin önyargıları, yeni öğrenme stratejileri ve yöntemlerinin kullanım azlığı, amaç ve hedeflerin öğrenme sonuçlarına etki edemeyişi, kazanımların eğitim-öğretim metodlarına yedirilemeyişi, program öğrenme çıktıları ile amaç-hedef ilişkisi kurulamaması gibi sebeplerle, bir önyargı olduğu gözlemlenebilir. “Türkiye’de Belâgat Korkusu” diyebileceğimiz bu durumu aşmak adına, Arapça öğretiminde belâgat ilmi ve unsurların öğretim programlarına yedirilmesi ve ortaöğretim programlarından başlayarak, zevkli ve eğlenceli örneklerle yeni bir Belâgat öğretim strateji geliştirilmesi halinde Türkiye’de belâgat korkusunun üstesinden gelinebilecektir.

SONUÇ

Belâgat, bir düşünce ya da duygunun yerinde ve zamanında manası en açık şekilde ve akıcı bir dille ifade edilmesi olarak tarif edilmiş olup; Belâgat kitaplarında sözün açık, anlaşılır ve akıcı olmak şartıyla, muktezâyı hâl ve makâm denilen, söyleyenin, söze muhatap olanın, dile getirilecek düşünce, duygu ve hayalin durumuna uygun şekilde söylenmesi olarak tanımlanır. “Muktezâyı hâl ve makam”, lafızların gösterdiği anlamların belirlenmesi ve anlaşılmasında da önemlidir. Çünkü dilde aynı kelime, farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazanabilir. İnsanoğlu yüzyıllar boyunca, şahsına münhasır dilleriyle, karşısındaki insana, duygu, düşünce ve fikirlerini etkili biçimde sunma arayışında olmuştur. Kelimeler cümle içinde buldukları yerlerden güç almakta, ifadenin kullanıldığı bağlam, lafızların dizimindeki anlam ve vurgu, muktezâyı hale en uygun şekliyle ve en güzel şekilde ifadesi olan belâgatta kendini göstermektedir. Her söz muhataba aynı ölçüde etki etmemektedir. Zira “sözün bir kısmında sihir (etkisi) vardır.” Güzel konuşan bir hatibin icrası, zamanın nasıl geçtiğini unuttururken tersi bir durumda saniyeler ıstıraba dönüşmektedir. Bu noktada ifadeye güç katan sanatlar devreye girmekte, Arap Dili açısından da konunun merkezi olan bedî’ dikkatleri celp etmektedir. Sanatların en güzel örneklerini sunan ve eşsiz bir i’câza sahip olan Kur’ân ise konunun merkezindedir. Kur’ân bir sanat kitabı olmamasına rağmen çok farklı üsluplar kullanarak inkâr edilemeyecek miktarda sanata başvurmuştur. Bu sanatların hepsi aynı değerdedir.

Aralarında nüanslardan başka ayırımın bulunmadığı sanatların her birine farklı isim vererek bedî’ ilmi değer kazanmamaktadır. Kanaatimizce sanatların sayısının ikiyüz ellilere kadar çıkması bir yarışın ve negatif yönde bir ilerlemenin eseridir. Bu da bedî’ üzerine yapılan insaflı eleştirileri anlamlı hale getirmektedir. İçi boş, bir örnekten müteşekkil sanat başlığı oluşturmak bu alana hizmet değildir. Çalışmamızda Bedî sanatlarına dair Kur’an-ı Kerim’den konuyu açıklayıcı ayet örnekleri verilmesinde Arapça öğretimine katkı sunması öncelikli hedef olarak belirlenmiştir.

Tüm dillerde, söz söylenilmesi gereken durumlar, ifade edilecek duygu ve düşünceler, sayısız ve birbirinden farklıdır. Ayrıca, bunları ifade edecek şahsın önünde de kendisinin ve karşısındakinin fikrî, zihnî ve psikolojik hâline, eğitim durumuna göre değişen ve çeşitlenen çok farklı seçenekler vardır. Söz, ifadesi kastedilen tek bir manayı birden fazla şekilde dile getirebilir. Mananın bu seçeneklerden kendisine en uygun olanıyla birleşmesi sonucu belâgat gerçekleşir. Belâgat için öncelikli şart fesâhattir. Fesâhat ilgisini daha çok lafzın niteliklerine yöneltir; belâgat ise tek tek lafızla ilgilenmez, cümledeki kelimeleri birlikte ifade ettikleri mana ile ele alır. Daha sonra da bu ilgisini bütün metne yayar. Belâgat, me'ânî, beyân, bedî' olmak üzere üç bölüme ayrılmış ve lafzi ve manevi edebî sanatlar, Bedî' bölümünde anlatılmıştır. Meânî bölümünde cümle, özne, yüklem, îcâz, itnâb vb. konular, Beyân bölümünde ise mecaz, istiare, teşbih, kinâye gibi sanatlar la açıklanmıştır. Osmanlı'da belâgat ile ilgili eserlerin medrese çizgisi ve medrese dışı çizgi olarak iki kolda kaleme alındığı, medrese çizgisinde yazılan eserlerde Miftâh ve onun son kısmını ele alan Telhîs adlı eserin belirleyici olduğu ve belâgate dair eserlerin de bu kitapların Arapça şerh ve haşiyeleri olduğu dikkati çekmektedir. Medrese dışı çizgideki eserlerde ise daha ziyade, Vatvat'ın *Hadâiku's-sihr* adlı eserinin etkili olduğu görülmektedir. Osmanlı medreselerinde belâgat sahasında en yaygın okutulan kitaplar: *Muhtasar Me'ânî*, *Mutavvel*, *İzâh*, *Miftah*, *Telhîs* ve Seyyid Şerif'in *Miftah Şerhi* olmuştur.³¹ Tüm bunlardan hareketle, Belâgat ilminin gerek sözlü, gerekse yazılı dilde sözü ve manayı güzelleştiren bir amaç edindiğini görebiliriz.

Bu çalışmamız, özelde, "bedî" kavramını seçmiş olmamız, maksadı, ifadede yeterli olan söze mana ve âhenk açısından güzellik verme yollarını arayarak ve önerilerde bulunarak Arapça öğretimine yeni bir soluk kazandırmayı hedeflemektir.

Türkiye'de Arapça öğretiminin çok önemli mesafeler katetmiş olmakla beraber, özellikle yeni bir metot ve yeni kaynak arayışı içerisinde olmadığı görülebilir. "Bedî Sanatlarının Arapça Öğretimindeki Yeri" çalışmamızda, genelde belâgat ilmine ait konular, özelde ise, bed'i ilmine ait unsurlar, Arapça öğretiminde nasıl etkin kullanılır? Sorusuna cevap aramış ve bu konuda önerilerde bulunmuş olduk. Çalışmamızda bahsettiğimiz klasik dönem müellif ve onların eserleri ışığında, ilk dönem belâgat kazanımlarının yanında, öğreticiler tarafından yeni araç gereçler ve metotlar geliştirilebilir. Çalışmamızın ekler bölümünde sunulan örnek ders materyalleri ile,

³¹ <http://sada.dergipark.gov.tr/download/article-file/143440>

örnek ders işleniş resimleri, görsellerle ve teknoloji kullanılarak geliştirilebilir. Lisans ve Yüksek Lisans bölümlerinde okutulan Belâgat derslerinde kullanılabilecek Mübassit Belâgat önerimizin yanında, İmam Hatip Liselerimizin 12.sınıfında Arapçayı sevdirecek ve özendirecek bir gaye ışığında, Mübassit Belâgat programının yazılması ve ders müfredatının oluşturulması için, Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne önerilerde bulunabilir. Günümüzde Arapça öğretiminde, denenerek daha güzele ulaşma hususunda sürekli bir gayretin sarfedilmekte olduğu gözlemlenmekle beraber, henüz tatmin edici sonuçlar elde edilememiştir. “Bedî Sanatlarının Arapça Öğretimindeki Yeri” çalışmamız, Arapça öğretiminde daha iyiye ulaşma noktasında, mevcut tecrübelerden istifade ederek, yeni metod ve önerilerle beraber, yazılacak olan öğretim programlarına ışık tutacak olması açısından büyük önem arz etmektedir. Gayret bizden, tevfiğ Allah'tandır.

KAYNAKLAR

- Abbas, F.H. (1997). *el-Belâga Fünûnuha ve Efnânuha*. Amman: Da'ru-l Furkan.
- Abdülhadioğlu, A. (2017, Ocak 21). *Belâgat ilmi neden diğer ilimler kadar değer görmüyor?* http://www.ilimdergisi.org/kisa_sorusturmalar_detay.php?id=18 sayfasından erişilmiştir.
- Akçay, C. (2015). *Arap dilinin öğretiminde ölçme değerlendirme ve hata çözümlemesi*. Ders notları, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Akçay, C. (2001). "Arapçanın yabancı dil olarak öğretiminde sınav hazırlama ve değerlendirme." *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 1-18.
- Akdemir, H. (1999). *Belâgat terimleri ansiklopedisi*. İzmir: Nil.
- Akkavi, İ. F. (1992). *el-Mu'cem'ul-mufassal fi ulumil belaga*. Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye.
- Arslan, H. (2003). "Çağdaş Arap şiirinde Osmanlı ve Türkler". *İslami Edebiyat Dergisi*, 38(2), 166-172.
- Ateş, S. (1975). *Kur'an-ı Kerim ve yüce meali*. İstanbul: Yeni Ufuklar.
- Az-Ziyadat, T. & Acat, Y. (2013). *Yabancılar için Arap dili belağatı*. İstanbul: Kitabı.
- Bilgegil, M. K. (1980). *Edebiyat bilgi ve teorileri, I. belâgat*. Ankara: Sevinç.
- Biricik, İ. (2016). "Belâgat-ı Osmânîye"de " Kinaye" kavramı ve bu kavramın bazı belâgat kitapları ile mukayesesi", *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi*, 2(5), 302-313.
- Bolelli, N. (2015). *Belâgat Beyân-Meâni-Bedî' ilimleri Arap edebiyatı*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı.

- Bulut, A. (2014). *Belâgat meâni-beyân-bedî'*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Cevdet Paşa, A. (h.1299). *Belâgat-ı Osmaniye*. İstanbul: M.Osmaniye.
- Coşkun, M. (2007). *Sözün büyüğü edebî sanatlar*. İstanbul: Dergah.
- Coşkun, M. (2007). "Tevriye ve çeşitleri üzerine düşünceler" [Özel Sayı]. *Turkish Studies International Periodical For the Languages*, 2(4), 248-261.
- Didin, H. A. (2009). *Belâgat uygulamalı irab-i kaideli Kur'an-ı Kerim meali*. Ankara: Rayiha.
- Durmuş, İ. (2003). Meânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 28, ss. 204-206). İstanbul: TDV.
- Ed-Desuki, M. (t.y.). *Haşiyetü'd-Desuki (İlmü'l-Bedî')*(thk. Halil İbrahim Halil). Beyrut: Daru'l-Kütübi'l İlmiyye.
- Ed-Dımeşki, İ. E. (2001). *el-Misbah fi'l-meâni ve'l -beyân ve'l bedî'* (thk. Abdülhamid Hendavi). Beyrut: Daru'l-Kütübi'l İlmiyye.
- Ekrem, R. M. (2016). *Ta'lim-i edebiyât, Eleştirel basım*. İstanbul: Dün Bugün Yarın.
- Eliaçık, M. (2015). "Belâgat kitaplarında müzâvece sanatının tarif ve tasnifi". *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 12-17.
- El-Alevi, Y. (1995). *et-Tirazü'l-mütezzammin li-esrari'l-belaga*. Beyrut: (nşr. M. Abdüsselam Şahin).
- El-Askeri, E. H. (1952). *Kitabü's-sina'ateyn* (thk. Muhammed Ebu'l Fazl İbrahim). Kahire: Daru'l İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- El-Bakillani, E. (1965). *İcaz'ul Kur'an*. Beyrut: DKI.
- El-Cabi, B. A. (1987). *mu'cem'ul â'lâm*. Beyrut: Limasol
- El-Cahiz, E. O. K. L. (h.1234). *el- Beyân ve't-tebyin*. Beyrut: Dar'ül-Cil.
- El-Carim, A. M. (1959). *el-Belâgatü'l vazıha*. Mısır.
- El-Cürcani, A. (1991). *Esrarü'l belağa* (thk. Mahmud Muhammed Şakir). Kahire: Matbaatü'l Medeni.

- El-Hafaci, İ. S. (1965). *Sirrü'l fesaha*. Mısır: Dar'ul Maarif.
- El-Haşimi, S. A. (1994). *Cevahiru'l belaga fi'l-meâni ve'l -beyân ve'l bedî'*. Beyrut: Dar'ül-Fikr.
- El-Kayravani, İ. (1988). *el-'Umde (thk. Muhammed Karkazan)*. Beyrut: Daru'l Ma'rife.
- El-Kayrevani, İ. (1965). *el-'Umde fi sinâ'ati's-ş-i'r ve nakdihî*. Mısır: Dar'ül-maarif.
- El-Kazvini, H. (h.1306). *Telhis'ül-miftah*. İstanbul: Dersaadet.
- El-Kazvini, H. (2016). *El-îzâh fi ulum'ul belâga*. Beyrut: Dar'ül-Cîl.
- El-Kazvini, H. (2006). *Telhis ve tercümesi*. İstanbul: Huzur.
- Elmalı, H. (2015). *Tehzib'ül el-belâgat'il vâdiha*. İstanbul: M.Ü.İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- El-Merağî, A. M. (t.y.). *Ulumü'l belâga*. Kahire: Beyrut.
- El-Meydani, A. H. (1996). *el-Belâgat'ül arabîyye üsüsüha ve ulümüha ve fününuha I-II*. Beyrut: Darü'l-Kalem.
- Eren, C., & Uzunoğlu, V. (2012). *Hülasatu'l-belâğa*. İstanbul: Cantaş.
- Eren, C., & Uzunoğlu, V. (2014). *Belâgat terimleri sözlüğü*. İstanbul: Rağbet.
- Erkal, A. (2009). *Divan şiiri poetikası*. İstanbul: Birleşik Dağıtım.
- Er-Razi, E. F. (1934). *Nihayet'ül-icaz fi dirayet'ül-icaz*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l Arabi.
- Er-Rummani, A. E.-M. (ts.). *en-Nüket fi i'cazi'l-Kuran (nşr.M.Halefullah M. Zağlül Sellam)*. Kahire: Darü'l-maarif.
- Ersoy, M. A. (1975). *Safahat*. İstanbul: Aka.
- Esed, M. (1997). *Kur'an mesajı*. İstanbul: İşaret.
- Es-Sekkaki, E. Y. (t.y.). *Miftahu'l-'ulum*. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyyeti'l-Cedide.
- Es-Sekkaki, E. Y. (2014). *Miftahu'l-'ulum*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ez-Zeldin, O. (2014a). *El-Muhassinat'ül-bed'iyye*. Mısır.

- Ez-Zeldin, O. (2014b). المحسنات البديعية [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=h5FIhumSbSE> sayfasından erişilmiştir.
- Ez-Zemahşeri, C. M. (1998). *el-Keşşaf an hakaiki't-tenzil ve uyuni'l ekavil fi vücuhit-te'vil I-IV* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz, Fethi Abdurrahman Ahmed Hicazi). Riyad: Mektebet'ül-'Ubeykan.
- Ez-Zuhayli, V. (1998). *et-Tefsir'ül-münir fi'l-'akide ve's-ş-şeri'a ve'l-menhec*. Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Muasır.
- Gündüzöz S. (2010). "Arapça öğretiminde başvurulacak bazı yöntem ve teknikler pedagojik bir değerlendirme." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 35-53.
- Hacımuftuoğlu, N. (2010). "Belâgat ekolleri ve Anadolu belâgat çalışmaları." Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 0 (8), Retrieved from <http://www.e-dergi-marmara.dergipark.gov.tr/atauniilah/issue/2740/36502>
- Hacımuftuoğlu, N (1992). Bedî'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 5, ss. 320-322). İstanbul: TDV.
- Hacımuftuoğlu, N. (1992). Beyân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 6, ss. 22-23). İstanbul: TDV.
- İbnu'l Esîr, (2010). *el-Meselü's-sâir*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- İbnü'l-Mu'tez (1935). *Kitâbü'l-bedî* (nşr. I. Kratchkovsky). London.
- İbnü'l-Mu'tez, E.-A. A. (1990). *el-Bedî'* (thk. Muhammed Abdülmün'im Hafaci). Beyrut: Dar'ül-Cil.
- İbn Münkız (1966). *el-Bedî' fi nakdi's-ş-i'r* (nşr. Ahmed el-Bedevi-Hamid Abdülmecid). Kahire.
- Karaalioğlu, S. K. (1983). *Ansiklopedik edebiyat sözlüğü*. İstanbul: İnkılap.
- Karabaşoğlu, M. (2015). *Belâgat incileri*. İstanbul: İz.
- Karamollaoğlu, F. S. (2014). *Kur'an ışığında belâgat dersleri bedî' ilmi*. İstanbul: İşaret.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.

- Karlı, İ. (2011). *Arapçada çok kullanılan fiiller sözlüğü*. İstanbul: Ensar.
- Karuko, S. (2014). *El-Cahız ve belâgat*. İstanbul: Etkileşim.
- Kervankaya F. (2014). "İmam hatip liselerinde Arapça öğretimi üzerine bir değerlendirme." *Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 125-134.
- Ketaaby-Mısır. (2011, Ekim 22). <https://www.youtube.com/user/ketaaby1>. Ocak 22, 2016 tarihinde <http://www.Ketaaby.org>: <http://www.Ketaaby.org> sayfasından erişilmiştir.
- Kılıç, H. (2005). *Arapça dil bilgisi-sarf*. İstanbul: Rağbet.
- Kılıç, H. (1992). Bediyyât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 5, ss. 323-324). İstanbul: TDV.
- Koç, C.T. (2017). *Arap retoriği*. Ders notları, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara.
- Kudame b. Cafer. (1963). *Nakdü's-şi'r*. Kahire: Dar'ül-Hancı.
- Maksudoğlu, M. (1997). *Arapça dil bilgisi*. İstanbul: M.Ü.İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Nosıç, G. (2012). *Eleştirel düşünme rehberi* (B. Aybek, Çev.). Ankara: Anı.
- Ostaz Online-Mısır. (2012, Ekim 24). *المحسّنات البديعية | البلاغة | لغة عربية أولى ثانوى* [Video]. https://www.youtube.com/watch?v=qUjiFaEz2_Q sayfasından erişilmiştir.
- Özek, A. (1972). *Arapça edebi metinler*. İstanbul: Özek.
- Saraç, Y. M. (2015). *Klasik edebiyat bilgisi belâgat*. İstanbul: Gökkuşbu.
- Sarıkaya , M. (2017, Ocak 21). *Belâgat İlmi Neden Diğer İlimler Kadar Değer Görmüyor?* http://www.ilimdergisi.org/kisa_sorusturmalar_detay.php?id=18 sayfasından erişilmiştir.
- Şentürk, P. (2016, Ekim 24). <https://www.academia.edu/3583581/Belâgat>, Aralık 6, 2016 tarihinde, <https://www.academia.edu/3583581/Belâgat>, adresinden alındı.
- Süleyman, D. (2015). *Safahat fi'l belâgat*. İstanbul: Şifa.
- Tabane, B. (1997). *Mu'cemu'l-Belâgati'l-arabiyye*. Beyrut: Daru İbn Hazm.

- Teftezânî, S. M. (2004). *El-mutavvel*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi
- Toprak, M.F. (2017, Ocak 21). Belâgat İlimi Neden Diğer İlimler Kadar Değer Görmüyor? http://www.ilimdergisi.org/kisa_sorusturmalar_detay.php?id=18 sayfasından erişilmiştir.
- Uzun, T. (2013). *Anlatımlı belâgat*, Konya: Sebat.
- Tahir'ul-Mevlevi. (1973). *Edebiyat lügatı (Nşr. Kemal Edip Kürkçüoğlu)*. İstanbul: Enderun.
- Uçar, H. (2013). *Kur'ân-ı Kerîm'deki anlamsal bedî sanatları*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Uzun T. (Ed.). (2013). *Anlatımlı belâgat*. Konya: Sebat.
- Versteegh, K. (2007). Arap dili öğretiminin tarihçesi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 331-353.
- Yalbuç, E. (2007). *Türkçenin nakışı cinas*. Ankara: Gündüz.
- Yanık, N. H., Kılıçlı, M., & Çögenli, M. (t.y.). *Kur'an'ın eşsiz belâgatı (telhis ve tercümesi)*. İstanbul: Huzur.
- Yalsızuçanlar, S. (2004). *Unsuru'l belâgata ilişkin notlar*. İstanbul: Gaye.
- Yazıcı, T. (1992). Belâgat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 5, ss. 383-384). İstanbul: TDV.
- Yazır, E. H. (1990). *Hak dini Kur'an dili*. İstanbul: Azim.
- Yetiş, K. (1992). Belâgat(Türk Edebiyatı). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 5, ss. 383-387). İstanbul: TDV.
- Yetiş, K. (2006). *Belâgattan retoriğe*. İstanbul: Kitabevi.
- Yıldırım, S. (1992). Bedî'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 5, ss. 319-320). İstanbul: TDV.

EKLER

Ek 1. Örnek Ders Materyalleri

Etkileşimli tahtalarda kullanılabilir, Lisans öğrencileri ve Ortaöğretim 12.sınıf öğrencilerine yönelik, Bedî' ilim sanatına ait Arapça ve İngilizce multimedya dosyaları:

علم البديع

علم البديع في اللغة العربية

<https://www.youtube.com/watch?v=Kr21Vm00VW0>

علم البديع

<https://www.youtube.com/watch?v=9Fk5RDKI1w4>

علم البديع

<https://www.youtube.com/watch?v=U613DiECqik>

علم البديع

<https://www.youtube.com/watch?v=rT-7FJzmdt8>

علم البديع

<https://www.youtube.com/watch?v=rdO1-DwqqBc>

<http://www.Ketaaby.org>

اللغة العربية، الأدب، علم البديع، الجناس، السجع، الإقتباس، المحسنات المعنوية، التورية

قناة الأزهر التعليمية

<https://www.youtube.com/watch?v=VGVTVzbsbuo>

عربي- بلاغة - درس 5 - علم البديع - تعريفه - نشأته

أورينت للأعمال الإنسانية

<https://www.youtube.com/watch?v=79mXmPEKRqY>

الصف الثاني الثانوى اللغة العربية البلاغة : علم البديع : المقابلة

كليات تعليم

<https://www.youtube.com/watch?v=NfI1Grt2LOc>

الوحدة الحادية عشرة : المحسنات المعنوية

المقررات المفتوحة

<https://www.youtube.com/watch?v=pAJ0ehONY54>

الثالث الثانوي | الفصل الدراسي الأول | بلاغه ونقد | علم البديع : 1- السجع

عين دروس

<https://www.youtube.com/watch?v=tBN5sES7PdA>

مراجعة التورية والمحسنات البديعية

osama ezz eldin

<https://www.youtube.com/watch?v=QcH64COliBY>

Ilm ul-Badee Lesson 1

Mohtanick Jamil

<https://www.youtube.com/watch?v=uV3INMbVAjM&index=3&list=FLRREUY36y8dEX>

Xz_I0MAjdw

Ilm ul-Badee Lesson 2

Mohtanick Jamil

https://www.youtube.com/watch?v=xA4ZyyxnT_c

Ilm ul-Badee Lesson 3

Mohtanick Jamil

<https://www.youtube.com/watch?v=uG29OQbN054>

Ilm ul-Badee Lesson 4

Mohtanick Jamil

https://www.youtube.com/watch?v=nQODwFy_29U

Ilm ul-Badee Lesson 5

Mohtanick Jamil

<https://www.youtube.com/watch?v=qBrINcIHqu8>

Ilm ul-Badee Lesson 6

Mohtanick Jamil

<https://www.youtube.com/watch?v=ShEUe6IaGa8>

Ilm ul-Badee Lesson 7

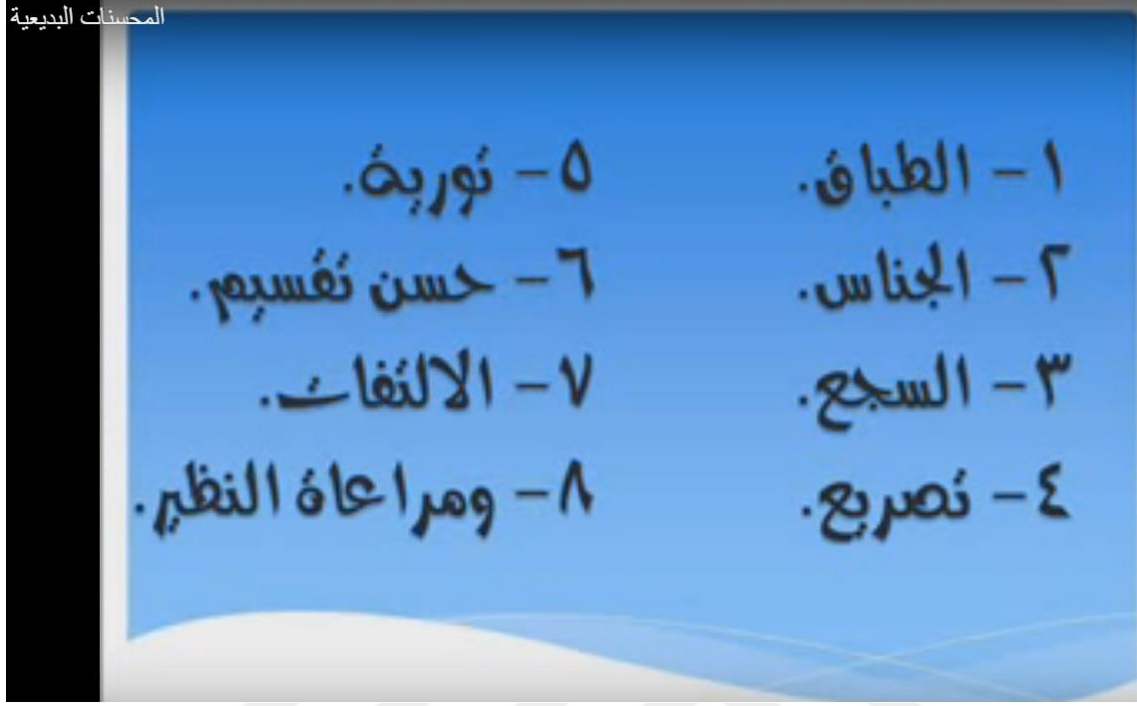
Mohtanick Jamil

<https://www.youtube.com/watch?v=rfIUj-cuR9U>

Ek 2. Örnek Ders İşleniş Resimleri

Arap Retoriğinde Bedî' ilim sanatıyla ilgili mübassit ders işleniş örnekleri:

أنواع الطباق

- اللّامَةُ وَعَلَسَها (طباق إيجاب).
- اللّامَةُ وَنَفِیها (طباق سلب).
- جملَةٌ عَلسَ جملَةٌ (مقابلة).

إذن الطباق ثلاثة أنواع

- ١ - طباق إيجاب.
- ٢ - طباق سلب.
- ٣ - مقابلة.

سر جمال الطباق

..توضيح اطعنى وتأكيدره..

مثال

(الأسود والأبيض) كل منهما بوضوح
الأخر.

(الجنة والنار) لتوضيح الفرق بينهما.

ملحوظة

عند الحديث عن الحرب من وسائل
التوضيح أن نتحدث عن السلام.

أي عند توضيح أمر ما
نتحدث في الأمر وعكسه

مثال

(بري - طي)

بينهما طباق

(Ezzeldin, El-Muhsenat'ül-Bid'iyye, 2014)

علم البديع

1- الطباق : التَّضاد بين شَيْئَيْنِ (السَّمَاءُ x الأَرْضُ)

« رَجُلٌ x امْرَأَةٌ » - « كَبِيرٌ x صَغِيرٌ »

للطباق نوعان : أ : إيجاب . ليل x نهار .

ب : سلب . فصل فتيبة وفصل فني .

أَكَلُوا وِجَاءً كَلُوا . طَبَاقٌ سَلْبٌ

«لَا ذَهَبُوا» و «لَمْ يَذْهَبُوا»

فثبتت x مثل عتير

لا زهر يزور المعز مرة وجمال

علم البديع

1- الطباق : التَّضاد بين شَيْئَيْنِ (السَّمَاءُ x الأَرْضُ)

٢- المقابلة : التَّضاد : بين جملتين : الكلمة الأولى .
تكون ضد الكلمة الأولى من الجملة الثانية .

تكون الكلمة الثانية x الكلمة الثانية .

فليضحكوا قليلاً ، وليبكوا كثيراً .

مقابلة

رجل كبير و امرأة صغيرة

x (1) x (1) x

مقابلة

علم الوبع

- 1- الطباق : التّضاد بين شَيْئَيْنِ (السماء و الأرض)
- ٢- المقابلة : التّضاد : بين جملتين ، الكلمة الأولى .
- ٣- الجناس : التشابه في الكلمات ، و لكن تختلف في المعنى .
صليتُ المغرب في بلاد المغرب
يا جار جار على الزحف .
السكن بالقرب ^{من} جناس

(Ketaaby-Misr, 2011)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	AKTEPE Murat
Uyruğu	T.C.
Doğum tarihi ve yeri	1978-İstanbul
Medeni hali	Evli
Telefon	05053683668
Faks	
E-Posta	murataktepe@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Lise	Sungurlu İmam Hatip Lisesi	1996
Üniversite	Marmara Üniversitesi	2002
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi	2017
Doktora		

İş Deneyimi/Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
18 yıl	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	Enstitü Sekreteri

Yayımlar

Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, “Bedî Sanatlarının Arapça Öğretimindeki Yeri”, 2017.